

NİZAMİ GƏNCƏVİ

Girlər
Xəzinəsi

416
N 75

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
GƏNCƏ REGIONAL ELMİ MƏRKƏZ

NİZAMİ GƏNCƏVİ

248778
SİRLƏR XƏZİNƏSİ

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Elmlər Akademiyası

«ELM» nəşriyyatı

Gəncə-2008

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Gəncə Regional Elmi Mərkəzin Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur.

Rəyçi: Xəlil Rza Ulutürk

Elmi redaktor: AMEA-nın müxbir üzvü

Əlyar Səfərli

Farscadan tərcümə və ənsözün müəllifi

Xəlil Yusifli

Nizami Gəncəvi. «Sirlər xəzinəsi», Gəncə, 2008.

«Sirlər xəzinəsi» Nizaminin «Xəmsə»yə daxil olan ilk poemasıdır. Bu poemanın fikir dünyası səhilsiz bir ümman, sənətkarlığı əlçatmaz bir dünyadır. Şair bu əsərdə kainatın, təbiətin, insan həyatının sirlərindən söhbət açır, insanı dinə, imana, insanlığa çağırır. Son yetmiş ildə poema bir neçə dəfə tərcümə olunmuşdur. Bu tərcümə poemanın yazıldığı ölçüdə, əruzun səri bəhrində çevrilmişdir. Oxucular üçün faydalı olacağını düşünürük.

İJBN 5 – 8066 – 1638 – 4

1401000000
655 (07) – 2004

«ELM» nəşriyyatı.

*NİZAMİ GƏNCƏVİ VƏ ONUN
«SİRLƏR XƏZİNƏSİ» POEMASI*

Nizami Gəncəvi Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının nadir, bənzərsiz ədəbi simalarından biridir. Yaradığı ədəbi irsin dəyərini hamıdan yaxşı bilən şair şeirin onunla qurtardığını söyləmiş, ilahi fərmanla yeri və zamanı fəth etdiyini, yəni dünyanın əbədi olaraq ən böyük sənətkarı olduğunu bəyan etmişdir. Nizamidən sonra yaşayıb-yaradan, fars və türk dillərində əsərlər yazan bütün sənətkarlar onu əlçatmaz bir ustad kimi tanımış və etiraf etmişlər. Nizami «Xəmsə»sinə türk dilində bənzətmə yazan dahi özbək şairi Əlişir Nəvai hər bir poemasının giriş hissəsində və sonunda Nizami poeziyasının bənzərsizliyindən söhbət açmışdır. «Sirlər xəzinəsi» əsərinə cavab olaraq yazdığı «Heyrətül-əbrar» poemasında Nizamini «Gəncə günəşi» adlandıran Əlişir Nəvai o cümlədən yazır:

Gəncə vətən, könli anın gəncxiz,
Xatiri gəncürü tili gənc riz.
Fikrəti mizani bolub «Xəmsə» sənə,
«Xəmsə» demə, bəlkə deyil «Pənc gənc».
Kəffei-mizan ana əflak olub,
Batmani-taşı kurei-xak olub,
Tartsa yuz qərn xirəd xazini,
Çəkməqay anın küpidin azini.

Başqa sözlə, «Gəncə vətəni, onun könlü xəzinə yaradandır, xatiri xəzinədar, dili xəzinə saçandır. Onun fikrinin tərəzisi «Xəmsə» çəkən oldu. «Xəmsə» demə, bəlkə «Beş xəzinə» də. Fələklər ona tərəzi gözü, yer kürəsi çəki daşı olsa, ağıl xəzinədarı yüz qərn çəksə, onun çoxundan bir azını çəke bilməz». Nizami poeziyasına bu münasibət bütün zamanlarda Şərqdə və Qərbdə, alimlər və şairlər tərəfindən dürlü formalarda dilə gətirilmişdir.

Qaynaqlarda kamil həkim, yeni ən yüksək biliklər sahibi olan bir mütəfəkkir kimi xatırlanan Nizami, əlbəttə, birinci növbədə əlçatmaz bir sənət adamıdır, şairdir.

Nizami Gəncəvi 1141-ci ildə Gəncə şəhərində nüfuzlu, imkanlı, köklü və ziyalı bir gəncəli ailəsindən anadan olmuşdur. Onun özünün, ya da ata və ya babasının haradansa gəlmə olması haqqındakı uydurmaların heç bir əsası yoxdur. Əksinə Nizaminin istər lirik şeirlərində, istər poemalarında olan çoxsaylı qeydlər bu dahi sənətkarın köklü bir gəncəli ailəsində doğulduğunu və həmişə sonsuz bir Gəncə sevgisi ilə yaşadığını bəyan edir.

Lirik şeirlərlə yaradıcılığa başlayan Nizaminin ilk iri həcmli əsəri «Sirlər xəzinəsi» poemasıdır. Bu əsərin yazılma tarixi ilə bağlı müxtəlif fikirlər olsa da, onun hicri qəməri təqvimlə 570 (1174-1175)-ci ildə yazılması haqqındakı fikir daha ağlabatandır. Düzüldür bu rəqəm «Sirlər xəzinəsi»nin müxtəlif əlyazmalarında 550, 559, 570, 580 şəkillərində göstərilir. Bu tarixlərin başqa faktlarla əlaqəli şəkildə təhlili poemanın hicri qəməri tarixlə 570-ci ildə yazılması fikrinin daha doğru olduğunu söyləməyə imkan verir. Şairin «Xosrov və Şirin» poemasının 1177-ci ilin iyul-avqust aylarında yazılmağa başlanması və bu əsər haqqında sifariş alınanda artıq «Sirlər xəzinəsi» əsərinin yazılmış olduğunu xatırlanması da bu həqiqəti təsdiq edir.

«Sirlər xəzinəsi»ni sözün həqiqi mənasında Nizaminin yaradıcılıq manifesti adlandırmaq olar. «Xəzinə» adını əsərə şair təsadüfi verməmişdir. O, doğrudan da, həyatın müxtəlif sahələrini əhatə edən, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin rəngarəng surətlər silsiləsini yaradan, çoxlu yeni fikirlər, ideyalar, qənaətlər ifadə edən bir əsərdir. Böyük şair didaktik poema janrının imkanlarından bacarıqla istifadə edib lirik monoloqlar şəklində oxucu ilə söhbət edir, onu düşündürən, narahat edən problemlərə toxunur, tənqid və təqdir edir, tərifiyir və pisləyir, gah nifrət, gah

məhəbbətini bildirir, orta əsrlərin qatı zülməti içərisindən işığa, həqiqətə, xeyirə doğru çağırışlar edir.

Poema müxtəlif məsələlərə həsr edilmiş müqəddimə, 20 məqalət (söhbət) və bu iyirmi məqaləti epik lövhələrlə əks etdirən 20 kiçik hekayədən ibarətdir. Kitabın tamamlanması haqqındakı kiçik bir bəhslə poemaya yekun vurulur. Başlangıçda şair tövhid, münacat, nəf adlı başlıqlar altında allahdan, peyğəmbərdən söhbət açır, allaha, peyğəmbərə, eyni zamanda bütün dünya və insana səmimi, dərin sevgisini bəyan edir. Nizaminin sənətkar qəzəbi, harayı, peyğəmbər müdrikliyi məhz elə bu hissələrdə diqqəti cəlb edir, oxucunu həyəcanlandırır, şairin əhvali-ruhiyyəsi, ürək təlatümləri ona da sirayət edir. Məlum olur ki, bütün bu təriflər, müraciətlər əsil mətləbə keçmək üçün bir əsasdır. Zəmanəsindən son dərəcə narazı olan şair allaha və peyğəmbərə məhz böyük bəşəri ideallar xatirinə müraciət edir, dünyanı məhv etməyə, yeni, xoşagəlməz qayda-qanunları pozmağa, qədim düzlük, təmizlik dövrünün, islamın ilk illərinin həyatını qaytarmağa çağırır:

Pərdəni at, təkçə özün çıx çölə,
Pərdə mən olsam da, onu məhv elə.
Çərxə öz acizliyini et bəyan,
Aç dəxi dünya düynün dünyadan.
Nəqşini poz durma tez ol ruzgarın,
Surətini məhv elə ulduzların...
Zülmətilər nurunu al hər nə var!
Cəvhərilər olsun ərəzdən kənar!
Zülm oduna tezçə su tök bir görək
Torpağın altında qala qoy külək...

Son misralar şairin həyəcanını daha aydın ifadə edir. Şeirdə dörd ünsür (od, su, torpaq, külək) ancaq zahirı gözəllik xatirinə yox, böyük fikirlərin obrazlı ifadəsi üçün xatırlanır. Zülm və ədalətsizlik alovları üzərinə su tökülsün, ədalət bərpa edilsin, «mənim-mənəmlik», qürur, başqa

sözlə, özbaşnalıq, haqsızlıq yeli torpağa gömülüb yox olsun. Şairi narahat edən zamanəsi, insanların taleyidir. Eyni həyəcanlı, narahat çağırış peyğəmbərə müraciət hissəsində də özünü aydın göstərir.

Poemanın müqəddiməsində şair şeir və sənət məsələlərinə də xüsusi diqqət yetirir. Sözün meydana çıxması, insan həyatında rolu, onun qiyməti və s. haqqında söhbət açır. Sözü xilqətin ilk gözəli adlandıran şair doğru göstərir ki, qələm hərəkətə başlayan zamandan dünyanın gözünü sözlə açıbdır. Söz insanın canıdır, bədən isə onun mənzilidir. Bayraqlar söz qədər qələbə çala bilməz, qələm onun kimi ölkələr tuta bilməz, söz hər şeydən qiymətlidir:

Mədən alıb söz və zəri bir sabah
Sərrafa göstərdi, dedi: - Ey qoçaq,
Köhnə qızıl, ya təzə söz yaxşıdır?
Söylədi usta: - Təzə söz yaxşıdır.
Qasid olub söz haraya getmədi?
Söz kimi kimə bir işi etmədi.

Nizami göründüyü kimi sözə geniş mənada yanaşır, dilin, bədii və ya qeyri-bədii sözün, nitqin, yazının bəşəriyyətin inkişaf tarixindəki misilsiz rolundan, onun müasir həyatda əhəmiyyətindən danışır, sözü insanın canı və özü hesab edir. Nizami ümumiyyətlə sözdən danışdıqdan sonra şeir haqqında söhbət açır, ərşin ötən bülbülü saydığı şairin zəhmətinə yüksək qiymət verir, onları peyğəmbərlərə yaxın insanlar sayır. Şair və şeirin qarşısında ciddi ictimai vəzifələr qoyur, onun fikrincə şeir insanları tərbiyə etmək vasitəsidir.

Kim ki, sözə verdi sığal, sahmanı,
Sözlə bışirdi çiylən insanı.

Nizami şeirin asan yazılmadığını, dərin düşüncələr, yaradıcılıq iztirabları nəticəsində yarandığını qeyd edir. Onun yaratdığı hər söz canın bir parçasıdır, qəlbin dışı ilə

yonulmuş heykəldir, o, yeni söz üçün axtarışa başlayanda bəzən canı ağzına gələr, gah ölüb, gah da dirilər.

Şair yaradıcılıq prosesinə çox ciddi bir iş kimi yanaşır, onun ağırlıqlarından danışır.

... Mədən açib tapmaq üçün bir göhər
Yeddi göyə fikri salar rəxnələr.
Yaxşı sözü oğluna bir tay tutar,
Səy edib ilham ataya oxşadar.
Xoş nəfəsi canlara dinclik verər,
Hər sözü dillərdə gəzər sərbəsər.
Nəqqaşsa kim bu gözəl dilbərini,
Bil ki, o, şairdir, oxu sözlərin.

Əsil sənətkar, həqiqi şair haqqında Nizaminin qənaəti budur. Dahi şair sözü hörmətdən salan alçaq adamlara, vər-dövlət və şöhrət xatirinə ona-buna mədh yazanlara da biganə qalmır, onları nifrətlə xatırlayır, Nizami dünya İntibahının ən qüdrətli şairlərindən biri kimi poeziya sənətinə insana, həyata, həqiqətə xidmət baxımından yanaşmış qiymət verir. Şairin fikrincə, hər şeir qaralayana, qafiyə düzəldənə şair adlandırmaq olmaz:

Çoxlu çapırlar bu yolu getdilər,
Alçaq olanlar onu xar etdilər.
Diddi bu söz, parçaladı bağrımı,
Sözbəzəyən tökdü sözün abrını.
Candır ürək meyvəsinin qiyməti,
Onlar üçün yox su qədər hörməti.
Tapdı əlindən necə, ey çərx, aman,
Yaltaq olub şeirə düynələr salan!

Qızıl üçün saralıb solan, qızılla sözü qiymətdən salan, söz ləlini qiyməti olmayan daş-qaşa verən bu şaircikləri Nizami alçaq adlandırır. Zahirən, saraylarda yüksək mövqə tutan bu adamların özlərini alçaldığını Nizami həm nifrət və qəzəb, həm də ürək ağrısı ilə qeyd edir. Saray şairi vəzifəsinin aqibətindən söz açır, saraylarda bir müddət zərli

don geyonların axırda qurğuşun yediyini, civə kimi zərdən ötrü ölənlərin axırda Sultan Səncərin dəmiri ilə möhv olduqlarını xatırladır. Nizami şeiri ucuz tutmağı rəva görmür, şairdən ağır zəhmət, böyük iradə tələb edir.

Xalq və hökmdar problemi Nizami poeziyasının, o cümlədən, «Sirlər xəzinəsi»nin əsasını təşkil edir. Çox vaxt bu problemi ədalətli hökmdar ideyası şəklində ifadə edirlər. Guya Nizaminin məqsədi ədalətli hökmdar surəti yaratmaq imiş, şair əvvəlki əsərlərində buna çalışmış, lakin arzuladığı ideal hökmdar surətini İsgəndərin simasında son əsərində yarada bilməmişdir. Nizami yaradıcılığında xalq və hökmdar probleminin həllinə, inikasına bu cür yanaşmaq birtərəfli və yanlışdır. Nizaminin məqsədi ideal şah surəti yaratmaq olsaydı, ilk əsərindən başlayaraq son əsərinə qədər istənilən qədər ədalətli şah surətləri yarada bilərdi, onlarda heç bir nöqsan göstərməzdi. Onda Nizami Nizami olardı mı? Əbətə, yox. Nizami dühasının böyüklüyü ondadır ki, o, xalqla hökmdar, fərdlə cəmiyyət arasındakı münasibətləri və bu münasibətlərin kölgəli cəhətlərini qorxmadan cəsarətlə açıb göstərə bilir. Onların səhvlərini, cinayətlərini üzlərinə deməkdən çəkinmir. İbretləndirmək, qorxutmaq, öyrətmək, xəbərdarlıq etmək yolu ilə onları ədalətə, insanlığa, sülhə istiqamətləndirir. Əsərlərində şahların ədalətini təsvir etmək Nizami üçün az əhəmiyyətli, dövrünün hökmdarlarını isə xəcalətləndirmək, utandırmaq, həvəsləndirmək, ağıllandırmaq yolu ilə ədalətə yönəltmək, onların ədalətli olmasına nail olmaq şairin böyük ədəbi irsinin əsas qayələrindən birini təşkil edir. «Sirlər xəzinəsi» əsərində də vəziyyət belədir. Şair poemanın bir çox məqalət və hekayələrini onu çox narahat edən, düşündürən bu problemə həsr etmişdir. «İnsanın mərtəbəsi haqqında» birinci məqaləti, «Ədalət və insafı gözləmək haqqında» ikinci məqaləti, «Padşahın rəiyyətə qayğı göstərməsi haqqında» dördüncü məqaləti, hekayələrdən «Özündən

naümid olub bağışlanan padşahın hekayəsi»ni, «Nuşirəvan və bayquşların söhbəti»ni, «Sultan Səncər və qarı»ni, «Zalım padşahla zahidin dastanı»ni «Bir şahzadənin hekayəsi»ni və başqalarını xatırlamaq kifayətdir. Bu hekayə və məqalələrdə hamını düşündürən aktual bir məsələ-hökmdarın xalqla rəftarı məsələsi qoyulub həll edilir. Dahi şair dövrünün zalım hökmdarlarını gah axirətlə qorxudur, gah da zülmün bu dünyada ona zərər, ziyan verəcəyini xatırladır, xalqın qəzəbi ilə hədələyir.

Aləmi kim fəth eləyər zülm ilə.

Mülkü ədalətlə alarlar ələ.

Məmləkət ədl ilə olar payidar,

İşlərin ədl ilə olar bərqərar.

Dövrün hökmdarlarının cılızlığını, bir heç olduğunu Nizami müxtəlif boyalarla poemasının bir çox yerlərində nəzərə çatdırır. Lakin qoribə, dəhşətli burasıdır ki, qız kimi özünə sığal verib öyləncələrlə gün keçirən bu adamlar xalqın başına faciəli oyunlar gətirir, nahaq qan tökür, kəndləri, şəhərləri xarabəyə çevirirlər. Ölkənin abadlığı, xalqın rifahı qeydinə qalmırlar. Bunları gördükcə, düşündükcə şairin qəzəbi təyyan edir, söz qılıncını çəkib bu qorxunc düşməne qarşı hücumə keçir.

Zülm eləmək yaxşı deyil heç zaman,
Tökmə nahaq qan, gedər abrin-həyan.
Himməti xalqın pis olar, qorx, aman,
Məzlum ahından çəkin, ey hökmdar.
Himmət o yerdən ki, salar bir nəzər,
Baxma həqarətlə, əsər göstərər.
Bir neçə himmətli kişi, sal yada,
Neylədi himmətlə böyük Mahmuda...
Eylə zülmün xəncərini sən kənar,
Oxlarına olmayasan ta düşər.
Şahlıq üçün şərtidir ədalət fəqət,
Aləmə zülm oldu, yetər, bir sənət.

Dahi Nizaminin zalım hökmdarlara qarşı bu qəzəbli hayqırışı, hədələyici nərəsi onun xalqın oğlu olduğunu, xalqın dərini öz dərdi kimi yaşadığını bütün aydınlığı ilə sübut etməkdədir. Bu, xalq qəzəbinin və narazılığının ən parlaq poetik inikası idi. Dövrün əli qılıncı ağaları haqqında bu şəkildə cəsarətlə danışmaq, həm də zamanın, ictimai-siyasi həyatda baş verən böyük irəliləyişin, xalq şüurunun oyanmasının nəticəsi idi.

«Nuşirəvan və bayquşların söhbəti» hekayəsi romantik planda işlənsə də, mövcud həyatın eybəcərliklərini çox doğru əks etdirir. Əsərin qəhrəmanı olan Nuşirəvan islamdan xeyli əvvəl yaşamış Sasani hökmdarıdır. Lakin burada təsvir edilən həyat Nizami dövrünün həyatıdır. Nuşirəvanın ov zamanı qarşılaşdığı mənzərə XII əsrin mənzərəsidir, Nizaminin gördüyü, yandığı faciənin təsviridir. Şair ədalətsizliyin, qətl və qarətənin həddini aşdığını göstərmək üçün maraqlı bir üsul işləmişdir. Həmişə xarabalıq sevən bayquşlar şahı yaxşı tanıyırlar. Onlar əmindirlər ki, əgər şahları budursa, az bir vaxta min-min kənd xarabaya çevriləcəkdir. Quş dili bilən vəzirin köməyi ilə bayquşların söhbətini dinləyən Nuşirəvan xəcalət çəkir, əməllərini yadına salıb peşman olur. Burada Nizami Nuşirəvanın daxili monoloqunu verir. Bu düşüncə-monoloq hekayənin ən güclü hissəsidir. Şahın öz dili ilə onun bütün bəd əməlləri sadalanır, xəcil, peşman olduğu özü tərəfindən etiraf edilir.

Barmağını dişlədi şah:- Zülmə bax.
Quşlara çatmış sitəmindən soraq.
Gör necə zülm eylədim insanlara,
Bayquş oturdum evə, cyvanlara.
Özgə malın zülm ilə aldım, yetər,
Qaldım ölümdən nə qədər bixəbər.
Oldu bu gün zülm tamaşa mənə,
Vay ola məhşər günü rüsva mənə.

Bəli, qiymətdə tamam bunları,
Hey soracaqlar tökülən qanları.
Ah! Nə qədər yetdi mələmət mənə,
Bəsdir ömürlük bu xəcalət mənə.
Söylə, bu vardan ki' bilinmir sayı,
Sam nə götürdü, ya Nəriman nəyi?

Şahın dili ilə deyilən bu sözlər Nizami əsrinin ədalətsiz şahları üçün ciddi bir ittiham nitqi idi. Bu ittiham canilərin yaşamağa haqqı olmadığını, onları məhv etmək, etdiyi günahları, qarət etdiyi malları, tökdüyü qanları bir-bir soruşub cəzasını vermək lazım olduğunu göstərir. Bu hissədə güclü bir inkar vardır. Lakin Nizami romantik sənət-kimi qəhrəmanını dəyişdirir, Nuşirəvan ədalətli işlər görməyə başlayır. Tarixdə Adil Nuşirəvan adı ilə tanınır. Bu, şairin arzusu idi. O, istəyirdi ki, dövrünün zalım hakimləri Nuşirəvan kimi hərəkət etsinlər. Lakin bunlar ancaq söz idi. Nizami də hiss edirdi ki, sözlərə əhəmiyyət verən azdır. Lakin o, sənətin təsir edici gücünə inanırdı. O, sözün, sənətin vasitəsilə əməl, iş tələb edirdi. «Bəhanə gətirmə, bunlar sözdür, səndən isə iş tələb olunur. Əgər işlər sözlə düzəlsəydi, Nizaminin işləri göylərə ucaldı». Bu etirafda, bu inamda müdrik, mübariz, narahat bir dahi qəlbinin ağrıları gizlənmişdir. Nizaminin böyüklüyü, qeyri-adi əzəməti də elə bundadır. Xalqın arzularını, istəklərini, faciəli həyatını, Nuşirəvanlara etirazını ümumiləşdirib sənət dili ilə əks etdirməsindədir. «Nuşirəvan və bayquşların söhbəti» hekayəsində hələ xalq yoxdur, onun ancaq adı çəkilir. Buradakı bayquşlar da xalqı təmsil etmir, bəlkə xalqın fəlakəti nəticəsində varlanan, qarışıqlıq, özbaşınalıq dövrlərində özlərini rahat hiss edən feodal-ruhani təbəqəsinin bir qisminin cəmiyyətdəki eybəcər, bayquşvari mövqeyinə işarə edir. «Sultan Səncər və qarı» hekayəsində isə vəziyyət başqa cürdür. Burada əsas fəal surət xalqdır,

xalqın nümayəndəsidir. Burda törətdiyi əməllərə görə ittiham nitqini şah özü söyləmir, xalqın nümayəndəsi olan zəif bir qarı şahı ələyindən tutub saxlayır, ona dinib danışmaq imkanı vermir, bir cani kimi yaxalayır mütəhimlər kürsüsündə oturdur, əməllərini üzünə sayır. Onun hər sözündə zəhər acılığı, qılınc kəsikliyi vardır. Nizami burada xalq qəzəbinin intəhasızlığını, xalqın səbr kasasının aşır-daşdığını əks etdirmişdir. Qarının şikayətində xalq etirazının və qəzəbinin gərginliyi ifadə olunmuşdur. Hekayənin əvvəlindən sonuna qədər qarı hücum vəziyyətindədir. Şah isə dinmədən qarına qulaq asıb səhnədən çıxır. Biz ancaq sonra eşidirik ki, Sultan Səncər xalqın şikayətlərinə qarşı laqeydliyinin cəzasını alır. «Xorasan iqlimini» fəth edəndə oğuzlara əsir düşür. Bu, Nizaminin kiçik bir xəbərdarlığıdır, məlum və məşhur bir faktı yada salmasıdır. Düşünmək və ibrət almaq üçün. Şahın dağçası sərxoş halda gələrək kimsəsiz qarını təhqir edir, filan gecəyarı filanı filan küçədə kim öldürüb deyə sorğusuala tutur. Canını onun evində atarır. Qarı bu cinayətin necə və nə üçün baş verdiyini dəqiq başa düşür. Əgər şahın dağçası sərxoş olarsa, canilər qan tökəcəklər. Camaat təhqir olunacaq, şahın ədaləti yox olacaqdır.

Dəxlini mülkün talayır oğrular,

Dul qarılarından çəkilib sorğular.

Şahın üzünə, hərəkətlərinə diqqətlə baxan qarı onu yaxşı tədqiq edir, hökmdarın bu zülmə iştirak etdiyini, özbaşınalıq və cinayətlərə şərait yaratdığını başa düşür. Burdan hekayənin ikinci hissəsi başlayır. Əgər birinci hissədə qarı şikayətçidirsə, ikinci hissədə ittihamçıdır, xalq ittihamçısıdır. Hekayənin çoxunu, daha dəqiq desək 40 misrasını bu ittiham təşkil edir. Qarı onu şahlığa layiq olmayan qul, qarətçi, utanmaz, hünərsiz, oğru adlandırır. Qarının sözləri ildırım çaxır, alov yağıdır.

Hekayənin axırında Nizami lirik ricətə keçir. Əsərdə təsvir edilən hadisələri öz dövrü ilə əlaqələndirərək yazır:

İndi ədalətdən, aman, yox soraq,

Qaçmış o, simurğə aparmış pənahr.

Mavi bu çardaqda abır yox daha,

Əsla bu torpaqda görünmür həya.

Qalx, Nizami, yaş axıt sən yenə,

Qan yaşı səp qanlar olan qəlbinə.

Şərhə, izaha ehtiyacı olmayan, böyük sənətkarın xalqın halına nə qədər ürəkdən yandığını, elin faciəsinə acı göz yaşları tökdüyünü, sadə adamların dərindən ayrı bir dərdi, qəmi olmadığını göstərən bu ildırım, simşəkli, həm də fəryadlı misraları Yaxın və Orta Şərq İntibahında humanizm ideyalarının ən yüksək, misilsiz bir ifadəsi kimi qiymətləndirsək səhv etmərik.

Dərin ifşaçı məzmunu etibarilə «Zalım padşahla zahidin dastanı» hekayəsi «Sultan Səncər və qarı» hekayəsinə çox yaxındır. Əgər «Sultan Səncər və qarı»da şah məmurlarının cinayətləri və şahın bu cinayətlərə laqeydliyi əks olunmuşsa, «Zalım padşahla zahidin dastanının»da feodal gerçəkliyinin başqa bir kölgəli cəhəti açılıb göstərilir. Sultan Səncər şikayətləri eşitmir, əhəmiyyət vermir, cinayətkarları cəzalandırmır, onlara şərait yaradırsa, bu hekayədə təsvir edilən zalım padşah daha qəddardır. O, hər tərəfi casuslarla döldürmüşdür, haqq deyən dilləri kəsdirir, şahın zülmündən şikayət edən adamları məhv etdirir. Onun ölkəsində şahın əleyhinə danışmaq ən qorxulu cinayət sayılır. Bu da Nizami dövrünün mənzərəsidir. Y. E. Bertels bu hekayəni «Sirlər xəzinəsi»nin açarı və poemanın ən yaxşı hekayəsi adlandırır. Doğrudan da, Nizami, qəhrəmanı doğruçu zahid kimi «Sirlər xəzinəsi» ilə zəmanəsinin eybəcərliklərinə ən parlaq, hər şeyi olduğu kimi göstərən, heç nədən çəkinməyən, qorxmayan qüdrətli bir poeziya aynası yaratmışdır.

«Zalim padşahla zahidin dastanı»nda adından görün-düyü kimi iki əsas surət vardır: zalim padşah və doğruçu qoca. Zalim padşah ordusuna, xəzinəsinə, çasuslarına əsaslanır, doğruçu qoca isə düzlüyə. Zalim padşah hamını qanla qorxudub susdurmaq, özünə tabe etmək, qul vəziyyətinə salmaq istəyir. Düzlük düzlüyündən dönmür. Zalımın inadını sındırır, onu özünə təslim edir. Düzlüyün qarşısında cəlladın qılıncı yanına düşür, qəzəbdən bozarmış üzü gülümsünməyə məcbur olur. Düzdür, bu romantikadır, lakin onda güclü, inkaredilməz bir həyat həqiqəti vardır. Düzlük eybəcərliyin, zalımlığın, qəddarlığın üzünə güzgü tutub onu özünə baxmağa, utanmağa, öz-özünü inkara məcbur edir. Zalım zalımlığını danır, haqqında zalım deyənin qocanı qətlə yetirməyə hazırlaşdığı halda fikrini dəyişdirir. O, işfədicisi sözlərindən dönməyən doğruçu qocaya cəza verə bilmir, əksinə onu mükafatlandırır. Düzlük ayrılığı, ədalət zalımlığa, İntibah orta əsrlərə qalib gəlir.

Nizami dünyanın bolluğu, zənginliyi, daimi inkişafı, get-gedə daha da gözəlləşməsi haqqında heyranedicisi söhbətlər edir. Nizami doğru qeyd edir ki, həyat daim irəliyə doğru inkişafdan ibarətdir, fikirlərdə, baxışlarda daimi bir hərəkət və irəliləyiş vardır:

Gündə bu bağdan yeni bir bar gələr,
Hər şirininəndə də şirin meyvələr.
Çoxlu həməildir ürəklər tamam,
Hər biri xoşdur o birindən müdam.
Həm bu yolun yolları, bax ki, sən
Zirək olur dəstə ötən dəstdən.

Bu irəliləyiş və inkişaf zamanı köhnəliklə yenilik qarşı-qarşıya gəlir. Köhnəlik öz yerini asanlıqla güzəştə getmir. Yenilik onunla vuruşmaq, ona qalib gəlməklə özünü təsdiq edə bilər. Nizaminin yeniliklə köhnəliyin qarşılıqlı münasibəti haqqındakı fikirlərini «Bir şahzadənin hekayəsi» yekunlaşdırır. Hekayədə göstərilir ki, Mərvdə yaşayan gənc

bir şahzadə ölkəni yeni qayda ilə idarə etmək istərkən köhnə fikirli dövlət adamları ona mane olur, ölkə gənc şahza asi kəsilir. Köhnələr təzəyə üsyan edib, onu ölümə hədələyirlər. Ümitsizləşən, bədbinləşən gənc şahzadə fikirli-fikirli yuxuya gedir. Yuxusunda bir qoca ona bu vəziyyətdən qurtarmağın yolunu öyrədərək deyir:

Ey təzə ay, köhnə o bürcü uçur,
Ey təzə gül, köhnə budaqları vur.
Ölkə sənənin ola ta bərqərar,
Şadlıq elə, sən də yaşa bəxtiyar.

Deməli, yeniliyin qələbəsinə təmin etmək üçün onun qarşısını alan maneələr aradan götürülməlidir. Nizaminin yenilik tərəfdarı olan şahzadə qəhrəmanı da məhz belə edir. Yuxudan duran kimi iki-üç düşməni aradan götürür, yeni qayda-qanunla ölkəni idarə edərək abadlaşdırır. Bu, Nizami dövrü üçün son dərəcə cəsarətli bir ideya idi. Qəhrəmanın qəti hərəkəti ilə razı olan şair hekayəyə əlavə etdiyi lirik ricası da bu ideyanı daha da dərinləşdirir:

Ölməlidir mülkə pozuqluq salan,
Qovmalıdır olsa qoşun bədgüman,
Qol-budaq atmaz təzə şah, bil ki, sən
Köhnə budaqları əgər kəsməsən.
Kəsməsən arxın önünü aşkar,
Göylərə qaldırmaz əli göy çinar.
Sən bulağın gözlərini açmasan,
Gözdən axıtmaz su bu yer heç zaman.

Şairin qənaəti budur ki, köhnəlik özbaşına təslim olmur, onu güclə, silah yolu ilə təslim etmək lazımdır. «Ovçu, it və tülkü» hekayəsində biz inamlı bir şəxsin tontənəsi ilə qarşılaşırıq. Ovçunun sədaqətli, igid iti birdən yoxa çıxır, ovçu çox kədərlənir, lakin canını dişinə tutub gözləyir, inamını itirmir. Gücündən artıq bir səbrlə dözür. Bir tülkü gəlib ovçuya istehza edir, itinə qarşı vəfasız

olduğuna, ondan ötrü qəm çəkmədiyinə görə ona tənə edir. Ovçu tülküyə inamla belə cavab verir:

-Hamilədir zil gecə,
Bir gün olar qəm keçəcək gör necə.
Mən bu dar ovlaqda onunçün şadam,
Şadlıq ilə qəm qala bilməz müdam.
Qaçdısı bir dəm itim, ey hiyləgər,
Sən kimi bir ovla geri tez dönər.

Ovçu bu sözləri deyib qurtarmamış toz dumanı qalxır, it duman içindən çıxıb tülkünü tutur. Ən ümitsiz bir halda belə inam insanı mükafatlandırır. Dahi şair bu dərin fəlsəfi məzmunlu hekayəni inam, yəni yəqin haqqında himnlə bitirir.

Kimdə yəqin olsa iradətlə yar,
Daim olar sonda səadətlə yar.
Getmə yəqinlə ayaq olmazmı baş?!
Böylə fikirlə zərə dönməzmi daş?!
Olsa yəqinlə qədəmin üstüvar,
Daima oddan su, sudan od çıxar.
Başqa olurlar yəqin əhli tamam,
Bizlər ayaq, oldu baş onlar müdam.

Nizami Gəncəvi «Sirlər xəzinəsi»ndə dövrünün geniş bədii mənzərəsini yaratmış, dürlü mətləblərdən danışmış, müxtəlif təbəqələrin həyatından söhbət açmışdır. Əfsanəvi, tarixi şəxsiyyətlərdən tutmuş müasir dövrün adi adamlarına qədər hamı burada əks olunmuşdur. Peyğəmbərlər, şahlar, xəlifələr, ruhanilər, dəlləklər, kəndlilər, kərpickəsənlər, əlsiz-ayaqsız qarılar, avara, tüfeyli şəhər gəncləri, uşaqlar, dağqalar, sufilər, ziyarətçilər, saray əyanları, yəhudi, atəşpərəst, müsəlman, xristian dinlərinin nümayəndələri- Nizami poemasında hərəkət edən adamların ümumi və qısa siyahısı belədir. İlk insan olan Adəmdən başlamış müasirlərinə qədər bütün insanlığı keçmiş, bugünü və sabahı ilə birlikdə əks etdirməyə çalışan şair insanı yaşadığı

təbiətdən, canlı və cansız aləmdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onunla birlikdə təsvir edir. Şair hər nədən danışsa- danışsın, onu müasir həyat, müasir insanlar düşündürür.

«Sirlər xəzinəsi» poeması zəngin, mürəkkəb məzmunu, Nizaminin özünün bir sehr kimi qiymətləndirdiyi sənətkarlıq məziyyətləri ilə nadir bir sənət əsəridir. Yaratdığı əsərin bədii dəyərini hamıdan daha yaxşı bilən şair bu əqidədədir ki, onun bu əsərdə göstərdiyi sehr mələklərin əfsununu sındırmağa qadirdir. Nizami sənətinin sehri elə bir səviyyədədir ki, Babil quyusunda Babil əhalisinə sehr öyrədən və Şərqdə sehrkarlığın ən böyük ifadəsi, təcəssümü sayılan Harut Gəncədə meydana çıxan bu sehri gördükdə həsəddən, qısqancılıqdan yanıb yaxılır. Şairin obrazlı şəkildə ifadə etdiyi bu fikirlər «Sirlər xəzinəsi» əsərinin fikir və sənət baxımından o vaxta qədər

görünməmiş bir əsər olduğunun müəyyən bir təsdiqidir. Ona görə də bu poemanın orijinala layiq bir şəkildə tərcüməsindən danışmaq doğru olmazdı. Orta əsrlərdən başlayaraq bu əsəri döndə-döndə tərcümə etmiş, ona şərhlər yazmışlar. Son illərdə Azərbaycanda bu ölməz poema Süleman Rüstəm, Abbasəli Sarovlu, Xəlil Rza Ulutürk tərəfindən tərcümə edilmişdir. Poema əruzun səri bəhrində «müftəilün müftəilün failün» ölçüsündə yazılmışsa, şair özü bu cəhətdə əsərdə döndə-döndə işarə etmişse, adı xatırlanan müəlliflər onu heca vəznində, on dörd hecalı misralarla çevirmişlər. Üstəlik müəyyən fikir təhriflərinə, sənətkarlıq pozuntularına yol vermişlər. Müəyyən qüsurlarına baxmayaraq bu tərcümələr Nizami poemasını oxuculara çatdırmaq yolunda ilk təcrübələr kimi faydalı sayılmalıdır.

1968-1969-cu illərdə bu sətirlərin müəllifi «Sirlər xəzinəsi» poemasını onun yazıldığı səri bəhrində tərcümə etmiş, ancaq onu çap etdirməyə nail ola bilməmişdir. Ancaq həmin tərcümədən parçalar «Hikmət xəzinəsi» toplusunda və müəllifin dərslik və kitablarında dərc olunmuşdur.

2007-ci ildə Mircəlal Zəkiyev bu poemanın serri bəhrində yeni tərcüməsini nəşr etdirmişdir. Tərcüməçi əsəri Azərbaycan dilinə çevirərkən böyük zəhmət çəkmiş, əvvəlki tərcümələrlə müqayisədə nisbətən daha uğurlu bir tərcümə yaratmağa nail olmuşdur. Ancaq bu tərcümədə də yanlışlıqlar, təhriflər, dil, ifadə qüsurları kifayət qədərdir. Eyni zamanda bu tərcümədə müasir Azərbaycan oxucusu üçün anlaşılmaz olan ərəb, fars söz və tərkibləri həddindən çox işlənir ki, bu da tərcüməni tam uğurlu saymağa əsas vermir. Nizami yazır:

Xiz, Nizami, ze həd əfzun geri,
Bər dele-xunab şode xun geri.

Bu misraları nəslə belə çevirmək olar. «Qalx, Nizami, həddindən çox ağla, qan olan ürəyə görə qan ağla». Mircəlal Zəkiyev isə bu misraları aşağıdakı kimi tərcümə edir:

Qalx, Nizami kimi ol ağlağan,
Bağrı qan olmuşlar üçün ağla qan.

Burada Nizaminin «ağlağan» adlandırılması bağışlanılmaz təhrifdir. Ağlağan olmaq yerli-yersiz ağlamağı bildiren bir sözdür. Həddindən çox ağlamaq qətiyyənlə ağlağan olmaq demək deyildir. Bu və buna bənzər təhriflər Mircəlal Zəkiyevin tərcüməsində kifayət qədərdir. Ancaq eyni zamanda bu tərcümədə Nizami fikrini dəqiq ifadə baxımından təqdirəlayiq məqamlar da az deyildir.

Biz çoxdan bəri «Sirlər xəzinəsi» poemasının 1968-ci ildə etdiyimiz tərcüməsini çap etdirmək fikrində idik. Son günlər bu fikrimiz daha da qətiləşdi. O vaxt etdiyimiz tərcüməyə yenidən nəzər salmağa, dəqiqləşdirmələr aparmağa ehtiyac duyduq. Bu zaman biz yenə Ə. Əlizadənin tərtib etdiyi elmi-tənqidi mətni əsas götürdük və Rüstəm Əliyevin filoloji və Mircəlal Zəkiyevin poetik tərcüməsindən faydalanmağı da lazım bildik. Mən o iddiada deyiləm ki, mənim tərcüməm ən gözəl tərcümədir.

Əlbəttə, Nizami fikir və sənətkarlığını olduğu kimi ifadə etməyi bacarmaq bizim gücümüz fəvqındədir. Ancaq bununla belə düşünürük ki, bu tərcümə oxucular üçün daha anlaşıqlı bir dildədir və burada Nizami fikirlərinə sədaqət daha artıq nəzərə cərpacaq dərəcədədir.

Doğrusunu Allah bilir.

prof. Xəlil Yusifli

Bismillah irrəhman irrəhim
Oldu xəzinə açarın, ya həkim.

Haqq adı fikrin önü, həm söz sonu,
Qurtar adıyla sözü, yad et onu.

İlkidir aləmdə olanların o!
Baqisidir baqı qalanların o!

Oldu qədim aləmə bir sərvər o,
Taxdı qələm boynuna bir ziyvər o.

5. Çoxlu səxa çeşmələri car edib!
Hər nə ki vardır, o özü var edib!

Pərdəsini çərxin açar daima,
Sirri biləndən o qaçar daima!

Ləli günün toqqasına hey düzər,
Yerlə suyu otla, naxışla bəzər.

Arif olan kəslərə yol göstərər.
Ruzi yeyən kəslərə ruzi verər.

Hikməti ağlın sapına dür verib,
Güdrəti ağlın gözünə nur verib.

10. Alnına dağlar vuranı pakların,
Dövlət ilə tac verəni şahların.

Həm pozar o, bişmiş olan tədbiri,
Əfv eləyər istəsə həm təqsiri.

Şihnəsidir qovğada qorxanların,
Çeşməsi tədbir bilən insanların.

Varlığın ilki, sonudur aşiqar,
Kainat ondan yox olar, həm də var.

Güdrəti bildi iki dünyanı kəm,
Əvvəlimiz, axırımız bircə dəm!

15. Kim bu qoca mülkdə haqdan kənar
«Mülk mənimdirl!» deyərək səs salar?!

Vardı o, yoxkən hələ alçaq, uca,
Bunlar olar yox, yaşar o, daima.

Daim əzəl dərsi alanlar da heç
Açmadı bu müşkülü, boylanma keç.

Gör əzəli elmi nə dərya imiş!
Gör əbədi mülkü nə səhra imiş?

Kim ki, cahanda yaşayıb ömr edir,
Fərmanına tabe olan bəndədir.

20. Saldı bədən bağına o, hurini,
Nərgisin ondan tapıb öz nurini.

Dağ yamacı, yer papağı hey görək,
Şükr edə ehsanına min-min ətək.

Haqq kərəmi nurda olarkən nihan,
Qəndə qamış yaddı, gülə tirtikan.

Ta ki səxavətlə o etdi kərəm,
Yoxluğu tərək eylədi varlıq o dəm.

Eşqü həvəsdən bu neçə kənd üçün
Düşmüş idi çərxin işi dürdüyün.

25. Haqq düyünü açmasa, tapmaz bir an
Gündüz əlindən gecə zülfü aman.

Səpdi göyün dürlərini göydəcə,
Yox tozunu sildi saçından gecə.

Çəkdi beş-üç dairə o, göylərə,
Yeddi düyün vurdu özü həm yerə.

Tikdi bu ağdan, qaradan sonra da
Ayla günə cübbə ilə bir qəbə.

Verdi buludçün, ödü dəryadan o,
Açdı Xızır çeşməsi səhradan o!

30. Səbh camın torpağa tökdü xuda,
Atdı daşın ağzına bir damla da.

Qatdı, qarışdırdı o suyla odu,
Böylə yaratdı dür ilə yaqutu.

Torpaq ürək qanını yellə yenə
Tökdü o, ləlin cigəri üstünə.

Etdi səxa bağını göylər gözəl,
Söz quşu səs saldı göyə əlbəəl.

Verdi dilin nəxlinə tər xurma haq,
Oldu ağız dürr, sədəfsə qulaq.

35. Pərdəyə tutdu yuxunu burda o,
Verdi suyun əyninə bir can donu.

Tutdu yerin zülfü ilə aləmi,
Qoydu «əsa» xalı ilə Adəmi.

Xarlığı sildi üzərindən zərin,
Sildi yağışla qanını güllərin.

Qoy dedi ulduzla silinsin hava,
Güllərə versin canını xoş səbə.

Qoydu yerin bağrına dünya qanın,
Qəlbə verib ağlını o, insanın.

40. Verdi təbəssüm dodağa, gül deyə,
Sən gecə mütrüb – dedi – ol! Zöhrəyə.

Əmri ilə müşk satandır gecə,
Bəndəsi olmuş təzə ay göydəcə.

Əldən uzun oldusa dünyada söz,
Xeymə daşıyla başını yardı tez.

Getdi düşüncə bu yolu yortaraq,
Haqq qapısından əliboş döndü, bax!

Çox yol aşıb tapmadı bir əslini!
Gəzdisə göz, tapmadı heç mislini!

45. Gəldi ağıl, çünki mən etdim tələb,
Mən ona öyrətməli oldum ədəb.

Göydə gözənlər yolunu getmədə!
Ərşi süzənlər ona meyl etmədə!

Keçdi fələklər başına xaltası,
Doldu yerin qəlbinə həm sövdası!

Can tək ürək olsa da pak, pürvüqar,
Haqq qapısında yenə qul tək durar.

Yerdə bitənlər o, verən danədir,
Bağı gülündən irəm əfsanədir.

50. Bildi Nizami onu öz arxası,
Torpağı tövhid dəninin tarlası.

TÖVHİD VƏ MÛNACAT

Hər var olan varlığı ey var edən,
Tapdı səninlə gücü torpaq bədən.

Bayrağın altında oturmuş cahan,
Sənə varıq biz, sən özünlə hər an.

Varlığının surəti yoxdur sənin,
Bənzəri yoxdur sənə bir kimsənin.

Hər nə dəyişməz, nə deyim, sənsən o!
Ölməyib, ölməzsə də kim sənsən o!

55. Biz gedəri, daimi sənsən fəqət!
Təkcə sənindir bu uca məmləkət!

Göylər üçün dövrəni sən vermisən,
Yerdə bədəncün canı sən vermisən.

Sən bu kürən köhləni çapsan əgər,
Özgə «Ənəlhəq» sözünü kim deyər?!

Səndən alıb eşq səbr qüvvəti,
Çatdı adın cəzbəsinə taqəti.

Ta kərəmin aldı yeri qoynuna,
Düşdü ağır yük cahanın boynuna.

60. Öz kərəmindən törəyib doğdu yer,
Yoxsa qarından göbəyi tez düşər.

Səcdə boyunbağına verdin nizam,
Qeyri kəsə səcdə haramdır, haram!

Kim ki demir sөndən, o sussun görək,
Söz səni yad etməsə, heçdir demək.

Oldu gecə saqısı ancaq gədan,
Sübh quşu tabe sənə hər zaman.

Pərdəni at, sən tək özün çıx çölə,
Pərdə mən olsam da, onu məhv elə.

66. Çərxə öz acizliyini et bəyan,
Aç dəxi dünya düyünün dünyadan.

Nəqşini poz durma yetər rüzgarın,
Sürətini məhv elə ulduzların.

Ver qələmə nitqini sən dillərin,
Heçliyə tez borcunu qaytar yerin.

Zülmətilər nurunu al, hər nə var,
Cövhərilər olsun ərəzdən kənar.

Altıbucaq kürsünü sındır görək!
Doqquz ayaq minbəri tez qır görək!

70. Torpağına çırp ayı bu möhrənin,
Daşla vurub qır camını Zöhrənin.

Qır sapı sən nurlu bu muncuqları,
Vur gecə-gündüz quşunu tez barı.

Əz də bu torpaq təpəni sən silib,
Qalmaya ta bir dönə kərpic qəlib.

Göydə gecə tozları qoy qalmasın,
Cəbhə ilə əxbiyə yüksəlməsin.

Poz həyatın, poz bu yeni rəngini,
Çal zamanın öz qədim ahəngini.

75. Bir yeni qaydayla tez ol, tez çıxar
Çərxi sükunət-hərəkətdən kənar.

Zülm oduna tezce su tök bir görək!
Torpağın altı qoy otursun külək!

Yax bu münəccimlərin al dəftərin!
Kim tapınır al günə, yum gözlərin.

Sən bu hilal bürcü boşca tez çıxar,
Pərdəni et boşca xəyaldan kənar.

Ta görüb iqrar edələr: tanrısan!
Özləri heçdir bilələr tez haman.

80. Qəhr eləsən də bizə sən çox, yenə
Kimdə var üz qalxa, şikayətlənə.

Yox bahası töksən əgər bir qanı,
Kim xilas eylər sən asan insanı?!

Cana ağıl nuru verib lütf ilə,
Verdin ürək tamını da sən dilə.

Sən gecənin mənzilin etdin uzun,
Gündüzü, getsə getirərsən özün.

Çərxə yeriş, qütbə veribsən səbat,
Gülşəninə varlığın abi-həyat.

85. Nəsrin, o qəmzə ona neylər səba?!
Torpağın etmişdir onu tutiya!

Bəndən olub qönçə taxıbdır kəmə, r,
Sənlə varam – gül deyir axşam-səhər.

Bildi Nizami səni bir, ey xuda,
Yol tozun olmuş hər iki dünyada.

Könlünü ürfan ilə abad elə!
Qəm tələsindən onu azad elə!

MÜNACAT

Biz yox ikən ey binadan var olan,
Biz gedənək, ey həmişə sağ qalan.

90. Hökmün üçün oldu yedəkçi zaman,
Çul daşıyan oldu sənə asiman.

Biz qulunuq, qəmli, başı qovğalı,
Qullarınq həm qulağı halqalı!

Kimsəyə möhtac deyilik biz bir an,
Bizləri sənsən bir özün oxşayan.

Oldu səninçün bu ümid, qorxu da,
Rəhmə gəl, əhv et bizi sən, ey xuda.

Çarə qıl, et dərdimizə bir kömək,
Sən bizi qovsan, kimə üz döndərək.

95. Dağlı itik biz sənə, heç hökmran,
Dağlı iti ovda bəyənmez bir an.

Öz bağının meyvəsiyik, biz buyuq!
Dağlı itik, xaltalı bir qumruyuq!

Söylə nə dildir bu, nə sözdür, nədir;
Dinməyi, həm susmağı peşman edir.

Qəlb hara, bəs bu qanad-qol hara?!
Haqqa pərəstiş hara, bir qul hara?!

Cumdu bu dərşaya nə cürətlə can?!
Qəlb su içdi necə bu saf sudan?!

100. Bax, sifətindən tutulub nitqimiz,
«Mən ərəfallah» oxuduq burda biz.

Çiy sözümüzdən xəcilik, şərmsar,
Sən bizi əhv eylə, a pərvərdigar.

Əlsiz-ayaqsız yanına gəlmişik,
Arzu, ümidlə qapına gəlmişik,

Arxa ol, ey qəmlilərin munisi,
Çarə qıl, ey çarəsinin çarəsi.

Qafilə getmiş, dalayıq gör ki, biz,
Kimsəsizlik gör necə, ey kimsəmiş?!

105. Arxa kim olsun bizə, sən ver soraq!
Kim dayaq olsun bizə, sənsən dayaq!

Ali qapın tək bizə bir qible var,
Oxşamasan sən, bizi kim oxşayar?!

Kim sənə əl açdı axı biz qədər?!
Kim bu qədər çəkdi ahı biz qədər?!

Yalvarırıq, suçluyuq, əhv et görək,
Biz ki sığındıq sənə, ol sən kömək!

Sənlə Nizami yetişib ad-sana,
Əsl ağılıqdır qulun olmaq ona.

110. Həmd, sənadan dilinə töhfə ver,
Mərifətindən canına pay yetir.

*PEYĞƏMBƏRLƏRİN SONUNCUSUNUN,
ALLAH ONA RƏHMƏT ELƏSİN, NƏTİ*

Yazdı o ilk lövhə «əlif» hərfini,
Açdı tez «Əhməd» sözünün zərfini.

Verdi «ha»nın həlqəsinə bir şəhər,
İtdi həmayıl «dalı», «mim»dən kəmə.

Xidmətinə durdu onun «mim»lə «dal»,
Verdi ona bir belə dövlət, kamal.

Göylərin altında göyə yüksələn,
Tazə turunc idi behiştədən gələn.

115. Qayda turunca belədir dünyada:
Meyvə verər, yaz gətirər sonra da.

Ta nəbilik qalxıb ucaltdı öləm,
Sən nəbilik Əhmədə çatdı o dəm.

Göydə zəbərcəd bir üzükdür qəmər,
Oldu Məhəmməd möhürü qaş məgər.

Taxdı cahan halqasını «mim»inin,
Hər iki aləm qulu olmuş həmin.

Yolda ağa oldu, Məsiha nöker,
Oldu «xeyirsözlü» o, bu, «xoşxəbər».

120. Bisavad Adəmlə Məsihdən deyir,
Bunda o, «mim», onda «əlif»dən deyir.

Əhdinə düzdür bir əliftek tamam,
Ənbiyaya əvvəl, axırdır müdam.

Pərgarın ən parlaq olan nöqtəsi,
Sözlərin ən pərgar olan nüktəsi.

Dünyada kibri, qüruru sevmədi,
Aləm önündə başını əymədi.

Tapdı sözündən hər ədəb şöhrəti,
Çərx belindən götürüb nisbəti.

125. Öz hərəmində yaşar ismətlilər,
İsməti də bəslər o, axşam-səhər.

Gözdən olub qəbri cinayət silən,
Qürbətə düşsə, bac alar Məkkədən.

Susmağı natiqlik edib dür səpər,
Dostluğu eybə od olan bir hünər.

Fitnə yatırmaq - gözəl ondan bu, çox!
Məftun ona olmamaq imkanı yox!

Hər xeyirə baş, hamıya başcıdır,
Qütb kimi tez gözən, amma ağır!

130. Qəlbi ilahi چراق olmuş ona,
Bilmiş əzəl dərslərini başdan sona.

Oldu günəş ərşdə möhtac ona!
Aypara oldu gecə meracına.

Etdi geniş dar nəfəsə meydanı,
Nalladı axşam süzən ağ madyanı.

Çəkdi qayıtsın deyərək intizar,
Sübhün ala atlıları durdular.

134. Mənzilə çatdıqda qaçıb köhləni,
Çul daşıyan eylədi Nizamini.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI HAQQINDA

Çıxdı yarım gün şahı yarı gecə,
135. Məşəli süzdürdü uca göydə.

Etdi kəcavə gözünü asıman.
Oldular Ay, Zöhrə də məşəl tutan.

Kainata verdi: o, dörd həddi tez,
Altı cəhət, yeddi olan xətti tez.

Eylədi gündüz qədəmiylə vida
Saldı gələn dəm o, gecə səs – səda.

Tutdu həm əğyarı yuxu qayğıdan,
Çünkü o, döndərdi üzü uyğudan.

Uçdu qəfəslə quşu öz könlünün,
140. Tezəcə bu tordan ora getmək üçün.

Tökdü qanad quş dəxi, yəni mələk,
Xırqəsini tulladı, yəni fələk.

Can quşuna oldu qanad, həm qəfəs,
Qəlb ilə cəylərdi bədən göydə bəhs.

Getmədə, yüksəlmədə o, anbaan,
Göylər onu çəkmədə həm durmadan.

Hər iki aləm ona göz dikdilər,
Başlarını səcdə üçün əydilər.

Daim ayaq sürət ilə getmədə!
145. Mənzili yüz qat tez o, qət etmədə.

Tulladı o, köhləni axır yerə,
Tutdu mələklər çulu birdən-birə.

Döndü bu yer mədənə, o, gövhərə,
Çərx onu tac etdi uca göylərə.

Qapdı gecə gövhərini bir gecə,
Çərx öküzü yer öküzündən necə!

Aldı səfər vaxtı özü ərməğan
Tac Sərətandan, kəməri Cövzadan.

Xuşə sığal verdi görüb zülfünə,
150. Sünbüləni tulladı Şir bürcünə.

Axşamının qədrini bilsin deyə,
Zöhrə götürmüş tərəzi çəkməyə.

Tökdü şirə yarpağı süsənbərin
Quyruğuna əqrəb olan göylərin.

Yaydan ox atdıqca onun barmağı,
Zöhrə atıb qaçdı o dəm Oğlağı.

Oldu o, Dol Yusifi bir gün sayaq,
Oldu Balıq Yunis o doldan qıraq.

Qoçda Sürəyya özü taxtın qurub,
155. Çöldə çiçək ordusu yan-yan durub.

Etdi o gülşəndə olan gül, çiçək
Yerləri əlvən necə yaz fəslü tək.

Oldu gecə sübh, əcaib bahar!
Sərvə dönüb gül, nə əcaib süvar!

Bir bax, o gül, nərgiz olan bağ ilə,
Sürmələnib nərgizi «ma zağ» ilə.

On ədəb öyrətdi ona asiman,
İstədi üzrə nəbilərdən o an.

Cırdı göyün örtüyünü barmağı,
160. Oldu mələklər yükü həm bayraqı.

Müşk götürdü dodağından gecə,
Atdı ay at nalını tez göydəcə.

Böylə qaranlıq gecə şimşək sayaq,
Ərşi ayaq altına almış Buraq.

Kəkliyə oxşardı o şahin yaman,
Vardı humə şövkəti, həm biguman.

Çıxdı bu firuzə çəməndən çölə,
Getdi o gün ərşə yetişdi belə.

Köynəyi oldu sinəsi Sidrənin,
165. Ərş ətəyindən aşağıydı sənin.

Atdı səfər dostları bir-bir süpər,
Qalmadı onlarda olan balı pər.

Heyrətə düşmüş o qəriblər kimi,
Tez qapını döydü igid ər kimi.

Pərdəlilər ki, onu seyr etdilər
Məhmilini tək buraxıb getdilər.

Yoldaşı yox bir yol ilə getdi, həm
Olmadı agah qədəmdən qədəm.

Qaldı bu sirli qapıda başqalar,
170. Oldu o da burda özündən kənar.

Varlığa addımları bir tac idi,
Ərş özü bu nemətə möhtac idi.

Ta ki bütün sözlərə çəkdi qələm,
Ərşin özündən o, ucaltdı öləm.

Nəbzini saydıqca canın hey bədən
Canla bədən oldu qoşa yolgedən.

Dövləti ərşin yetişərkən sona,
Çatdı ürək, can sözü qəlbə, cana.

Qaçdı bədən əsl evinə sonra tez,
175. Görmədi göz burda heç ondan bir iz.

Düşdü qədim bir yola ordan mətin,
Pərdəsini tulladı o, xilqətin.

Etdi başı yol gedərək biqərar
Sonra təbiət yaxasından kənar.

Himməti dolduqda könül nur ilə,
Gəldi o, mənzil tanımaz mənzilə.

Saldı o pərdə onu lap qeyrətə,
Düşdü bu yandan da fəqət heyrətə!

Getdi, ayaq çəkmədi zəhmət fəqət!
180. Sıçradısa, almadı rüsxət fəqət.

Çıxdı o, söz tək lap özündən tamam,
Tapdı haman ləhzə qəbulçun salam.

Atdı göründükdə o sonsuz calal,
Pərdəni təzim qapısından vüsal.

Atdı ayaq başə tamam get-gəli,
Can göz açıb baxdı: nə var görməli!

Gördü o bir nur ki, görməz zaval
Baxdı o bir gözlə ki, bilməz xəyal.

Qəlbə yatan bir söz olubdu bu da!
185. Gördü xudanı, görünəndir xuda.

Cövhər ərəzsiz görünər haqq üzü,
Cövhər, ərəzdən çox o yandır özü.

Görməsini çoxlar əbəs gizlədi,
Kordur əgər kimse ki, görməz dedi.

Məbudu görmək xoş olar dünyada,
Bil, görünəndir, görünəndir xuda!

Pərdəni o, gördü məkan bilmədən,
Həm bu yolu getdi zaman bilmədən.

Kim ki bu xas pərdədə tapmış qəbul,
190. Burda cəhətsiz gedərək tapdı yol.

Sən sifətin danma ki, bu küfr olar,
Onda cəhət axtaranın cəhli var.

Vardır o, aydın məkanı yoxsa da,
Kim ki deyildir belə, olmaz xuda.

Gördü Məhəmməd onu, yad gözlə yox,
Başda olan gözlə, bunu danma çox!

Haq - şərəbindən gedərək daddı o,
Qəlbimizə birce udum atdı o.

Naz çəkəni oldu xuda şəfqəti,
195. Oldu əzəl lütfü də həmsöhbəti.

Gülməsi bal saçdı dodaqdan hər an,
Ümmətini istədi o, tanrıdan.

Xəznə ilə çatdı vara himməti,
Çatdı başa hər diləyi, niyyəti.

Etdi onu güclü ulu barigah,
Gəldi bir iş görməyə dünyaya, şah!

Etdi səfər eşq ilə, çıxdı yola,
Bir nəfəse getdi, qayıtdı dala.

200. Ey sözü dillər möhürü hər zaman,
Ətrini can dərmanı tək daddı can.

Qalx, səxa dövrünü sən xətm elə,
Şər də bitsin bu Nizami ilə.

İKİNCİ NƏT

Şəmsəsi doqquz göy ilə ulduzun,
Ənbiyalar sahibidir, həm yekun.

Torpağı olmuşdur ağıl hər zaman,
Bağlı onun tərkinə bir cüt cahan.

Açmış o tər sünbülü naz səhrası,
Vermiş o xas gövhəri sir dəryası.

205. Sünbülü al gündüz üçün sünbülə,
Ləl verib gövhəri günçün belə.

Gülmür o üzdən o şəkər ləbləri,
Tökməsin abırın sədəfin gövhəri.

Etmədisə gövhəri daşla savaş,
Gövhərini bəs nə üçün qırdı daş?!

Daşdan idi çünki ürək dünyası,
Çəkdi hücum qupquru, xam sövdəsi.

Ləli əzən olmasa, gövhər qıran,
Söylə «müfərrih» törədər daş haçan?!

210. Eylədi düşməni daşı gen dünyada
Bircə dənə gövhəri ondan cüda.

Çıxdı çölə gövhər o dar mücrüden,
Doğsa göhər daşdan, əcəb sanma sən.

Varmı zəri qanbaha versin ona,
Gəldi yara vurdu onun ağzına?!

Daşdan əgər ləli göhər çıxsın da,
Dışçın olar birgə ləbiylə baha.

Yerdə olan daşdakı gövhər yəqin,
Qanbahası olmaz o gövhər dışın.

215. Bir dışınə qanbahasıyçün zəfər
Candan onun oldu qulu sərbəsər.

Daş dəyərək qanla yudu ağzını,
Bir daha doğrultdu kərim adını.

Candan, ürəkdən dışını dartdı o,
Fəthə görə şükr edərək atdı o.

Arzu yolunda dışı etdi fəda,
Yoxdu gözü əsla iki dünyada.

Durmuş idi səf-səf onun ləşkəri,
Əlləri bayraqdı, dili xəncəri.

220. Xəncəri atdı dışını birbaşa,
Xəncər əgər dışlısə, gəlməz xoşa.

Tə ki onun lütfünə salsın nəzər,
Xarı atıb görsün o güldən bəhər.

Bağ doludur güllə, tikandan demə!
Sap dolu muncuqla, ilandan demə!

Təbi – Nizami o bağın bir gülü,
Öylə gülün xoş-xoş ötən bülbulü.

ÜÇÜNCÜ NƏT

Cismi canından da pak ey dünyada,
Ruhu da sən bəslədin, «ey can fəda».

225. Rəhm evinin mərkəzi sənsən ki sən!
Nöqtəni «zəhmətdən» özün silmişən.

Sənsən ərəb yolçulara ay hər an!
Sənsən əcəm şahlarına hökəmrən!

Təpdi səninlə yolu hər yol gedən,
Kəndə böyük, kənddə yox bir bədən!

Getsə tamaşaya kərəmətlilər
Ruzini dostlarla bərabər bölər.

Süfrə başında yediyin xurmadan
Bəs nə gətirdin bizə sən ərmağan.

230. Ağzını aç, saç hamıya sən şəkər,
Ta görələr xurma dilindən bəhər.

Ey gecə zülfü bizə ruzi-nicat!
Eşqinin atəşləri abi-həyat!

Ağlı üzün gör necə məftun edib!
Zülfün özü hər kəsi məcnun edib!

Çərx-kəmərlə ilgəyinin bəndəsi
Sübh sənin gün üzünün gülməsi.

Sənle batıb müşkə bu yer hər zaman,
Sənle qurutmuş ətəyi tər cahan.

235. Müşk saçan torpağın etdi əsər,
Müşk saçan oldu o yer sərbəsər.

Ötdü Süleyman yelini torpağın,
Keçdi o cənnət bağını həm bağın.

Təkbiri üçün canamaz Kəbədir,
Xoş sözünün şərbətinə təşnədir.

Daima taxt-tacını saxlar cahan,
Taxtın olub yer, tac olub asiman.

Aydır o, yox kölgəsi əsla onun,
Kölgəsidir yerdə o, haqq nurunun.

240. Dörd ələmin – rüknü müsəlmanlığın,
Beş namazın – növbəti sultanlığın.

Sənle zəlil torpağı gülzar olur,
Sənle əzizlər gözüne gəldi nur.

Addımın altında qalarkən fələk,
Göylərin üstündə çəkən vaxt ətək,

Dürr ilə doldu ətəyi göylərin,
Zərlə vuruldu bəzəyi göylərin.

Ağ sədəfi üstünə sübhün səbə
Qaliyə saçmaqda əl açmış vəfa.

Bir yürüş etdikdə səbə sübh çağ
245. Tulladı ənbər qoşunu bayraq.

Titrəyən o ənbərinin ətrinə
Versən iki aləm ucuzdur yenə.

Sidrə olub taxtına bir qul hər an,
Eyvanının kürsü yeri asiman.

Sübh işıq saçsa o can pəncərəni,
Bir toz olar ərş o günəşdən həməni.

Tullamasa güzgüsünü sübh əgər,
Torpağa nurun necə, hardan düşər?!

250. Ey iki aləm niyə yatdın yerə?
Xəznə kimi sən niyə batdın yerə?

Torpağın altındasan, ey xəznə sən,
Xəznə edər torpağın altın vətən.

Fəqrin özü xəznənə virənədir,
Kölgən özü şəminə pərvənədir.

Ahlarına göylər olubdur nişan,
Dəlv olubdur quyuna ip hər an.

Daima dönməkdə olan ağ, qara
Qasidin olmuş burada yollara.

255. Xəstə düşüb əql, ona sənsən təbib
Ay səfər üstə, ona sənsən qərīb!

Qalx, Nizami təbini şad elə!
Sübh gətir, dərddiləri yad elə!

DÖRDÜNCÜ NƏT

Ey mədəni örtülü, Məkki niqab,
Kölgədə qalmaz bu qədər afitab.

Aysan, o gündən sən işıq, nur gətir,
Gülsən, o bağdan xoş ətirlər yetir.

Yolda qalıb göz, dodağa gəldi can,
İmdada, fəryada yet, ey mehriban!

260. Min gecə-gündüz – qara - ağ köhləni,
Sür əcəmə, tərək et ərəb ölkəni.

Qur təzə aləm, təzələ dövrəni,
Şöhrətin ilə tut iki dünyanı.

Kimdir əmirlər?! Vur özün sikkəni!
Xəlfələrə sus de, de sən xütbəni!

Müşk ətirin çulğadısı hər yeri,
Əsdi, onu qovdu nifaq yelləri.

Taxtını asudə yatanlardan al!
Minbərini çirkə batanlardan al!

265. Evdəki divdirlər, axır qov çölə,
Heçliyin anbarına at, məhv elə.

Əcəri azalt, çox yeyir onlar, tanı,
Oğrudur onlar özün al iqtanı.

Biz bədənlik, durma yetiş can sən ol!
Biz hamı diviksə, Süleyman sən ol!

Darğa isən, qafilə tənha nədən?
Ortada sənsən, ələm orda nədən?

Dinə pozuqluq salır onlar yaman,
Pusqu qururlar ona hər bir zaman.

270. Bir Əli göndər səfinə meydanın!
Ya bir Ömər qarşısına şeytanın!

Sal gecəni tez yəmənə ayə sən,
Çək başı ay tək Yəmənə kürkdən.

Hərbə neçə azğın ilə ol hazır,
Dini pozanlar būsətin tezce qır.

Beş yüz ilə yetmiş olar yatmısan,
Gün də keçir, məclisə gəl durmadan.

Dur belə bir əmr ver İsrafilə,
Qalxıb üfürsün bu neçə qəndilə.

275. Sirlərinin pərdəsinə dal hər an,
Biz hamı yatdıq, sən özün qalx, oyan.

Qalx bu afət dolu aləmdə gəl,
Sən tut əlindən hamının əlbəəl.

Hər nəyi təqdir eləsən, haqq olar,
Səndən axı kim soruşar sorğular.

Lütf ilə salsan sən əgər bir nəzər,
Hər nə ki lazımsa olar sərbəsər.

Barmağın ilə cahana çevrə çək,
Hər nə ki vardır sənəin olsun görək.

280. Kim qarışar işlərinə iş çağır
Əfv eləməkçün bir ovuc torpağı?!

Açsan üzündən sən əgər pərdəni,
Tullar iki aləm o dəm xirqəni.

Gözdi Nizami soracağınla hər an,
Qəlbi xoş ətrinlə yaşar hər zaman.

Ruhuna lütf ilə vəfa ətri ver,
Mülki-Süleymani gədəyə yetir.

BEŞİNCİ NƏT

Ey nəbilər tacına gövhər hər an,
Şahlara, sultanlara tac paylayan.

285. Yadü yaxın hər nə qədər canlı var,
Burda himayəndə sənin xoş yaşar.

Başladısa beyti adınla xuda,
Qafiyə etdi adını sonra da.

Ömr olunarkən bu viran kəndi siz –
Adəm ilə sən belə şenlətdiniz.

Hər bir evin bər-bəzəyi, qiyməti,
Əvvəl, axır kərpicidir zinəti.

Adəm ilə Nuh kimisən! Yox, dayan!
Sən belədən onları qurtarmısən.

290. Buğda yeyib gördü sə Adəm zərər,
Tövbəsi oldu ona bir gülşəkər.

Olmuş ürək tövbəsi ətrin ona,
Torpağını gülşəkər etmiş cana.

Sənlə ürək tövbə dedi, gülşəkər,
Gördü bunu şərm elədi gülşəkər.

Oldu qəbulçun top əzəl vaxtı var,
Ordan ürək meydanına atdılar.

Atlanaraq Adəm o ad-san ilə,
İstədi alsın topu çovkan ilə.

295. Atla fəqət sünbülə meyl etdi o,
Qoydu topu, bir bucağa getdi o.

Nuh susamış gördü haman süfrəni,
Tufana düşdü itirib çeşməni.

Yüyrüyü İbrahimin üç-dörd kərə
Deydi yerə çatmadan o, bir yerə.

Təngnəfəsdi özü Davud bu an,
Burda onun çıxdı səsi bəm yaman.

Burda Süleyman da həya etdi, bax,
Mülkü sevirdi, demədi ver papaq.

300. Görmədi Yusif bu sudan bir nişan,
İplə dol oldu ona ancaq çatan.

Xızr əliboşca qayıdarkən yolu
Gördü ki, yaşıdır ötəyi, tapdı su.

Musa bu camdan əli gördü təmiz,
Əmidə çırpıb şüşəni qırdı tez.

Atmadı Musa bu dənə əsla can,
Töhmətə düşmüşdü başı çox yaman.

Şah kimi durdun bu işin qəsdinə,
Kölgəni saldın bu işin üstünə.

306. Gəldi bu məktub sənin ünvanına,
Sənlə bu xütbə yetişibdir sona.

Qalx, fələkdən daha artıq dolan,
Görməz o, iş, sən gör işi hər zaman.

Oldu fələk xütbə üçün meydanaın,
Top kimi tutmuş cahanı çovkanın.

Ta ki, fəna tozları heçlikdədir,
Köhləni çap, tezəcə bu meydana gir.

Kimdir aparsın suyu camdan fəna?!

Girsin o heçlik nəçidir meydana?!

310. Heçliyi et heçliyin öz dustağı,
Faniliyə bağla fəna qolbağı.

Dilsiz olan kəslərin ey həmdəmi,
Xəstələrin dərindən ey mərhəmi.

Can gəmisin əql özü şərin ilə
Qan dənizindən çıxarıb sahilə.

Qiblə bu doqquz göyə olmuş qapın,
Altıca günlük yol o mişkin saçın.

Başdan əgər düşsə sənə bir tükün,
Mülk dəyəər bir-birinə büsbütün.

315. Üzdə qələmlə oxuyarsan nə var,
Əql ilə sən içdə duyarsan nə var.

Qoymaz əlin bir sözə heç vaxt ayaq,
Ta sözünü sürtməyə barmaq nahaq.

Gördüse barmaq hamının sözləri,
Görmədi barmaq sözünün heç biri.

Oldu qapın torpağı unla şəkər,
Xurma ilə püstə o dürlə gəhər.

Eşq çölündə bir ovuc versən un,
Eşq üçün o ruzi olar qırx gün.

320. Sən mənə bir tazə nicat sübhüsən,
Torpağınam, abi-həyatımsa sən.

Torpağımı can bağı bildim hər an,
Gülşənin olmuş mənə can, həm cahan.

Hey başına görçək o gülşən bağı
Yel kimi dönnəm, olaram torpağı.

Torpağımı çəkdi Nizami gözə,
Çul daşıyan oldu sənəncün təzə.

Ta eləsin başlar ətirdir deyər
Torpağımı başlarına qaliyə.

*İSLAM PADŞAHI
MƏLİK FƏXRƏDDİNİN MƏDHI*

235. Aləmi bax bəndə salan kəc fələk
Eylədi dustaq məni bir nöqtə tək.

Qandalımı açmağa yox qüvvətim,
Kölgədəyəm, yox nə hüma şövkətim.

Torpağa batmış ayağım lap dərin,
Tərkinə bağlanmış əlim göylərin.

Mən başı atdım ayağım altına,
Dizlərimi etdim ayaq, baxsana?

Gör necə parlaq yaranıb ki üzüm,
Qəlbimin öz güzgüsü olmuş dizim.

330. Seyrinə daldım bu gözəl güzgünün,
Atdım o göz güzgüsünü büsbütün.

Hansı, görüm, güzgü mənə nur salar,
Hansı alovdan ya su qismət olar.

Seyr edib ağlın nəzəri hər yanı,
Qucdü əliylə elə bil dünyanı.

Gördü o yerdən ağlın himməti
Rütbə verən gənc vəlineməti.

Bəxti uca, hərbdə aslan ürək,
Mavi bu bağda yetişən tər çiçək.

335. Xızr idi, İskəndərə bənzər yaman,
Qütb-i-rəsədbənd, «Məcəsti» açan.

Varlığın ilk məqsədi olmuş yəqin,
Gəlmiş ona ayəsi həm məqsədin.

Çərxi-fələk tac, Süleyman nigin,
Aləmə o fəxr məlik Fəxrədin.

Verdi onun olması Davud nəşəb
Bir də Süleyman adına şan-şərəf.

Ondan o İshaq ələmi alidir,
Düşməni vadırsa simailidir.

340. Altı cəhət, yeddi də taxta pənah;
Nöqtə bu doqquz göyə Bəhramşah.

Eyləsə Bəhramlıq, o etsə zur,
Tuş olacaq qəbrə o Bəhram Gur.

Güclüdüür şahlarının dünyanın,
Elmdə şöhrətlişidir dövrünün.

Eylədi xalqın malı bu ələmi,
Olmuş o Ərmən şahı, Rum hakimi.

Taxtı onun oldu xəlifə məqam,
Fəth edir Abxazı, edir Rumu ram.

345. İnsanın ən adili, ən alimi,
Rəhm, səxavətlə tutub ələmi.

Din-fələk, ulduzlar onun növrağı,
Mülk-sədəf, dür qapısı torpağı.

Dürlə, balıqla dolu derya, bulaq,
Bəhr-təlatüm, durur amma bulaq

Toqqasının ləli gülür, bax, yenə,
Al günəşin toqqasının ləlinə.

Hər kəs ona pəncə atarsa əgər,
Pəncə vurur, göylər onu incidər.

350. Zəngi edər göyləri səslənsə kar,
Od nəfəsi ay şüşəsin sındırar.

Başdan əzəldən gözəl əyyamı var,
Ədli ilə xeyr sərəncamı var.

Ovcu səxa camına bir saqidir,
Baqi qoy olsun, necə ki baqidir.

HÖKMDARA XİTAB VƏ TƏZİM

Ey şərəfi, şanı olan adəmin
Tapdı səninlə gözü nur aləmin.

Çərx səfərlərdə olubdur yarın,
Nazına bir hamilə doqquz qarın.

355. Tapdı o bir cüt balıq ondan şərəf,
Oldu qılncın göhəriçün sədəf.

Ay gecə xəncər çəkər olsa əgər,
Xəncərini görcək atar tez süpər.

Xəncərinin çeşməsi olmuş Fərat,
Tökdü tuluqdan yerə abi-həyat.

Kim ki, bu tufanda sevər uyğunu,
Nuh ola, dərhal aparar su onu.

Camı Keyə, həm Cəmə peymanədir,
Boğdu günü, kölgən o pərvanədir.

360. Şir ürək ol, sənən axı ər yıxan!
Şir nəçidir?! Sənən axı şir yıxan!

Göy bu meşə şirlə dolu olsa da,
Çərx özü səndən çəkinir dünyada.

Herbdə kim sənle de, bəhs eyləyər?!
Kimdə olar sən tək ürək, ya ciyər.

Hər nə var altında bu mavi göyün,
Oldu sənin arzuna tabe bu gün.

Var əlin altında bax üç-dörd nəfər,
Olsa əl üstündə mələk bəs clər.

365. Dövr sənə xatəmi-dövrən – dedi,
Torpağına yel də Süleyman – dedi.

Mülk verib tanrı, cavanlıq sənə,
Mülkü verib, sahib ol öz mülkünə.

Bəxtin ilə torpaq olar simü zər,
Zəhr səni yad eləsə bal, şəkər.

İçsə Firidun meyi sənsiz bir an,
Çiyinin üstdə bitəcəkdir ilan.

Mütrüb ilə saqi varındır, mey iç!
Baqi olan mülk ilə qəm çəkmə heç!

370. Mülkə keşik, şahlar üçün arxasan,
Tac və qılınc sahibisən hər zaman.

Möhkəm, iti, zağlı qılıncınla sən
Taxt ilə tac fəth eləyən gəlmisən.

Saçdı xəzinə o, xəliflər kimi,
Tac verər, taxt tutar hər dəmi.

Xəncərin altında durur taxt, tac,
Qoy sənə versin hamı şahlar xərəc.

Qoysan ayaq bir başa dövlət tapar,
Məskənin olsa bir ürək, bəxti var.

375. Ədlin ilə bayquş olar bir hüma,
Zəhmin ayaq etdi başı daima.

Oldu peşə rəhm, ədalət sənə!
Etdi şikayət də şikayət sənə!

Oldu dayaq torpağa rəxşin sənin,
Nal kimi dörd mıx yedi kor düşmənin.

Yeddi fələk gövhərinin hoqqası!
Səkkiz ədəm bayrağının şaqqası!

Hökmünə baş əyməsə hər hansı kəs,
Noxta olar tacı ona burda bəs.

380. Anladı hər elmdə o, mənanı,
Bircə bədəndə iki dünya canı.

Alsın ədəb dərslərini səndən səbə!
Söz şamını yandırdı özün dünyada!

Bəndənə göylər xələti ver bu gün,
Bir də qəbul ətri Nizami üçün.

Olsa da sözlər kök, ürək oxşayan,
Süfrən üçün amma ariqdır yaman.

Ləl, göhərsizsə bu derya, bu kan,
Ləl-göhər versin o əl, dil hər an.

385. Yağdır o dəm kim paxılınsa əgər,
Peykan ilə ləl, qılıncla göhər.

Verdi fələk xoş, düzü, tale sənə,
Axırın olsun daha yüksək yenə.

Yansın, ucalсын göyə bu dünyada,
Mən ucalım, yansın o bədxah oda.

Bayraq ucaltsın göyə fəthin sənini!
Doğra qələm tək başını düşmənin!

KİTABIN NƏZMƏ ÇƏKİLMƏSİNİN SƏBƏBİ

Nəzm elədim mən bu təzə tər gülü,
Bağının oldum xoş ötən bülbülü!

390. Eşqin ilə şurə gəlib hər zaman
Yolların üstündə mənəm zəng çalan.

Özgə yazan sözləri borc etmədim,
Hər nə ki könlüm dedi: «De!» Mən dedim.

Bir yeni qaydayla bu şux heykəli
Tökdüm, odur, oldu belə sevməli.

Bir neçə dərs öyrənərək hər səhər,
Sübhə schirdən toxudum pərdələr.

Yoxsulun onda yeri var, həm şahın,
Sirlərinin xəznəsidir allahın.

395. Şəkkərinə milçək ayaq qoymamış,
Milçəyinə özgə şəkər dəyməmiş.

Nuh bu dənizdə tez atar qalxanı,
Xızr qırar həm bu suda dolxanı.

Qürə atarkən bu gözəlçün bir an
Çıxdı adın qürəyə, ey hökmran.

Gəldi iki namə iki ölkədən,
Hər biri bir Bəhrəni tərif edən.

Köhnəcə mädəndən o tökmüş zəri,
Tapdı təzə bəhrdə bu gövhəri.

400. Qəznədə qaldırdı o, yerdən ələm,
Vurdu bu, Rum sikkəsinə bir rəqəm.

Olsa da ol sikkədə söz zər kimi,
Yaxşı bil ondan zərimi, sikkəmi.

Azsa da ondan yükümüz, varımız,
Yaxşıdır ondan ki xiridarımız.

Olsa da tərzi qərib, ey hökmrən,
Heç qərib olmaz, sən onu oxşasan.

Hər sözü oxşar təzə-tər bir gülə,
Yanmadı qəndil sayacağı borc ilə.

405. Çatdı bu söz təkcə sənəin süfrənə,
Dəyməmiş əl, sən bir ona dəysənə!

Duzlu isə, sən ye nuş olsun müdam,
Yoxsa yadından da çıxar lap tamam.

Çərx ilə əyləşsən əgər süfrəyə,
Barı bir az sür-sümük at bəndəyə.

Mən bir itintək edirəm iftixar,
Bəndəliyilə yaşaram bəxtiyar.

Kimdə ki gördüm hələlik mən vəfa,
Bircə sənə meyl elədim dünyada.

410. Bəhrə verər bir gün axır xidmətim
Bir gün olar ki, yetişər qismətim.

Daim o ali qapına, doğrudur,
Mədh yazanlar hamısı üz tutur.

Gördü Nizami gücünü, durdular,
Mən hara, onlar hara, ey hökmdar?!

Yolda qoyub onları mən qalxaraq
Çapdım atı bir neçə mənzil qabaq.

Xəncər edib mən şeir almasını,
Tez kəsib atdım gələnin başını.

415. Təksə, misilsizsə də rütbəm mənim,
Bil, daha yüksəkdir əsil məskənim.

Ərş ucadır, uçmadayam ərşə mən,
Himmətimi ötdüm axır bəlkə mən.

Bəlkə də sayəndə tapam mən də kam,
Sən hara qoydunsa ayaq, baş qoyam.

Mən tozunı tutdum, uçum göylərə,
Sən məni çatdır ki, çatım bir yerə.

Bir neçə aydı bu idi məqsədim,
Mən şah önündə yenə təzim edim.

420. Hər yanıma çəksə də odlar hasar,
Qoymasalar da məni burdan kənar.

Bəlkə çoxalsın deyərək hörmətim,
Lap dərindən çıxmaq idi niyyətim.

Hər yanı gördüm ki, fəqət şir tutub,
Dal, qabağı qan deyə şəmşir tutub.

Amma qılınclar yolumu kəsə də,
Xütbə dedim mən sənə bu ölkədə.

Söz suyunu hey qapına saçmışam,
Qumsa mənəm, qaldım odur, vəssalam.

425. Ey günəş, etsən mənə bir toz hesab,
Qoy müdam olsun bu duam müstəcab:

Qəlb sənə dür saçan ümman ola!
Qoy belinin gövhəri bu can ola!

Daima gündüzlərə dönsün gecən!
Yansın o şahlıq çırağın, parla sən!

Oldu bu dünyada sənə bəxt yar,
Olsun o dünyanın daha xoş, bəxtiyar!

SÖZ DEMƏYİN FƏZİLƏTİ HAQQINDA BİR NEÇƏ KƏLMƏ

Ta qələm açdı hərəkət zərfini,
Yazdı o, ovvələ sözün hərfini.

430. Tulladılar pərdəsini xəlvətin,
Oldu söz ilkin gözəli xilqətin.

Söz neçə ki, qəlbə könül vermədi,
Palçığa can meyl eləyib girmədi.

Başlayan andan qələm öz cövlanın,
Sözlo açıbdır gözünü dünyanın.

Tapmadı sözsüz belə şöhrət cahan,
Çox dedik, əskilmədi söz heç zaman.

İşq dili saydı sözü canımız,
Biz sözlük, olmuş bədən eyvanımız.

435. Hansı düşüncə, ya fikir var əgər,
Söz quşunun qismətidir sərbəsər.

Görməyib əsla bu cahan, yaxşı bax,
Söz tok iti, inco kəsən bir bıçaq.

Ovvəli fikrin, sonu haqqın – sayın,
Daima sözdür, sözü vacib sayın.

Tacılı şah ad vermiş ona taclılar,
Başqa bir ad vermiş o cür başqalar

Nəgmə olub gah uclar bayrağı,
Gah da naxışla qurular növrağı.

440. Bayraq onun tək çala bilməz zəfər,
Tutmaz onun tək nə qələm ölkələr.

Onlara göstərməsə də söz camal,
Etməmiş əsir çoxlarını boş xəyal.

Biz sözə dikkət gözü çoxdan bəri,
Sözle ölüb, sözle də olduq diri.

Ruhu soyuqlar odu sözdən tapıb!
İsti gedənlər suyu sözdən tapıb!

Dünyada sözdür fəqət abad çəmən,
Bir təzə güldür bu qoca çərxdən.

445. Gəlməyir uyğun ona heç bir nişan,
Sığmır o, mövcud dilə də heç zaman.

Harda ki, söz bayrağını qaldırır,
Hərfe, dilə orda daha yermi var!?

Can ipini söz kələfə vurmada
Heç nə baş açmazdı o ipdən bu can.

Sözle tutublar təbiət mülkünü,
Sözle vurublar şəriət möhrünü.

Mədən alıb söz və zəri bir sabah
Sərrafa göstərdi, dedi: - Ey qoçaq,

450. Köhnə qızıl, ya təzə söz yaxşıdır?
Söylədi usta: - Təzə söz yaxşıdır!

Qasid olub söz haraya getmədi!?
Söz kimi kimsə bir işi etmədi!

At dirəmi, sözle gümüş sikkə vur,
Zər nəçidir? Ovladığı ahudur.

Söz cahanın ən ulu bir neməti!
Təkcə sözüdür bu yerin dövləti!

Yalnız ürək duydu sözü büsbütün!
Şərhi sözün çoxdur özündən sözün.

455. Söz neçə ki var, səsi qoy gurlasın!
Sözle Nizaminin adı parlasın!

ŞERİN MƏRTƏBƏSİ HAQQINDA

Ölçüsüz olsun və pozuq söz bir az,
Saydısı gövhər yenə gövhərşünas,

Onda nədir gör şairin nisbəti!
Ölçülü, mövzun kəlamın qiyməti!

Aldı ələ şair olan kəs yəqin,
Xəznəsini sözlə iki aləmin.

Xəznə açan xas bir açar qındadır,
Şairin alması dili altındadır.

460. Kim ki sözə verdi sığal, sahmanı,
Sözlə bişirdi çiy olan insanı.

Ərşin ötən bülbülü say şairi,
Özgələrə eyləmə tay şairi.

Fikrin odu etsə pərişan onu,
Göydə mələk tək uçurur ruhunu.

Zənn elə şairliyi sirr pərdəsi,
Ənbiyalar kölgəsidir kölgəsi.

Durdu böyükler sırada yan-yana,
Durdu önə ənbiya, şair sona.

465. Dosta yaxındır bu iki göz hər an,
Onlar özəkdirsə, qabıqdır qalan.

Süfrəsinə düzdüyü tər xurmanın
Hər birini parçası zənn et canın.

Candır, o yonmuş onu palçıq quşu,
Fikrdir o, çeynədi qəlbin diş.

Şer özü nur çəməsidir hikmətin,
Tökdü neçə alçaq onun hörmətin.

Kim ki bu ahəng ilə bir şey çalar,
Aləm evindən də gözəl qəsr alar.

470. Dizləri olduqda vilayət tutan,
Hər qapıda əyməz o baş heç zaman.

Qəlbə ayaq etsə dizi pünhanı,
Əllə qucaqlar hər iki dünyanı.

Baş ayağa gəlsə salam verməyə,
Çevrilər onda bədəni həlqəyə.

Oldu həmin həlqə onun meydanı,
Öldürərək sonra dirildər canı.

Fikrə dalıb gah beləcə bərk-bərk
Göylərə min həlqə verər sırğa tək.

475. Gah da bu firuzəyi rəng hoqqadan
Bir deyil, on möhrə çıxardar hər an.

Sözlə atı başlasa dür səpməyə,
Can gələr ağza ləbini öpməyə.

Mədən açıb tapmaq üçün bir göhər
Yeddi göyə fikri salar rəxnələr.

Yaxşı sözü özlünə bir tay tutar,
Səy edib ilham ataya oxşadar.

Göylər önündə dayanar xidmətə,
Düşməz osa xidmət üçün zəhmətə.

480. Xoş nəfəsi canlara dinclik verər,
Hər sözü dillərdə gözər sərbəsər.

Nəqqəşisə kim bu gözəl dilbərin,
Bil ki, o, şairdir, oxu sözlərin.

Müştəritək sözdə odur sehrikar,
Zöhrə kimi Harutu da sındırar.

Çoxlu çaparlar bu yolu getdilər,
Alçaq olanlar onu xar etdilər.

Diddi bu söz, parçaladı bağrımı,
Sözbəzəyəm tökdü sözün abrını.

485. Candır ürək meyvəsinin qiyməti,
Onlar üçün yox su qəder hörməti.

Tapdı əlindən necə, ey çərx, aman,
Yaltaq olub şərə dünyələr salan!

Tərpət ayaq barmağını sən bir az,
Et şeiri tez bu dünyədən xilas.

Gör necə zərçin saralıb soldular,
Zərlə sözün sikkəsini aldılar.

Kim ki verir şeiri zərə, daş-qaşa,
Ləli verir qiyməti yox bir daşa.

490. Çoxbilən, aqıl bu adamlar ki var,
Dursa da yüksəkdə, çox alçaqdılar.

Kim ki saraylarda geyər zərli don,
Sən tikəsi bir gün olar qurğuşun.

Civə kimi kim zər üçün ölmədi,
Sən dəfə Səncor dəmiri görmədi.

Olsa sözün bal tək, ucuz satma sən!
Söz balını milçək üçün atma sən!

Verməsələr, alma vəfa olsa da!
Baxmasalar, dinmə dua olsa da!

495. Verməse ad-san bu şəriət sənə,
Əsla yaxın durma şeir mülkünə.

Şərilə şerin o yerə yüksələr,
Cövzaya səndən yayılar kölgələr.

Şer səni südrəyəcən qaldırar,
Məna əlində eləyər hökmdar.

Şer sənə burda əmir ad verər;
«Şair əmirdir kalama», müxtəsər.

Çərxi fələk tək uca söz tapmamış
Durma bir an, sən də fələk tək çalış.

500. Sən yerə dik öz başını şam sayaq,
Gündüz uzan yat, gecələr qal oyaq.

Tez qızıışan dəm xəyalın köhləni
Astalaşar çərxin uçan yelkəni.

İstəyən olsan sən əgər yaxşısın,
Tezəcə bəyənmə, verələr yaxşısın.

Tez sinənə döymə, taparkən göhər,
Sən çalışıb yaxşısını tap məgər.

Yaxşı olar ki, sözü gəl gec bəyən,
Yüksək olan söz tapasan bəlkə sən.,

505. Kim ki, bu yollarda ələm qaldırır,
Ayla günəşdən top alar, saldırır.

Olmasa da fikri iti, tez gedən,
Əsla dayanmaz tez, iti getmədən.

Fikri yürüşdə qızışar daima,
Quca da lap göyləri, eylər həya.

Yelpik edib tufanın İsrafilin
Həm qanadın köhlən o, Cəbrailin.

Eyləmə yad tapdığı bu tarianı,
Kimsəyə tərək etmə bu gen meydanı.

510. Hər quş olarsa əgər əncir yeyən,
Qurtarar əncir bu yaşıl süfrədən.

Kamiliyəm mən bu işin seyrə dal,
Möcüzəyəm, tərtəzəyəm, orjinal.

Mənlə şeir somiyədə yurd salıb!
Şair o meyxandən azad olub!

Zahid, rahib mənə üz tutdular,
Gördü məni, xirqələri atdılar.

Qönçə qızıl gül kimiyəm mən, nə qəm,
Burda şimal yellərini gözləyəm.

515. Ağzını açsam təzə-tər sözlərin,
Suri – qiyamət səsi qalxar yəqin.

Köhnə, təzə- mövcud olan hər nə var
Sözdə sehirkar mənə heyran olar.

Caduların səbrini almış sözüm,
Əfsuna salmış mələyi, möcüzüm.

Gəncə yaxır Harutu, o, Babilim,
Zöhrə könül göylərə nur qəndilim.

Zöhrəsi olmuş Tərəzi Gəncəmin,
Mənəvidir nitqi bu üzdən həmin.

520. Sübh halal sehrim ona bir yemək,
Pozmuş o, Harut yazanı, neyləmək!?

Oldu Nizami xəyalım surəti,
Verdi halal sehrim ona şöhrəti.

*HƏQİQƏTLƏRİ, ÜRƏYİ TANIMAQ
VƏ ONUNLA DOSTLUĞA CAN
ATMAQ HAQQINDA SÖHBƏT*

Qalxan atıb verdi günəş fərmanı:
Yer də qoy atsın suya tez qalxanı.

Oldu darısqal nəfəsindən cahan,
Qalxanı tək mən də saraldım yaman.

Qalxan atarkən o, çəkib xəncəri,
İstədi kəssin başını ləşkəri.

Sağkən inək görsə də muncuq əgər,
525. Amma yıxılsa, hamı xəncər çəkər.

Açdı gecə körpəsi öz çəngini,
Asdı ayaqdan günüzün zəngini.

Bir gecə sövdası verən qorxunu
Dəfə o, torpaqdan edir məcunu.

Torpaq o İsa nəfəsi- can verən,
Oldu o sövdə odunu söndürən.

Şərbət ilə xəstə görüb vaxtı xoş,
Atdı o sövdə evini, qoydu boş.

Qusdu o dəm birçə kasa xəstə qan,
530. Rəngi onun qapqara oldu yaman.

Daxilinin rəngi çıxıb xaricə,
Dindi qəza: - Kafir olub gör necə.

Şuxluq edir, cəlvələnir, qaynayır,
Səhnə düzəldib gecə hey oynayır.

Ay qəsəbi üstə çiçəklər səpir,
Zöhrə dəfi əmri ilə zər səpir.

Şamsız olan bir belə axşam yenə
Bülbül idim bağı yox o gülşənə.

Mən sözsə qatdım qanını bağrımın,
535. Od kimi çatdım qanını bağrımın.

Öz sözümlü dinlər ikən mən yenə
Verdi öyüd kimsəsiz aqlım mənə.

Hatirə o xəlvətdə məni səslədi:
-Borc elə al, qaytara bil sən-dedi.

-Atəşinə su nədən olmuş gərək!?
Torpağına yel niyə olmuş yedək!?

Xəstə edən torpağı qoy tabuta!
Tezəcə yanar atəşi ver yaquta!

Öz fikirindir hədəfin, atma ox!
540. Öz ayağındır at, onu vurma çox!

Bəsdir oturma belə qafil, naşı,
Yağdır ürək qapısına göz yaşı.

Əyri bu küp ki, belə xoş rəngi var,
Sən gəl ürəkdən də, xoş ahəngi var.

Quldur olan hissləri at birbəbir,
Qəlbi tanı, düz yolu qəlbin bilir.

Ərşi gözənlər ona bənd etdilər
Cəbrəilin öz qanadın sərbəsər.

Kim iki dünyadan üzü döndөрөр,
545. Hər nə ürəkdən diləsə, tez verөр.

Göz, qulaq artıqdı qərəzdən tamam,
Xaric olan pərdədə işlər müdam.

Gör, qulağın gül kimi pambıq tıxar,
Əqlinə nərgis gözün olmuş qabar.

Bağ kimi gül, nərgisi sevmək nədən,
Ey gülə, ey nərgisə dağlar çökən.

Ayna olub nakəs üçün göz yaqın,
Bəsdir odu olsa suyu gəncliyin.

Sövdələşir əql ilə təbin yenə
550. Yetmək üçün qırx ilinin nəqdinə.

Qırxa çatan vaxt yaşı bir zaman
Onda səfər nəqdi də artar yaman.

Dost ara, tulla bu sehirdəhsini,
Qırx ilin indi, oxuma dərşini!

Çək əli bəldən, gəl ara çarə sən,
Qəlb qəmiyçün yet o qəmxarə sən.

Qəm yemə, hərgah o qəmxar var,
Qəm boynun vur, necə ki, yar var.

Qəmlər əlində yesə min dörd ürək,
545. Dostluğudur dostun ən artıq kömək.

Olsa əgər dost iki kəs bir nəfəs,
Yüz qəmi rədd etməyə etməzmi bəs?!

İlk səhər çəksə nəfəs bir kərə,
Sonrakı sübh səs salacaq göylərə!

İlk gələndə sübh zəlif, xar olar,
Sonrakı sübh olmasa dost, arxa, yar.

Sən tək özün heç görə bilməzsən iş,
Dost ara ki, dostsuz iş ötməmiş.

Olmasa hər mülk əgər xar tək,
560. Ha baxıram, yaxşı nə var yar tək.

Burda gərəkdir hamıya dost, yar,
Həm də elə yar ki, əldən tutar.

Batmış o dostlar, özünü sən qoru,
Hələqəsidirlər qapının qupquru.

Tezce yapış qəlbin özün tərkinə!
Torpağı olsan, bu şərəfdir sənə.

Tanrı qurarkən binasını dünyanın
Xəlf elədi mülkünə surət, canın.

Bir-birinə sonra onun qüdrəti,
555. Qatdı qovuşdurdu canı, surəti.

Bu ikidən gəldi ürək meydana,
Çatdı xilafət bu cahanda ona.

Qəlbə çatıb hökm eləmək xütbəsi,
Olmuş o, cism ilə canın meyvəsi.

Qəlb Süheyli üzünə saçdı nur,
Cism ilə can qəlbə qul olmuş odur.

Qəlb özü beynə çatarkən həmin
Qəndilinə çatdı yağı qəlbimin.

Mən qulağı burda dil etdim o an,
570. Oldu canın hatifinə can nişan.

Burda kökəlməklə dilim saçdı bal,
Güldü təbim, getdi kədər, qəm, mələl.

İsti bulaq verdi soyuq su bu an,
İsti idi qəlbın odundan qazan.

Qırdım o əl bağlarını tezəcə mən,
Güclü idim, aciz idi yol kəsən.

Bu iki mənzil yolu ki, getmişəm,
Qəlb evinə bir nəfəsə yetmişəm.

Atdım ürək səmtinə addımları,
575. Oldu gecə tən yarı ömrüm yarı.

Çatdım o ruhanicə məqsurəyə,
Döndü bu çovkan bədənim həlqəyə.

Top kimi gəldi ələ çovkan qədim,
Hansı yaxamdır, ətəyim seçmədim.

Etdim ayaqdan başı, başdan ayaq,
Bir top idim, görkəmi çovkan sayaq.

İş gedib əldən, mən özümdən, nə söz,
Bir yüz olub gördüm, o birdən də yüz.

Mən təzə, cahildi gedən yolçular,
580. Burda qərıblıq nə acı dörd olar!

Yox burada yol içəri getməyə,
Yoxdu həvəs həm də geri getməyə.

Dar bu lağımda tutularkən dilim,
Oldu bələdçi tutaraq eşq əlim.

Mən qapı döydüm, dedi: - Kimdir bu dəm?
- Varsa izin ərz elədim adəməm.

Ön qapıdan tulladılar pərdəni,
Pərdədən azad elədi həm məni.

Xaslar evindən bu zaman gəldi səs:
585. -Gəl içəri, durma, Nizami, tələs!

Məhrəmi oldum o evin mən yaxın,
- Gəl yuxarı- söylədi. Getdim yaxın.

Gördüm işıq, nur dolu bir barigah,
Hüsnü yaman gözdən iraq, nəydi ah!

Yeddi xəlifə hamı bir xanədə!
Səkkiz ədəd nəql bir əfsanədə!

Mülkü hüdudsuz bu fələklər qəder,
Kim ki, bu torpaqdan -ola bəxtəvər!

İsti nəfəs gəldi nəfəs mülkünə,
590. Taxta yarımğun şahı çıxmış yenə.

Öndə durub qırmızı at bir nəfər,
Al qəbalı istər onunçün zəfər.

Öncül olub ovda acı bir cavan,
Sonra dayanmış qara bir xılt udan.

Burda kəməndçi özü düşmən güdən,
Bir zireh etmiş gümüşü tunc bədən.

Gör, hamı pərvanəsə, şəmdi ürək,
Dardağınıqdi hamı, cəmdı ürək.

Qane olub oldum ürək mehmanı,
595. Verdim o şah qəlbə girov tək canı.

Tapdım ürək bayrağını mən haçan,
Onda çevirdim üzümü dünyadan.

Gəldi dilə, qəlb mənə söylədi:
- Sən quşu göz, bu yuvadan keç, - dedi.

Məhrəmi sanma odumu tüstünün,
Sən bu əti sanma qaxac, bir düşün.

Kölgəm olub çox bu ağacdən, nə qəm!
Daima bundan da uca mərtəbəm!

Xəznə ikən, yetmədi Qarun mənə,
600. Sənsizəm amma deyiləm yad sənə.

Od nəfəsindən xəcil olduqda mən,
Quş dodağım tökdü qanat dinmədən.

Mən yerə əydim başı, oldum xəcil,
Həlqəli qul olmağa etdim meyl.

Əhdə ürək xacəsi ta başladı,
Göylərə yüksəldi Nizami adı.

Görmədiyimdən burada qeyri yol,
Etdim o xacəylə riyazət qəbul.

BİRİNCİ XƏLVƏT

REYHANLARIN TƏSVİRİ

Təlim edən başladı məndən bütün
605. Dürdüyünün açdı bu doqquz göyün.

Olsa da saysız bu dünyələr yenə,
Gəldi duyün düşmüş ipin üstünə.

Çatsa ucu bir yerə bu ip ki, var,
Onda bu ipdən o duyün ayrılar.

Xacə, xülasə, bizə çox bənd idi,
Olmasa da haqq, xudavənd idi.

Hər iki dünya yoluma şihnədir,
Yoxsa canımçün nə üçün qəmədir?!

Görməsə də məndən özü rəğbəti,
610. Kəsmədi məndən yenə də şəfqəti.

Olcaq o, mən biədəbə bir qulam,
Tez o ədəb kanı məni etdi ram.

Qaçmadı məndən, salaraq ülfəti,
Saydı qazanc torpaq ilə söhbəti.

Misri, Züleyxanı atıb bir sabah
Dar quyudan çıxdı o, Yusif sayaq.

Ta gecə qəndillərini qırdılar,
Göydə səhər şəmini yandırdılar.

Sübh fələk şəmi gülərkən üzə,
615. Döndü qaranlıq gecə al gündüzə.

Bir çiraq aldı olə xacəm yenə,
Çəkdi, apardı məni bir gülşənə.

Qəm tikanından məni azad edib,
Güllərə qər qətdi, məni şad edib!

Lalə kimi güldüm atıb hər qəmi,
Parçaladım paltarımı gül kimi.

Canıma verdi ürəyin lalələr,
Verdi belə qurşamağa gül kəmə.

Çıxdım o güllər kimi gah pərdədən,
620. Mey kimi batdım qana bəzən də mən.

Qaçdım o şaxdan-şaxa, güldən-gülə,
Səs salıb axdım o sular tək belə.

Eşq çəkib bayraq olə bir yerə,
Əsdi vəfa ötri tamam hər yerə.

Əsdi meh, aydın dil ilə qəlbimi,
Tezəcə diriltədi dəmi-İsa kimi.

Tez yükümü tökdü açıb yerlərə,
Atımı tapşırdı əsən yellərə.

Söylədi: - Düş, çapma, yetər, köhləni,
625. Yoxsa düşürəm lap özündən səni.

Bir gəmi oldum o suda mən üzən,
Oldum o cənnət yeli sakini mən.

Düşdüm atımdan baxıb o saf suya,
Təşnə adamlar kimi qaçdım çaya.

Gün kimi parlaqdı o büllur bulaq,
Yatsa da tapmaz Xızır ondan sorraq.

Yasəmən üstündə qurulmuş yataq,
Uyğu içindəydi o nergiz oyaq.

Çərxin ona dairəsi bir məqam
630. Oldu behişt qalியəsi bir qulam.

Gül çəmənin köksünü etmiş məkən,
Tər gülü tutmuş ətəyindən tikan.

Ahu ilə tülkü gəzib çölləri,
Xacə, gülə nəfə verib, xəz dəri.

Tuti gülün bal gülüşündən xəcil,
Tökdü yaşıllıqda tük, asan deyil.

Əldə tutub şir kimi otlar şəkər,
Otlayaraq ahu olub şiri-nər.

Gül çadırından meh üzü göstərir,
635. Ahu ot üstündən özü gül dərir.

Xeyri mixəklə qarışib bir-birə,
Yelpik olub bağda yenə ənbərə.

Nərgizi, baxsan, gözə bir sürmədir,
Zümrüdü əfi gözüne iynədir.

Yol kəsən olmuş təzə gül, yasəmən,
Bülbül ilə qumru şeirlər deyən.

Bir günə açdı süsən İsa dili
Sübhə o, ərz eylədi Musa əli.

Sübh göyərçin çəkib ahlər yenə,
640. Ah ilə saldı göyü öz rənginə.

Yel götürüb mişk-söyüd yarpağı,
Gül sözünü yazdı ümid barmağı.

Yasəmənə gah salam eylər bahar.
Gah gül üçün haqqa dua etdi xar.

Türk səmən çöldə çadırlar qurub!
Ay çadırın üstə Süreyya vurub!

Hindli muğlar kimi dikmiş nəzər
Sirlərin atəşgahına lalələr.

Hindu sifət lələ, o türk yasəmən,
645. Olmuş ərəb Səhl, Süheyli-Yəmən.

Qaquma dönmüşdü lətafətdə su,
Qaquma sincab qarışib, nəydi bu?

Bağca-bağ açmışdı əcəb pəncərə
A1, sarı bayraqlar ilə göylərə.

Qoydu budaqlar göyü heyrətdə həm
Kölgə ayağına səpərkən dirəm

Kölgə ləbindən günəşin söz qapır,
Qum suların zikri ilə can tapır.

Nəstərənə dərd öpüşü sünbülün,
650. Qönçə vurub oxla ləbindən gülün.

Xeyri tikansız görərək oxdanı,
Bəzən aman istər o, gah qalxanı

Sehr ilə vurğun söyüd ösməkdədir,
Lələ yanıb dərdinə dərman edir.

Sanki çeviklikdən uçuş göy çəmən,
Damlalanır incəliyindən səmən.

Saldı gülüş neyşəkəri meydana,
Gül sarısı batdı o ləl al qana.

Nəşə saçır hər təbii gül-çiçək,
655. Söhbət açır xoş nəfəsindən külək.

Göydü turunc yarpağı tək asıman,
Gəldi narınc əldə ki, çatmış zaman.

Göylərə qaldırdı fələklər ələm,
Etdi yaşıllıq güləş arzu bu dəm.

Gör bu yaşıl süfrədəki hər düyün
Yerlərə candı, ürəyi ydi göyün.

Bir cavan ulduzmu gəlib ilhama
Söylədi: -Ey yer, yaşıl ol daima?!

Ya ki fələk ordan edərkən səfər,
660. Göylüyü yaquta veribdir səhər.

Çəsmə saçır nur necə huri gözü,
İstər ala gündən o, nuru özü.

Aldı göy otlar o sudan dəstəməz,
Etdi bununçun bulağa min niyaz.

Gördü Süleyman ətrin güldə quş,
Başladı Davud kimi bir nalə xoş.

Tökdü turac qırqovulun qanını,
Al boyadı sərvini o, hər yanını.

Sanki bağın dəftəri hökm eylədi,
Bülbülə get qırğını öldür dedi.

Bayquş o yerdən salınıbdır yola,
665. Sirri olubdur başına bir bəla.

Saçdı Süheyl ətri Yəmən yelləri
Yer gönünü etdi qumaş bir dəri.

Lələ tələsdi, atını çapdı tez
Təngnəfəslik mərəzi tapdı tez.

Şümşad onun kölgə sahib üstünə,
Qoydu əli köksünün üstə yenə.

Sübh sayaq yasəmənin dımağı,
670. Qovdu gözündən gecənin tez ağı.

Kəndiri zər Yusifə bənzər səhər
Yasəməni üstə quyu qazmış məgər?!

«Ağ əli» göstərdi su Musa sayaq,
Yer sarı köynəkli cühd idi, bax!

Etdi dəvə torpaq o şəffaf sudan,
Qusdu nə udmuşdusa da sonradan.

Düşdü səhər nuru bütün hər yərə,
Verdi budaq: kölgəni meh gəzdirə.

Kölgə öpür al dodağından günü,
675. Yel darayır hey söyüdü zülfünü.

Yarpaq içindən süzülən kölgə, nur
Rəqs eləyirlər sular üstə budur.

Ud olub o xar ki, məqsud idi,
Gül odu manqalda yanan ud idi.

Minbər olub gül sinəsi bülbulə,
Zülfü bənövşə kəməri etmiş gülə.

Davudun avazı nə bülbul qədər,
Saçdı Nizamidən ötə gül şəkər.

İKİNCİ XƏLVƏT, HALLARIN AÇILIŞI

Örpəyi qaldırdı bir üzdən külək.
680. Xacə tez aşiqliyə verdi ürək.

Gülnəfəs idi, gülüşü bal, şəkər
Güllə şəkər hüsnünə həsrət çəkər.

Saldı qəsəb geymiş o ay fitnəni,
Yandı qəsəb tək, bax ayın xərməni.

Qurşağacan etdi zireh telləri,
Duzlu, şirindir nə qədər hər yeri.

Hər kəs onun hüsnünə baxsa əgər,
Gözləri həsrətlə müdam yaş tökər.

Qəndi, duzu birləşən andan bəri,
685. Çıxdı yoxa duzluların şökkəri.

Qəndi edib tutiləri bağda xar,
Gül çənədə sanki gümüş halqa var.

Yumru çənə oldu narıncılar sayaq
Sanki turuncdur asılıb ağ buxaq.

Oxşar o, gülşən gülü tək məstləri,
Dost meyi tək yoldan edər dostları.

Qənd dodağı öldə təbərxun tutur,
Qırdı təbərxunla o, qəndi odur.

İncə qızılıgüldü, yaşıl neyşökər,
690. Dadlı nabat, şərbət idi şərbəsər.

Ud kimi xalı edir bağı qan,
Qaliyə sürtər sədəfə anbaan.

Hindu xalından çəkərək dad-haray,
Xallara qorq oldu tamam göydə ay.

Sözləri gün tək cigəri yandırır,
Ləli yeri ay tək işıqlandırır.

Qalmış ürək bir neçə fərsəng uzaq,
Yol dar idi dilbərin ağzı sayaq.

Bağrıma daş qəlbi vurub yüz yara,
695. Qəlbimi daş bağı edib yüz para.

Ləb danışır, gülməsi şəkkər yeyir,
Üz duada, qənzəsi əfsun deyir.

Ağzını bir hoqqa kimi bağlamış,
Möhürə qədər bircə keçid saxlamış.

Eşq görüb onları lap qaldı mat,
Qurdu gözəl, dəbdəbəli bir bəsat.

Açdı belimdən kisəsin surətini,
Açdı bədən tövqünü candan mətin.

Qalmadı məndə daha təqət, tavan,
700. Ötdü həyat çeşməm ağzdan yaman.

Möhkəm ağıl uydusa da divlərə,
Düşdü odur tezəcə dəmir zəncirə.

Qovdu ürək şən-şən ürək qüssəsin,
İstədi palçıqlaya gün çeşməsin.

Qəmlilərin munisidir qəm, kədər,
Sərxoşa ancaq mey əlac eyləyər.

Ey dağımı görsə gülüb oynayan,
Bağ və yaşıllıqlarımı duymayan! ...

Çərx yaşıllıqdı, baxış atəşi,
705. Söz bağ idi, oldu suyu göz yaşı.

Kim ki, bu xas pərdədə gizlər üzünü,
Olmuş o, ıxlas üzünün güzgülü.

Çox dizim üstə başımı atmışam,
Ta bu ipin mən ucuna çatmışam.

Getdi yəqinlə bu yolu hər gedən,
Boylə gediblər, belə get həm də sən.

Yolçu deyilsən bu yola, dur, yetər!
Boylə yolu bircə Nizami gedər.

*GEÇƏ İŞRƏTİNİN TƏSVİRİ VƏ
İKİNCİ XƏLVƏTİN SƏCİYYƏSİ*

İstər ikən xacə yetə bir gülə

710. Kəsdi beş-üç kəlmə beş-üç dost ilə.

Tapdı bir axşam necə bir al səhər
Təkcə duayla tapılan nəsnələr.

Bir yaza bənzərdi o məclis tamam,
Dövrədən asudə bir işrət, nizam.

Ud yanaraq hey bacadan ah edir,
Yusif ilə köynəyi izah edir.

Şihnə tökübdür qanını darganın,
Qırmış, o milçəklərin almış canın.

Nəğmə deyir heyrət ilə nəğməkar,
715. Etdi vəfa pərdədə hər kim ki var.

Saqi Süheylin ayağından yenə
Ləl səpir dürrü-yetim üstünə.

Yandı bağır şəmi şamın bağı tək,
Yandı odun qəlbi tək oddan ürək.

Məclisi manqal hey işıqlandırır,
Ud yaradır qənd, udu qənd yandırır.

Şişə güləbdən yenə şəkkər səpir,
Şam yanaraq süfrələrə zər səpir.

Meylə noğul almada busəylə kam,
720. Gözlə ağız saçmada şəkkər, badam.

Nüktə deyir şəkkəri badam hər an,
Eşqə düşüb Zöhrə və Mərris yaman.

Aldı qulaq vədəni ki, gəl görüş,
Gəldi pay alsın dodağından gülüş.

Tülkünün atmış dərəsin, bax, yerə,
Ahu edib nəfəni zəncir şirə.

Yar gah ətəkdən, yaxadan çəkmədən!
Rəqs edərək əlləri dür tökmədən!

Saqi kimi şam dayanıb əldə cam,
725. Olmuş o pərvanə də sərxoş tamam.

Oxşadı yanmış yuxu pərvanəyə,
Şam baş əyib başladı şükranəyə.

Zöhrə haman pərdədə tez qalxaraq
Çaldı dürüst, mizrabı sındırdı, bax!

Burda yuxu qapdı dimaqdan dimaq,
Burda işıq aldı çıraqdan çıraq.

Tapdısa ömründə nəsə hansı kəs,
Tapdı onu bir nəfəse həmnəfəs.

Daima göndərmədedir erməğan,
730. Qəlbə ürək, cismə bədən, canə can.

Sanki bu evdən ki yığış çatdılar
Heçliyə heçlik yükünü atdılar.

Aldı sevinclər quşu tez məktubu,
Yeddi qolun qırdı Süreyyanın o.

Sübh quşu yandığı odla yenə
Hey su səpir sevgililər qəlbinə.

Yatmış idi quşlar o sübhdən də bərk,
Bağlı idi göydəki aydan fələk.

Oldu qapı həlqəsi yad pərdəsi!
735. Oldu pəri zülfü dəli həlqəsi!

Etdi haman həlqə qəmi biqərar
Müştəri qəlbinə üzükdən də dar.

Etdi pəri qızları şəbxun yenə
Bir pəri tək qəmlilərin qəlbinə.

Kirpiyi ilə götürüb hey tikan
Qəlb üçün o, yasəmən əkmis hər an.

Meyvəsidir qəlbın o tər xətləri,
Canə çiçək dəstəsi qamətləri.

Durmuş o bal fındıq ilə dar badam!
740. Xətti təzə, püstə yanır sanki şam.

Var gecə xəttində sehirlər halal,
Babili şux qəmzə ilə hindu xal.

Döndü bu qəmzəylə, bu xaldan hər an,
Babilə, Hindistana yeksər cahan,

Bir neçə yol xoş nəzər açmışdı göz,
Qəlb o gözün səcdəsinə tutdu üz.

Dildə tikandan itidir qəmələr,
İşlərimiz tək dolaşır tırrələr.

Çəksə yayı bir dəm o süzgün baxış,
745. Gör nələr eylər oxunu atmamış.

Əsdi ürəkdən məgər İsa dəmi,
Abi-həyat çağladı çaylar kimi.

Qaliyə taxmış qulağa yasəmən,
Ay daşıyır çətrini göy tək həmə.

Saçdı şəkər çünki badam üz, dodaq.
Qaçdı, apardı şəkərə gül pənah.

Hər baxış olmuş canı bir dünyanın!
Məbədi hər kiprik olub bir canın!

Ağ gümüş üstündə qara zülflər
750. Saçmada bədmüşkə sarı müşki-tər.

Taxdı sudan bir kəmə o ağ buxaq,
Qövsü-qüzeh etdi günəş qalxaraq.

Zülf Bərahim, qalayır odlar üz,
Xəncəri, İsmaili kipriklə göz;

Reyhana döndərdi bu, atəşləri
Nərgisə döndərdi o da xəncəri.

Düşgün edir busəsi bir mey sayaq,
Can verir İsa kimi ancaq dodaq.

Bənzər o tər güldə olan nəsrinə
755. Xərməni sünböldür ayın Pərvinə.

Huri açan dəm yaxanı, bax budur,
Qoydu səhər xəttinə tığranı nur.

Oldu avam qəlbi, xasın himməti
Sərsəm o nurdan, ataraq qeyrəti.

Dinmir ağız, çəkmədedir qəmzə car,
Dil tutulub, göz danışır biqərar.

Badə çiçək tək bəzədi aləmi,
Zərdi gümüşdə cam o nərgis kimi.

Oldu bu meydanda ağıl lap xumar,
760. Qalmaqda səbr etməyə bir iqtidar.

Gülmək idi dil, dodağın adəti,
Taqətin ah çəkməyə yox taqəti.

Bitmiş idi səbrü qərar nəğməsi,
Zildə idi fitnənin ancaq səsi.

Başladı Davud sayağı nəğməsin,
Dinlədi Mahmudla Ayaz qissəsin.

Saçdı Nizami şeiri şəkkəri,
Oldu gözəllər dilinin əzbəri.

Ömr əzəliyyat toxuyan xalçada
765. Hər nə itirmişdisə, tapdı o da.

Göz duaçı oldu haman səcdədə,
Həm də qulaq etdi dua namədə.

Qəndə çəkir dağ gülərək türklər,
Sürmə alır ahu gözündən nəzər.

Geydi qəsəb türküm, odur ay kimi,
Etdi qəsəb tək hədəf o, qəlbimi.

Ay gecəyə silkələdi əllərin,
Sühbə qədər etmədi tərək öz yerin.

Qəmzə oxu tez-tez alarkən nişan,
770. Səcdəsinə durmaq üçün getdi can.

Şəmin o nurdan gözü qan-yaş damar,
Qibtə çırağın gözün etmiş qabar.

Zülm ilə etdikcə o dilbər cəfa,
Qəlb onu minnətlə sayıbdır vəfa.

Gah o, yaşıllıq, ona su arxı mən,
Gah o, günəş, mən boyacıydım həmon.

Gördüm o axşam nə ki o xurmadan,
Yox xəbərim, vardişə da bir zaman.

Taxmış o ay nurdan, işiqdan kəmər,
775. Aşıqə göstərməz ayı, gen gözər.

Vurğununa vurğun idi qəlbən o,
On dəfə çox aşıq idi məndən o.

Arzu edir qəlb: zaman qaçmaya,
Sübh gecə pərdəsini açmaya.

Nola bu axşam bizi incitməyə!
Yaxşı keçə, məhsərəcən bitməyə!

İndi o parlaq gecəni dünyada
Çox gəzirəm, görməyirəm rüyada.

Xoşdu mənimçün o sayaq bir gecə,
780. Getdi «gecən xoş» dedi yar ah necə! ...

Yetmək üçün bir də o xoş axşama,
Yarəb! Yarəb! deyirəm daima.

Zil gecə zənn etmə o al gündüzü,
Çünki o, mərac gecəsiydi özü.

Ay fələyin ləlinə qazdıqca kan,
O gecənin fikri ilə qazdı can.

Olsa da düşmən gecəyə al səhər,
Qəlbən o cür bir gecə görmək dilər.

Sübh mən asudə, yarib göyləri
785. Gəldi səhər, əldə də nur xəncəri.

Doğdu günəş, şölə saçıb hər yana
Tökdü o göz yaşımı bu cyvana.

Oynayaraq gəldi bulud layları,
Yandı, yuyuldu günəşin paltarı.

Qırdı günəş nəqşə vuran çeşmələr
Dövrədən sən, mən kimi çox kuzələr!

Tökdü hər ulduz gümüşün üstünə
Saf qızılından günəşin, bax, yenə!

Bərk yatan sübh oyanıb tez səhər,
790. Xəncər ilə gəldi can alsın məgər?

Mənsə bu meydanda atıb qalxanı,
Xəncər önündə sipər etdim canı.

Keçdi çayı sübh tutub bərkünü,
Vurdu məni, qırdı o dən körpünü.

Dözmədi, dilləndi bu könüm yenə:
Bəs budur, ey sübh, mükafat mənə?!

Vardı qabaqlar yenə dostum, yarım,
Vardı gecə nur çiləyən şamlarım.

Getmiş o şamla o gecə, qalmamış!
795. Sanki əzəldən belə şey olmamış!

Kim ki, yedi qəndini, sən vur yara!
Kim sənə pambiq çəkə, sən yun ara!

Xamı sən öldür ki, savabdır bu, bil!
Yanmışı yaxmaq oda müşkül deyil!

Sübh görüb göz yaşım, əl saxladı,
Göz yaşı tökdü halıma, ağladı!

Yandı qəmindən səhərin xərməni!
Dondu ahımdan görürək gün məni!

Verdi zəhərçün göy ümid meyvəsi,
800. Verdi gecə şahmarı gün möhrəsi.

Sübh işığı eylədiyi vaxt əsər
Bixəbərəm, tutdum isə bir xəbər.

Kim ki, bu yüyrək beşiyə yol tapar,
Sübh işığın eylədi çox vaxt açar.

Ey kişi, işrətlə keçən gündüzün
Üzqara etmiş gecəni büsbütün.

Bir gecəni mən belə vəsf eylədim,
Mərifətimdən bu sözü söylədim.

Pərdəsidir hər gecə tənhalığın,
805. Gövhəridir şamları binalığının.

Udla güləb olmuş onun yoldaşı,
Qəmlilərin nələsidir, göz yaşı.

Sən bu gözəllikləri bir seyrə dal,
Nur idi, qədr axşamı saçmış xəyal.

Zənci sifətli bu qara pərdənin
Məhrəmi aləmdə tapılmaz yəqin.

Sübh ha pərvanəlik etsin müdam,
Bax ki, o yandırmadı bir böylə şam.

Səy et o şamdan tapasan sən də dağ,
810. Bəlkə Nizami kimi tap bir çırağ.

BİRİNCİ MƏQALƏT

ADƏMİN MƏRTƏBƏSİ HAQQINDA

Eşqperəstlik yox idi çox qabaq,
Yoxdu bu varlıqdan ədəmdə soraq.

Çıxdı ədəmdən birisi, saldı iz,
Varlığa iz tutdu, qapı açdı tez.

Oldu pərizadlar üçün sonbeşik,
Oldu bu azad başərə həm də ilk.

Bayraq ucaltdı göyə bir şah sayaq,
Bayrağı tək hey yığılıb-qalxaraq.

«Əlləmə adəmdir» o pak siroti!
815. «Xəmmərə tinə» bu yerin şöhrəti!

Tutqun idi, həm də ki saf dürr tək,
Oldu qızıl, sərraf özü, həm möhək.

Göylüləri mat buraxan bir canan!
Yerlilərə ayna olan bir cavan!

Qolbağısı can qoluna bir bəzək!
Həm qoluna qolbağı taxmış fələk!

Tutmuş iki xas beşik içrə məqam,
Onda qarışmış iki gövhər tamam.

Zindana düşmüşlərə ənam verən,
820. Oldu o ruhanilərə cam verən.

Oldu o, sərhəddi tamam xilqətin,
Meyvəsidir bakiyə bir qüdrətin.

Qırxca günlükkən o pəltək uşaq
Qırx ili ötmüş qoca dərs verdi, bax!

Xətti gözəldi, yazısı eşqdən,
Gəldi behiştədən gül açan bir çəmən.

Bir nur idi, ən iti gözdən saçan!
Bir quş idi, ən uca şaxdan uçan!

Dən yeyəni oldu fələk quşları,
825. Səcdəyə gəldi hamının başları.

Bir dən üçün etdi kərəm qeyrəti,
Atdı o parlaq geyimi, zinəti.

Oldu əsir bircə dənə danəyə,
Dəyməz o dən heç ona şükranəyə.

Gəldi vücuda o, duayla özü,
Səcdəsinə durdu odur yer üzü.

Döndü bütün gözlər üçün qibleyə,
Gəlmədi bir asi mələk səcdəyə.

Üstünə gül səpdi behişt bağları,
830. İblisə dağ, özgələrin gülzarı.

Yad idi sənsiz ona şadlıq, nişat,
Olmadı cənnətdə də sənsiz rahat.

Onda yox idi buna taqət, tavan,
Qurtara bilmirdi qəmindən bir an.

Qəm çəkərək düşdü sonin arzuna,
Buğda yemək arpaca gəldi ona.

Qəlbini buğda odu, yandırdı bərk,
Oldu iki parça o da buğda tək.

Buğda kimiydi, ayağı-başı yox,
835. Binəvanın torpağı yox, daşı yox.

Səpməsələr, bitməz o ümmid bir an,
Qırmasalar olmaz o, ağ heç zaman.

Oldu samantək dərisi buğdayı,
Damğaladı arpa da sanki ayı.

Torpağa üz tutdu qəmindən yaman,
Buğda görünsən də, ey arpa olan.

Buğdanı, o alçağı birdən yemək,
Eylədi çır-çılpaq onu buğda tək.

Düşməni onu etdi yaman burda xar,
840. Etdi o buğda onu yoldan kənar.

Dəndü cigər, buğda, odur oldu bərk,
Ancaq ağlısız onu istər yemək.

Buğda və arpa yem olandan sənə,
Ağzını açmış o da, bir görsənə.

İtdi səninlə can ipi bax belə,
Bir dənə buğda sənə oldu tələ.

Arpa cörəkədən ye, çoxalt səbrini,
Ta yemə Adəm kimi buğda dənə.

Şeytana uyma, ey ürək qasidi,
845. Sən ki, şahın şirisen, itlik nədi?!

Olmaz o çirki bədənindən yumaq,
Tövbə əgər etməsən Adəm sayaq.

Üzr dilə, yaxşısı, etsən xəta,
Adəm öz üzrüylə qazandı ətə.

Orda onu bircə dənən arzusu
Etdi bu torpaq yolunun yolçusu.

Gördü ki, öz dən tamahı oldu xam,
Atdı özün onda tora, vəssalam.

Qulluq edilmiş bu yerə verdi su,
850. Gəldi Sərəndibdə vətən saldı o.

Qaçdı günahdan oraya üzqara,
Üzqaralıqlarını tökdü ora.

Xeyli göyün nili ilə o, belə
İşlədi Hindistanda nil ilə.

Çərx nilindən yuyulan tək əli
Nil otu bitdi qədəmində, bəli.

Oldu xəta türkü o, yəni bir ay!
Yığdı papaq altı saçı laybalay!

Tövbə lətafət çilədi qəlbinə,
855. Oldu xəlifə o, bu yer mülkünə.

Ədl çölündə o, vəfa toxmunu
Əkdı, bizə vəqf elədi həm onu.

Cənnət ona hər nə verib al deyə,
Qoydu bu doqquz qapılı hücrəyə.

Sən ye bu vardan, o, sənindir tamam,
Əkmək onundur, biç onu sən müdam.

Manqal əlindən ud edər nalələr,
Dinc-palançı, həm əziyyətdə xər.

Sahmana sensiz işini saldılar,
860. Lütfe səni burda yaxın qıldılar.

Gül gəmiyi ol, necə yaz çölləri,
Olma tikan tək çəmənin lövbəri.

Tezcə dəyişdir yolu gəlmiş xəzan,
Aşdı su başdan, düşüb od yandı can.

Olsa da şir surəti, yox şirliyin,
Olsa da qəlb, yox ürəyin, ərliyin.

Çəkmək olar qəsr divarında şir,
Keçsə yüz il, kim görüb o tərənir.

Bil ki, yaraşmaz sənə göydən xəlot,
865. Torpağa torpaq yaraşar, bil, fəqət.

İşlərinin bəxti dönür durmadan,
Qəlb daralmış, qəmin artmış yaman.

Yoxsa nədən çərxi-fələk, söylə bir,
Sən kimi bir fatehi etdi əsir!?

Ol belə bağlı həmişə çevrə tək,
Çərx ilə asta! Yerini olmuş fələk!

Cəld yürümək odlara olmuş sənət,
Qalma yürüşdən, belə xoşdur fəqət.

Yüngül axan bir suya dön sən tamam,
870. Çox bahadır yüngül olan su müdam.

İncəlik olmuş bədənin zinəti,
Oldu o yüngüllüyü can qiyməti.

Seyrdə yüngül ruh olub yel yaman,
Sənsə o Qafdan da ağır canlısan.

Rəngə tikan tək belə aldanma sən,
Olma bənövşə, sənə boylanma sən!

Oldu bu güzgü evə sahib üzün,
Bəs bunun üçün sənə dikmiş gözü.

Burda bəyənsən nə qədər hədd var,
875. Sən hamıdan heç tək olarsan kənar.

Aşiq olubsan özünə sən belə,
Çərx kimi ayna alıbsan olə.

Qəm duzu dadsan sən əgər daş sayaq,
Duzsuz olub qalmayacaqsan nahaq.

Tərk elə gəl zülmü, vəfa ilə ol,
Xalq axı kimdir ki, xuda ilə ol.

Gör ki, necə yaxşıdır o, ar elə!
Pisliyini anlayıb iqrar elə!

Burda xəcil tək nəfəs al daima,
880. Onda sənə mərhəmət cəllər xuda.

*NAÜMİD OLUB SONRA BAĞIŞLANAN
PADŞAHIN HEKAYƏSİ*

Gördü bir adil məlik uyğu dəmi,
Bir savab olsun deyər bir zalimi.

Söylədi: - Sən zalıma haq neylədi?
Zülmün üçün çəkdimi haq, neylədi?

Söylədi: - Ömrüm yetişərkən sona,
Bir daha baxdım cahana, hər yana,

Ta kim edərdə burda hidayət mənə,
Ya kim edərdə orda inayət mənə.

Yoxdu ürəklərdə nə rəhmət mənə,
885. Kimsədə yoxdu nə də şəfqət mənə.

Körpə söyüd yarpağı tək titrədim,
Üz qara, qəlbimdə də yox ümmidim.

Bəxti burulğanlara atdım, düzü,
Bir də xuda rəhminə tutdum üzüm:

«Ey yaradan, doğrusu, şərməndəyəm,
Keç günahımdan ki, xəcil bəndəyəm.

Görmədim əmrinlə bir iş heç zaman
Gəl hamı qovmuş, məni qovma, aman.

Ya alovunla ədəb öyrət mənə,
890. Ya hamının ziddinə əfv et yenə.

Gördü xəcalətli, məni şərmsar,
Tutdu əlimdən, mənə həqq oldu yar.

Tutdu sözümlə bərk o kərəm feyzini,
Atdı yükü, aldı o yerdən məni».

Olsa peşimanlıq ilə bir nəfəs,
Olmağa məhşərdə sənə şihnə bəs.

Ey küləkölçən, nəfəsin durmadan
Daima zəhmət, ziyan ölçür hər an.

Ölçülüb artıq bu ilin, ayların,
895. Həm sona yetmiş payızın, yayların.

Dürr ilə daşdan tərəzin boş tamam,
Boşdur o mizan, doludur əldə cam.

Yer daşını heç mizana qoyma sən,
Palçığı zər qolbağı gəl sayma sən.

Bir dirəm etmiş səni qul dünyada,
Bircə nəfəsdir bu həyat, sal yada.

Burda nə alsan, onu qaytar geri,
Sən çalış alma, ver olan şeyləri.

Onda o gün ki gələcək bir zaman,
990. Boynu sən azad ol, ağız boş dayan.

Onda yetimlər ətəyin tutmasın,
Özgə yükü boynunu ağrıtməsin.

Tez bu cırıq fərşi burax, rədd elə!
Çirkə batıbdır ətəyin, ver yelə!

Ya bu Nizami kimi bir künc ara,
Ya ki gəl azuqə ara yollara.

*İKİNCƏ MƏQALƏT
ƏDALƏTİ QORUMAQ VƏ İNSAFI
GÖZLƏMƏK HAQQINDA*

Ey kamalı canlılara hökmran,
Ey ayağı şahlar üçün dürr olan,

Şahsan əgər, şah evi axtar müdam,
905. Dürsən əgər, haq tacı göz, vəssalam.

Bax bu cahandan kənar aləm ki var,
Sənlə mənəm agah ona, aşikar.

O əzəli nurdan eşit daima
Tək sənə çox pay verilib dünyada.

Sən bir əziz nəqd, cahan məskənin,
Nəqdi onun təkcə sənindir, sənini!

Təkcə sənindir bu gözəl, xoş diyar,
Sən bu cəlal üçün clə iftixar.

Dövrün olub dairədən gen hər an,
910. Qədrin olub artıq iki dünyadan.

Ayna tutan olmuş onunçün səhər,
Ta salasan hüsnünə sən bir nəzər.

Mehrabin olmuş bu beşik tərənir,
Körpə uşaqsan, yatasan bəlkə bir.

Qəlb quşu, can üçün İsa - o sən!
Varsa da bir sən kimi sima - o sən!

Al günəşin qəlbi ki, daim yanır
Üz-gözünü görmək ilə şadlanır

Ay ki, saçıntək telə dönmüş tamam,
915. Ay üzünü görsə gülümsər müdam.

Özgədən əskik ki, deyilsən, şad ol!
Bəndə deyilsən, kədərə sən yad ol!

Yer tozu tək ol hamıya alçaraq!
Daim əliboş yaşa yellər sayaq!

Yaxşı olar, torpaq olarsa təmiz,
Qalxsə torpaq, toz olar, şübhəsiz.

Qəlbini ver haqqa, şad ol daima,
Əsl ağalıqdır bu özü dünyada.

Söylə görüm, din və dəyanət hanı?
920. Biz harada, bir də əmanət hanı?

Qəlbə ki dindən bir əsər verdilər,
Burdan o yandan da xəbər verdilər.

Var isə dünyanın, din üçün səy elə,
Bəlkə gətirdin həm onu sən ələ.

Aləmə din almaq əlindən gəlir,
«Etmə-et!»in divin eşitmək nədir!?

Arpa qədər cövhərə bu köhruba
Ovladı batman qədəri kimiya.

At bu daşı, tezəcə götür gövhəri,
925. Tulla bu yer torpağını, al zəri.

Kim yoluna ruzi tədarük görər,
Səndən o istər bir, özü on verər.

Özgə sənın yox bu sayaq bir mayan,
Bəhrə götür, durma, yetişməz ziyan.

Dinə çalış sən deyər iş verdilər,
İşçi olanlar belə iş gördülər.

Olmaq ədalətli! Budur məsləhət!
Amma bu tayfayla çətindir fəqət!

Kim qoşuna, şəhrə xeyirlər verər,
930. Xeyrini istər qoşunu, həm şəhər.

Qarət edən mülkü zülumdür, sitəm!
Dövlət olar baqi o zülm olsa kəm!

Məhşərə bax! Bir düşün ondan qabaq,
Etdiyini gör, son üçün qorxaraq.

Dinlik ara xalqa, burax zülmü sən,
Oldu xəcalətli axır zülm edən.

Sərxoş olub əql şirin yatmada!
Dəryada tədbir gəməsi batmada!

Tut ki, zəif mülkünü qəsb eylədin,
935. Həm də yetimlər malını sən yedin,

Gəlsə qiyamət, sorularsa hesab,
Yoxmu həyan, sən nə verərsən cavab!?

Üz günə-zərdüstiliyə tutma sən,
Dinə tut üz, gör necə qüdrətlisən!

Zirix oyuncaq - bu sarı top tamam!
Düşmə oyuncaq dalına hey müdam.

Mixları doqquz bu çadırdə hər an,
Zirix oyuncaqla oyundur oyan.

Eylərəm İsa kimi hey iltimas,
940. Et bu çiraqdan yağını sən xilas.

Uçma o pərvanə kimi çox, yetər!
Hey şam önündə belə atma süpər!

Pərdəni İsa kimi gəl parçala!
Ta ayağında o qanadlar ola!

Can damarın kim tutar İsa kimi,
Fəth edər insafı ilə aləmi.

Aləmi kim fəth eləyər zülm ilə!?
Mülkü ədalətlə alarlar ələ.

Hər nə deyil ədl, yadından çıxar!
945. Olmasa insaf, o, çıxsın yoxa!

Ədl əmirindir, cahanı şad elə!
İşçi isən, ölkəni abad elə!

Məmləkət ədl ilə olar payidar!
İşlərin ədl ilə olar bərqərar!

*ADİL NÜŞİRƏVAN İLƏ
VƏZİRİN HEKAYƏSİ*

Ov zamanı Nüşirəvan köhləni
Düşdü uzaq, dalda qoyub dəstəni.

Şahla vəzir həmdəm olub ov gəzir,
Bircə şah idi orada bir vəzir.

Şah bu bol ovlaqda gözərkən düzü,
950. Bir xaraba kəndə sataşdı gözü.

Gördü iki quş oturub biqərar,
Nəğmələri şah könülündən də dar.

Sordu vəzirdən: - Nə deyirlər bular?
Çaldığı fitlərdə nə cür fikr var?

Ərz elədi: - Ey cahana hökmran,
Söyləyəm şah qulaq assa bir an.

Dinlə, bu quşlar oxuyan nəğmələr,
Xütbədir evlənmə üçün sərbəsər.

Bax, bu, qızın vermiş onun oğluna
955. Süd bahası ver deyir indi ona.

Sən bu viran kəndi mənə ver deyir,
Bir neçə də həm belə kənd istəyir.

Söyləyir o: - Gəl bu sözü heç demə,
Zülmünə bax şahımızın, qəm yemə.

Şah bu isə ən qısa bir vaxta mən,
Min xaraba kənd verərəm istəsən.

Eylədi təsir şahla bu söz yaman,
Ah elədi, çəkdi ürəkdən fəğan.

Döydü başa, etdi yaman ahu zar,
960. Zülm eləyən bir gün özü ağlayar.

Dişlədi şah barmağını: «Zülmə bax!
Quşlara çatmış sitəməmdən soraq.

Gör necə zülm eylədim insanlara,
Bayğış oturdum evə, cyvanlara.

Qafil olub aləmə uydum yaman,
Çox döyəcəm mən başıma, bigüman.

Özgə malın zülm ilə aldım, yetər,
Qaldım ölümdən nə qədər bixəbər.

Mən sitəmi ta nə qədər eylərəm,
965. Öz başıma gör ki, nələr eylərəm!

Tanrı mənə ölkə veribdir ki, mən,
Gen dolanım zülmədən, işgəncədən.

Altuna tutmuş misimi kirdigar,
Mənsə pis işlər görürəm biqərar.

Zülmilə etdim adımla pis neçün?
Zülm edirəm, vay özümə büsbütün!

Ədl, nola qəlbimə artıq dola,
Məndə özümdən, xüdadan şorm ola.

Oldu bu gün zülm tamaşa mənə,
970. Vay ola məhşər günü rüsva mənə.

Yanmalıdır odda bu rüsva bədən,
Qəlbimə qəlbim oda yansın həmə.

Ta nə qədər oynayacam zülm ilə?
Ya ki nahaqdan təkəcəm qan belə?

Bəli, qiyamətdə tamam bunları,
Hey soracaqlar təkülən qanları.

Abrımı tökdüm, necə mən yanmayım?
Daşdımı qəlbim, necə odlanmayım?

Ah! Nə qədər yetdi məlamət mənə,
975. Bəsdir ömürlük bu xəcalət mənə.

Mindiyim at oldu yüküm, bigüman,
Çarəsiz olmaqdır əlacım haman.

Söylə bu vardan ki, bilinmir sayı,
Sam nə götürdü, ya Nəriman nəyi?

Hökmlənam məmləkətə bir belə,
Yaxşı nəhayət nə gətirərəm ələ?»

Şah bu düşüncəylə qızıqıd yaman,
Dördnala çapdı atını ordacan.

Şah yetişən dən qoşuna, bayrağa,
980. Çatdı ədalət qoxusu torpağa.

Tezəcə götürdü hamıdan vergini,
Boşladı zülmün, sitəmin rəsmi.

Ədlilə davrandı, sitəm qalmadı,
Ömrü boyu zülmə nəzər salmadı.

Sonra dolandı bu fəlak durmadan,
Getdi özü, ədl durur hər zaman.

Qəlbi böyükklər diyarında belə,
Oldu adı daima cüt ədl ilə.

Yaxşıca oldu işinin öncəmi,
985. Ədl ilə böylə ada çatmış hamı.

Ömrünü ver, gülsün ürəklər bacar,
Razı qalar səndən o porvədigar.

Sən sığın ancaq şir ürək xaslara,
Dostlara dinclik, özünə rənc ara.

Dərd alan ol, daima dərman verən,
Eyləyələr ta səni fərman verən.

Kində soyuq, sevgidə ülfətli ol,
Ayla günəşdən də səxavətli ol.

Yaxşılıq ilə bir işi eyləsən,
990. Yaxşılığa rast olasan bəlkə sən.

Bax, dolanan çərx əgər etsən qiyas,
Daim olur yaxşı, pisə haqşünas.

Bax, cahanın hasilidir bir saat,
Taətə qatlan ki, olarsan rahat.

Eylə itaət, çalış etmə günah,
Olma xəcillər kimi ta üzrxah.

Üzr götürmə, belə qurma kələk,
Bunlar axı sözdür, əməl, iş gərəkdir.

Sözlə düzəlsəydi bu işlər, düzü,
995. Göylərə qalxardı Nizami özü.

ÜÇÜNCÜ MƏQALƏT ALƏM HADİSƏLƏRİ HAQQINDA

Lovğaların, ey ağası, bircə an
Silk ətəyi aləm üçün bir dayan.

Xəstələrə eylə dəvə, vermə qəm,
Xacəliyindən kənar ol bircə dəm.

Aqibəti fikrə isə hökm əgər,
Oldu ağa dərvişə pak bəndələr.

Mülki-Süleyman buraxıb dünyanı,
Mülk hamandırsa, Süleyman hanı?!

Gərdək odur ki, bəzək Əzra vurub!
1000. Məclis odur ki, elə Bəmiq qurub!

Məclis, o gərdək dayanıb bərqərar,
Batmış o Bəmiq, olub Əzra kənar.

Aləmin ömrü çox isə bir belə,
Bir tükü də olmamış əskik hələ.

Çərx haman qanlar içən zülmkar!
Yer də haman qorxulu düşməni ki var!

Kim diləyər dost ola bu aləmə!?
Söylə vəfa etdi bu dünya kimə?!

Torpaq olub kim ki yerə naz satıb,
1005. Yer nə bilir yerdə axı kim yatıb!?

Hər çiçəyin yarpağıdır bir sənəm!
Bir yeni şahzadə başı hər qədəm.

Gəncliyi verdik cahana burdaca,
Doğmuşuq ondan, nədən olduq qoca!?

Oğlunu simürğə verən qəmli Sam
Gəncdi özü, oğlu qocaydı tamam.

Əsla bu yüyrek səma sabit deyil,
Ziddinə iş görməyə eylər meyl.

Gah yetirər burda sənə şahlığı,
1010. Gah da edər kuzeçilər palçığı.

Bu iki rəng fərş üzərində müdam
Təngə gəlib hər kəs işindən tamam.

Böylə deyir kimsə ki, səhradadır:
Bəxtəvər onları ki, deryadadır.

Deryada kim gördü çətinlik bir an,
Yandı ki, səhra xoş olar, bigüman.

Hadisələrdən qəmə düşmüş bəşər,
Nalə edir yaş-qurudan sərbəsər.

Karvanı artıq yola salmaq görək!
1015. Mənzili çatmış daha tərək eyləmək.

Kim ki, bu yoldan tamam olmuş bezar,
Kəndə şəhərdən qovulubdur kənar.

Yol gedənə burda verilsə aman,
Orda uzaqdan verəcəklər nişan.

Mülkü burax ki, səni məğrur edər,
Zülmət ilə kölgə necə nur edər.

Ömrü oyuncaqla yetirdin sona,
Oynamağın həddən ötüb, baxsana!

Sanma oyundur fələyin gərdişi,
1020. Yoxdur oyunla onun əsla işi.

Bil ki, ağıl mərtəbəsindən qabaq,
Qəflətin əyyamı idi, heyf o çağ.

Ta ki ağıl çatdı kamal dövrünə,
Getdi sevinc, bax cahanın cövrünə.

Qafil olub qalmaq ağıldan deyil,
Bir dəlidir qafil olan kimsə, bil!

Qafil oturma, kağız al, yaz hər an,
Barı qələm yon, sən özün yazmasan.

Paklara xidmətdən uzaq qaçma sən,
1025. Üzmə əli bəxti olan kimsədən.

Həmdəmi olmaqla tikanlar gülün
Dəməninə saçdı ətir sünbülün.

Bil ki, qiyamətdə hesablar gələr,
Məhşər olar, çöldə səda yüksələr.

«Xəstə ürək bağrını ey qan edən,
Qanını dilsizlərin içdin nədən?

Qum, de, hara, abi-həyat bəs hara!?
Çöl hara, bu feyzi-fərat bəs hara!?

Nalə edir qum ki, qan içdim hər an,
1030. Tökmə qumu, tökməmişəm mən ki, qan.

Duz tökərək süfrəni sahmanladım,
Orda mən üç-beş cigəri yanladım,

Olmaq üçün güclülərin həmdəmi,
Hurilərin qolbağının məhrəmi.

Eylə pərəstiş deyə əmr etsələr,
Mütrüb, o xalxalları at! əmr elər.

Yaxşılar ilə kim olar dost, yar,
Bir gün olar ki, ona lazım olar.

Yaxşılardan yox soradı dünyada,
1035. Bal pətəyində arı salmış yuva.

Yoxdur adamlıq, cahana sal nəzər,
İnsan edir insan əlindən həzər.

İnsan adından ədəbi aldılar,
Dərbədən insanlığı, gör, saldılar.

Əhdi-Süleyman yox olandan bəri
İnsan odur ki, olub indi pəri.

Kimlə yaxınlaşdım isə mən fəqət,
Gördüm uzaq qaçmağımı məsləhət.

Var nə hüma şövkəti bir kölgədə!
1040. Var nə vəfa ətri də bir kimsədə!

Nəydi ədəb toxmu? Vəfa bəsləmək!
Nəydi vəfa haqqı? Onu gözləmək!

Daim əkinçi toxumu bəsləyər,
Gün gələr ondan o da ruzi yeyər.

*SÜLEYMAN İLƏ QOCA ƏKİNCİNİN
HEKAYƏSİ*

Məşğələdən asudə xoş bir səhər,
Bir çirəyə saldı Süleyman nəzər.

Məmləkəti sürdü köçü bir çölə,
Qurdu yaşıllıqda o, taxtın belə.

Gördü susuz çöldə qoca cütçünü,
1045. Gördüyü hal tazələdi könülünü.

Qoymayıb evdə taxılı ixtiyar,
Torpağa səpmişdi tamam hər nə var.

Hər yana səpmişdi toxum səy ilə,
Dönmüş idi hər dəni bir sünbülə.

Pərdəsini açdısa kəndli dənini,
Quş dilini açdı Süleyman həmin.

Söylədi ki, ey qoca, bir din görək,
Bir bu qədər vardı, yeyəydin görək.

Tor ki, deyilsən, belə dən saçma sən,
1050. Mənlə belə quş dili gəl açma sən.

Qazma, belin yox beləcə səhranı,
Yoxsa suyu, səpmə çölə arpanı

Biz suyu bol yerləri əkdik hələ,
Əkdiiyimizdən nə gətirdik ələ?

Ta bu toxum qarsalayan çöldə sən
Eyləyəsən bəhrə, xeyir əldə sən!?

Boylə cavab verdi qoca tez o dəm:
«Mən su, ya torpaq qəmini çəkmirəm.

Yaşla quruyla yox işim heç zaman,
1055. Səpməyi məndən, köməyi tanrıdan.

Bax, suyum olmuş bu axan qan tərım,
Bax, belim olmuş bu qabar əllərim.

Çəkməyirəm mülk qəmi əsla mən,
Mən yaşadıqca mənə bəsdır bu dən.

Kim ki, mənə müjdə verir biqərar,
Bir dənimi yeddi yüzə çatdırar».

Səpmə şərik sən dəni şeytan ilə,
Bəlkə birin yeddi yüz olsun belə.

Yaxşı toxum tap çalış əvvəlcə sən,
1060. Yaxşı da sünbül gətirər onda dən.

Hər gözə ki, nur rəva gördülər,
Qəddinə uyğun da libas verdilər.

Hər bir ulaq çəkməz o İsa yükün,
Dövlətə çatmaz belə hər gördüyün?

Bax, yedi fil boynunu bu kərgədan,
Mürə çəyirtkə ayağı örməgan.

Susdu dəniz axsa da yüzlərlə çay,
Bir sel ilə çay qoparar hay-haray.

Mavi göy altında açıq-aşkar,
1065. Hər kəsin öz mərtəbəsi, qədri var.

Bəxti olan kəs gərək olsun mətin,
Qəm yeməsin işlər olarkən çətin.

Naz üçün olmaz hamıda hövsələ,
Sırr ilə olmaz hər adam hamilə.

Xamlıq olar bir də desəm mən əgər;
Yük çəkən olmaz bu Nizami qədər.

DÖRDÜNCÜ MƏQALƏT

PADŞAHIN RƏİYYƏTƏ QAYĞI GÖSTƏRMƏSİ HAQQINDA

Ey kişilik qalxanını tullayan,
Eylədi yoldan səni div tək cahan.

Bivəfa mülk ilə nədir iftixar!?
1070. Axır yox ömrə nə görək etibar!?

Qismətin olmuş bulaşlıq bədələr,
Etmiş oyuncaq səni səyyarələr.

Quran ilə xəncəri atdın tamam.
Aldın ələ indi qədəh, bir də cam.

Əldə tutub güzgü ilə bir daraq
Qulluq edirən saç qızlar sayaq.

Bir köpəyin yangısı sönsün deyə,
Saçlarını neylədi, gör Rabiə!

Oldu xəcil, ey kişi, səndən hünər,
1075. Barı qadından gedib öyrən hünər.

Çox demə, gəl qəhrəmanam, qəhrəman,
Bircə qadınca hünərin yox, dayan!

Gen deyil əsla heç ağıldan hünər,
Amma hünər yoxdur ədalət qədər.

Təptəzə suyla dolub arxın sənin,
Gör nə gözəl torpaq olub məskənin.

Yaxşılıq et, çərx deyilsən ki, sən!
Qorx uca göydən, kənar ol fəmədən!

1080. Yaxşılığın gövhərini saç fəqət,
Böylə maya, bil, gətirər mənfəət.

Zülm eləmək yaxşı deyil heç zaman,
Tökmə nəhaq qan, gedər abırın-höyan.

Oldu qabaqlar da belə iddia,
Ta neçə himmətli görüb toplanla!...

Himməti xalqın pis olar, qorx, aman!
Məzlum ahundan qorx, ey hökmran!

Himmət o yerdən ki, salar bir nəzər,
Baxma həqarətlə, əsər göstərər.

Bir neçə himmətli kişi, sal yada,
1085. Neylədi himmətlə böyük Mahmuda.

Himmət edərsə iki-üç pak nəfər,
İş zamanı gör ki, sənə neyləyər!?

Kim ki, mələk tək atar addım yola,
Tısbəğadan kəşfdə qalmaz dala!

Zülm qılıncıyla, dayan, kəsmə yol,
Ta yemə sübh oxlarını, rahat ol.

Şahlıq üçün şərtidir ədalət fəqət!
Oldu, yetər, zülm cahənçün sənət.

Xalqı kim ədliylə bir an şad edər,
1090. Öz gələcək yurdunu abad edər.

SULTAN SƏNCƏR VƏ QARI HEKAYƏSİ

Bir qarını tutdu yaman bir sitəm,
Səncəri tutdu qarı, ərz etdi həmə:

-Ey məlik insafını kəm görmüşəm
İl boyu mən zülm, sitəm görmüşəm.

Gəldi mənim mənzilimə şihnə məst,
Döydü təpiklə o, məni, etdi qəsd.

Sonra saçımın tutub, ey hökmran,
Çəkdi çölə bir günahım olmadan.

Zülm eləyib gör nə oyun qurdu o,
1095. Möhrünü zülmün qapıma vurdu o.

Sordu: - filan gün gecə olmuş yarı,
Kim filanı öldürüb, ey çal qarı?

Mənzilimi gəzdi ki, canı hanı?
Heç belə zülm olmaz, ara dünyanı.

Sərxoş isə şihnə, o da qan tökər!
Bir qarından bəs nə üçün haq çəkər!?

Dəxlini mülkün talayır oğrular,
Dul qarlardan çəkilir sorğular.

Şihnə edən zülm ilə itmiş tamam
1100. Bax, sənin ədlin, mənim abırım-höyam.

Əzdi tēpiklər sinəmi çox nahaq,
Qalmadı mēndən, nə canımdan soraq.

Yetməsən imdadıma, ey hökmdar,
Məhşərə qaldı bu hesab aşkar.

Görmürəm amma sən i ədl ilə yar,
Görmürəm əsla bu zülmədən konar.

Arxa olar, şah kömək eylər hər an,
Zülm eləyirsən bizə sən hər zaman.

Hər yetimi soymaq ədalət deyil!
1105. Abxaz edən heç belə qarət deyil!

Bir qarını çapma, çox azdır varı,
Barı utan, sən görüb ağ saçları.

Qulkən özün eyləmə şahlıq belə,
Şah deyil, ey şah, yaşayan zülm ilə.

Şah çalışıb ölkəni abad edər,
Qayğı ilə xalqı müdam şad edər.

Onda məhəbbətlə baxar xalq ona,
Təbə olar verdiyi hər fərmana.

Aləmi alt-üst elədin sən bütün,
1110. Sən nə hünər sahibisən, bir düşün!

Dövləti türkün ucalandan bəri,
Ədl ilə güldürdü bütün hər yeri.

Zülm edən sən bu qədər oxşasan,
Türk deyil, qarət edən hindusan.

Sənlə şəhərlər dağılıb, sarsılıb,
Kəndlilərin xərməni dənsiz qalıb.

Anla gələr bir gün ölüm, vaxtı var,
Əl yetəcəkdir sənə də, qur hasar!

Ədlini zənn et gecə qəndil kimi,
Sən bu günü say sabahın həmdəmi.

Bir qarını sözlə müdam şad elə,
1115. Bir qarından da bu sözü yad elə:

«Hər yazığa zülm əlini atma sən,
Qəmlilərin, qorx, oxunu dadma sən.

Hər bucağa sən hey ox atdın, yetər,
Ey duasından hər acın bixəbər!

Aləmi tutmaqçün açar gəlmisən,
Gəlməmişən ki, səvəsən zülmü sən.

Zülmünü, şahsan ki, müdam sən kəm et,
Vursa yara başqası, sən mərhəm et!

Naz eləmək hər zəifin qaydası,
1120. Sənsə nəvaziş elə, var faydası.

Nəfslərin arzusuna as qulaq,
Sən bu beş-üç yoxsul üçün ol dayaq».

Eylədi Səncər bu sözü boş güman,
Gördü Xorasanı tutarkən ziyan.

İndi ədalətdən, aman, yox soraq,
Qaçmış o, simürğə aparmış pənah.

Mavi bu çardaqda abır yox daha!
Əsla bu torpaqda görünmür həya!

Qalx, Nizami, daha çox ağla, yan!
1125. Qanlar olan qəlbin üçün ağla qan.

BƏŞİNCİ MƏQALƏT

BƏŞƏRİN ZƏİFLİYİ VƏ QOCALIĞIN TƏSVİRİ

Xoş günü ömrün sona çatdı, aman!
Su oda, torpaq yelə çatdı yaman.

Sübh açılıbdır, belə yatmaq nədir,
Gün divar üstündən aşılıbdır, gedir.

Etmə cahangirlik ilə iddia,
Sən qocasan, etmə cavanlıq daha.

Qupqurudur qəm yara vurmuş ürək,
Qalmayıb əsla duzu əvvəlki tək.

Əql çaşıb, fikrin olub tarümar,
1130. İflic olubdur ayağın, öl qabar.

Töhfə verir yer sənə, çatmış zaman,
Sən geri dur, dincini al, bir dayan.

Daima bu paklıq ilə, çirk ilə
Yaxşı olar dincələsən sən hələ.

Dondu üzündə o işıq çeşməsi,
Soldu, saraldı üzünün lələsi.

Çapdı Həbəşdən Təraza saçların,
Türk, ərəb gəldi çapıb atların.

Hey gecə-gündüz o saçı çal qoca
1135. Sən cavana dərs verib daima.

Çoxları gəlmiş bura səndən cavan,
Burda qocalmaz deyə etmiş güman.

Əsdi xəzan, getdi gülün yarpağı!
Oldu qoca, itdi cavanlıq çağı!

Eyb eləməzlər cavana heç zaman,
Bax, qocalıqda yüz eyib var hər an.

Olsa də Cəm dövləti dövlət əgər,
Ağ tük ümitsizliyə olmuş xəbər.

/Ağ tük əcəldən xəbər eylər müdam,
1140. Əyriçə bel söylər ölümdən salam/.

Gənclik ilə yaxşılıq ah kimdə var!?
Məndə o yoxdur, ulu pərvədigar!

Qəflət ilə keçdi cavanlıq tamam,
İndi təəssüf yeridir, vəssəlam.

İtkin olan olsa o Yusif kimi,
İtməsinə əfsus elə, çək qəmi.

Qədrini bilmirsən əziz gəncliyin,
Ta qocalarsan, biləcəksən yəqin.

Olsa da gənclik yanar od, gözlə bir,
1145. Balsa cavanlıq, qocalıq zəhərdir.

Gənc bir ağac bağda gözəl bir çinar,
Amma qocalsa, yiyəsi baltalar.

Tər bir ağac bəslənilər gül verər,
Əyri odun yandırılar, kül verər.

Qaliyədir başda qara saç hər an,
Bir qara daşdır qızıl üçün mizan!

Bitdi cavanlıq, di yetər, yatma, dur!
Doğdu günəş, oldu səhər, yatma dur!

Od məzəcin onda ki, kafur yedi,
1150. Müşkünü kafur kimi ağ eylədi.

Bir neçə ay gəlsə soyuq göylərə,
Ağ qar ələr qara buludlar yerə.

Əslən ağartmaq, boyamaq eynidir,
Günlə Məsiha evi, bax, eynidir.

Paltar ağartmaq suya olmuş sifət,
Oldu boyaq vurmaq aya bir sənət.

Müştaq olub rəngə bu göylər, düzü,
Oldu boyaqçı, odur, İsa özü.

Yox havanın arpaca rəng, surəti,
1155. Yoxdur odur, arpa qədər qiyməti.

Olma iki rəng gecə-gündüz sayaq,
Olma ürəkdən qara, zahirdən ağ.

Olmaq ilə dağda belə rəng-rəng,
Gör necə oxlandı belindən pələng.

Ağ-qara ardınca yüyüdükcə sən
Zülmət ilə cəhl dağındır həmə.

Sən də ağaclar kimi, etsən qiyas,
Gah qəsəb ördün üzünə, gah palas.

Xasiyyətin ziddir əzəldən müdam,
1160. İstidə yüz cübbə, qışı lüt tamam!

Şirlə pələng tək elə şeylər geyin,
Geyməyə tapsın onu hər vaxt əyin.

Bir qarın olsa çörəyin, az da su,
Çömçəyə döndərmə əli, doğrusu.

Almasa səndən çörək atəş, odu,
Bəs kim alar səndən o suyla otu.

Bir çörək almaqdan işə özgədən,
Yaxşıdır eşşək sayacağı ot yesən.

Odlu bu torpaq küpü fırlar külək,
1165. Tökməsə üzden suyu, verməz çörək.

Burda bu dustaqlar olan daxmada,
İstisi ruhanilərin varsa da,

Olmuş o can Yusifi bir qurd niyə
Şir nədən oldu pişik o süfrəyə!?

Buğdaya oxşar neçə arpa üçün
Buğda kimi əzmə dənin könlünün.

Sən çörək al özəcə sinəndən su tək,
Od kimi yandır kabab olsun ürək.

Ey oxı, nəfs itdir, onu çək dara!
1170. Ruzi üçün açma əl alçaqlara!

Dadma paxıl rizqini, yə torpağı,
Torpaq olub olma rəzil tapdağı!

Qoy əlinə, qəlbinə batsın tikan,
İşlə, çalış durma bekar bircə an.

Bir işə öyrənsən, olar çox gözəl,
Özgəyə açmazsan o vaxt bir dəm əl.

KƏRPICKƏSƏN QOCANIN DASTANI

Şam sarıda var idi bir ixtiyar,
Sanki pəriyidi yaşar eldən kənar.

Köynəyini otdan-ələfdən geyər,
1175. Kəsdiyi kərpicdən o, ruzi yeyər.

Tullar ikən qalxanı xəncərlilər,
Oldu o kərpic ləhədində süpər.

Kim ki, o kərpicləri etmiş niqab,
Bir günah etmişsə də, görməz əzab.

Öz əmələndəydi qoca bir səhər,
İş-gücün artırdı qəza bir qədər.

Gəldi qəza gör qocaya neylədi,
Bir cavan oğlan gələrək söylədi:

«Söylə bu zillət, bu əziyyət nədir?!
1180. Heyvana layiq belə zəhmət nədir?!

Gəl başını əzmə yerin sən hədər,
Bir çörəyi, bil, sənə hər kəs verər.

Burda bu kərpic qəlibin at oda,
Başqa qəlib, kərpic ara dünyada.

Palçıq ilə çəkdin əziyyət, yetər!
Hey su və torpaqla bu zəhmət, yetər!

Sən özünü say qocalardan hər an,
Gənc işini gəncə burax, göz, dolan».

Dindi qoca: - Etmə cavanlıq, dayan,
1185. At bu sözü, get buradan, ey cavan.

Kərpic işi bizlərə olmuş sənət,
Yük götürər dərda düşənlər fəqət.

Mən bu işə qatmışam əl, ey cavan,
Ta ki, sənə açmayım əl heç zaman.

Xəznə üçün kimsəyə əl açmaram,
Ruzim üçün işləyərəm, qaçmaram.

Ruzi üçün sən bu sözü söyləmə!
Böylə deyildirsə, halal eyləmə!

İxtiyarın töhmətini dinlədi,
1190. Getdi cavan, yaş tökərək inlədi.

Aləmə bənd olma, Nizami, yetər,
Din qapısın döy yenə, döysən ağər!

ALTINCI MƏQALƏT

VARLIĞIN ETİBARI HAQQINDA

Pərdə dalında var oyunbaz, tələs,
Yoxsa oyunaqları kim asdı bəs?!

Bax bu gözəl pərdəyə qəlbinlə sən,
Gör nə çıxar bir də yenə pərdədən.

Həm bu yaşıl pərdənin ardında, bax,
Çoxluca qarətçi durubdur qoçaq.

Parlar ədəblə gözünün gövhəri,
1195. Qəlbə qul olmuşdur özəldən bəri.

Var nə bu pərgarda, bu nöqtədə,
Dairə xəttində bir iş görmədə.

Burda beş-üç at ki, vurulmuş yəhər,
Onları bizdən ötəri seçdilər.

Şanlı qədimlər, təzələrdən qabaq
Hər yenilərdən hələ yoxkən soraq.

Himini eşqin axı biz hörmüşük,
Zövqünü eşqin axı biz görmüşük.

Hər hünəri, cybi iki dünyada
1200. Təkcə sənin tərkinə asmış xuda.

Yox cahanın sən kimi bir həmdəmi,
Yer quşunun bir dəni yox sən kimi.

Tezəcə bu murdar quşu at, keç görək,
Uç bu quş üstündə o simurğ tok.

Altına sərmişsə qanad can quşu,
Daima yüksəkdə uçur səndən o.

Caynağını et bu qəfəsdən cüda,
Tapşır ona sən qəfəsi tez ya da.

Bir gün aparsa köçü o, məskonə,
1205. Öz qanadında verəcək yer sənə.

Bir neçə yer dəhlizini tullasan,
Lövhəni səndən yuyacaqlar o an.

Ağla qara sənə çatarlar sona,
Xəznə olarsan həqin əsrarına.

Artıq olarsan nəbilər həmdəmi,
Ruhun olar haqq evinin məhrəmi.

Hər iki aləm yolunu sorbəsər,
Daim ürək bir nəfəsə fəth edər.

Kim himini torpağa qoymuş sənin,
1210. Qəlb evinə qoydu o, can Kəbəsin.

Qəlbədən al sən qəbulun nəqşini,
At bədənə köhnə palaz çirkini.

Sürmələyər nərgisi daim səbə,
Mis libasa vurdu boyaq kimiya.

Torpaq olan tökmə bədən heç nədir!
Qəlb, yenə qəlb, söz axı qəlbədir!

Qəlbə qul ol ki, olasan hökəmrən,
Ağla ağa, ruha şah ol hər zaman.

Qəlbi zəriflik diləsən kürk tək,
1215. Sərtliyə dözsün bədənini çox görək.

Qoy kobud olsun libasın hər zaman,
Atlas, ipəkdə deyil iş, bigüman.

Sərt dərilik ahunu etmiş gözəl,
Verdi bu üzdən dərisi eşqə əl.

Sərt dəridə müşk dağılmaz, durar,
Olsa ipəkdə, dağılar hər nə var.

Dar nəfəs ol daima, olsan şəkər,
Daş sədəfə həmdəm ol, olsan gəhər.

Gah gecə tək sübhə nal ol sən müdam,
1220. Sübh tək ahlər hədəfi gah tamam.

Zil gecə zəhmət yükü çəkmək görək,
Zəhmətin artıdca da artar kömək.

Əhd, vəfa əhli çatan hər məqam,
Zəhmət ilə əldə olar, vəssalam.

Gəlsə bəla, xeyr sayır ənbiya,
Xeyrini sən də güman et bir bəla.

Mərhəmidir qəm, bəla xudbinliyin,
Mey acısı mayəsi şirinliyin.

Sərv tək ol, qurtar özündən hər an,
1225. Şam tək olub, yanmaq ilə şad dolan.

Xəznəni gözlərsə ilan biqərar,
Dinliyə zəhmət yaranıb xəznədar.

Zəhmət olan yer tanımaz nalələr,
Zəhmətin ardınca rahatlıq gələr.

Açmasa bax bir düyünü asiman,
Bağlamadı bir düyün o, heç zaman.

Bax bu səfər ki, gedir azadlığa,
Qəm burada öncül olar sadlığa.

OVÇU, İT VƏ TÜLKÜ

Vardı bir ovçu, gözü aləm iti,
1230. Çölləri ölçməkdə işi, sənəti.

Şir bir iti vardı, tutardı yəqin
Ceyranın üstündə günəş kölgəsin.

Boynu salıb kərgədanı qorxuya,
Dişləri vermirdi aman ahuya.

Ovda ona munis idi, həm də yar,
Bir neçə gün işlədi it biqərar.

Könlünü vermişdi itə çox yaman,
Ruzi idi it ona, həm pasiban.

İtdi, budur aslan iti ovçunun,
1235. Sandı pişiklər yedi bağrın onun.

Söylədi ki, hökm eləyirkən qəza
Şir başı it dımağına bir baha ...!

Üzdü bu qəm qəlbini, vicdanını,
Tutdu dişiyə fəqət öz canını.

Durdu gücündən çox olan səbr ilə,
Arpaca səbri dirəm oldu belə.

Bir dənə tülkü lağ ilə bax bu dəm
Söylədi: - Səbr eyləmə, ey səbri kəm.

Bildim ölübdür qaçışı ceyranın,
1240. Oldusa it heyf, sağ olsun canın.

Getdi yanından dünən o, ov deyə,
Qaçdı, qovuşdu özü də heçliyə.

Yaxşı ov etmişdir itin bax bu gün,
Sən ye, bəsindir iki ay büsbütün.

Qalx, kabab ver bir an öz qəlbinə,
Ver dərini yoxsula, içlər sonə.

Dadlı xörəklər yemədən sən qabaq,
Tülkü öti düşməz ələ bir də, bax!

Tülkü yağından daha asudəsən,
1245. Ümma ödümdən payı bihudə son.

Görməyəcək bir də kələk, ya tolə
Mən xilas oldum bu ölümdən belə.

Ondan uzaqsan, hara getmiş vofan!?
Qəm niyə çəkmirsən itinçün bir an?!

Ovçu dedi: - Hamilədir zil gecə,
Bir gün olan qəm keçəcək gör necə!

Mən bu dar ovlaqda onunçün şadam,
Şadlıq ilə qəm qala bilməz müdam.

Bəndəlik ilə bu əmirlik bütün,
1250. Hey bu qəlibdə dəyişir günbəgün.

Ulduz ilə çərx özü dövr etmədə!
Dinçlik ilə möhnət ötüb etmədə!

Şadlanıram, çünki könül qəməddir,
Qəmlər axı şadlıq üçün müjdədir.

Oldusa Yusif kimi qurdum tamam,
Qurd deyiləm, köynəyi mən cırmaram.

Məndən onu aldısı, ey hiyləgər,
Sən kimi bir ovla geri tez verər.

Böylə deyərəkən kişi qalxdı duman,
1255. Oldu iti toz dumanından oyan.

Gəldi dolandı başına məşq üçün,
Tutdu dişilə göbəyin tülkünün.

İt dedi:- Gec gəldim isə, doğrudur,
Tülkü bilir, şir kimi gəldim budur.

Boynumu bənd eylədi dinin sənin,
Tülkünü tutdum, bu yəqinin sənini!

Kimdə yəqin olsa iradətlə yar,
Daim olar sonda səadətlə yar.

Dönmə yəqindən çalışıb sən müdam,
1260. Oldu yəqin çünki mübarək məqam.

Getse yəqinlə ayaq, olmazmı baş,
Böylə fikirlə zərə dönməzmi daş!

Olsa yəqinlə qədəmin üstüvar,
Daima oddan su, sudan od çıxar.

Qatdı təvəkkül, yəqini kim həmə,ən,
Söylədi ki, «ruzini haqdır verən».

Süfrələrə qonma o milçək sayaq,
Ruzi gəlirsə, onu gözmə nahaq.

Ruzi buraxmaz qapını bircə dəm,
1265. Haqq işi gör, ruzi üçün çəkmə qəm.

Üz tut o dərgaha tərəf hər zaman,
Ruzini ondan dilə versin hər an,

Getdisə dərgahına kim, sən ya mən,
Dönmədi ordan diləyə yetmədən.

Başqa olurlar yəqin əhli tamam,
Bizlər ayaq, oldu baş onlar müdam.

Atsalar onlar suya səccadəni,
Bal tək edərler bulaşq badəni.

Bir günə vermirsə qərar ömr əgər,
1270. Yığma on il ruzisini sən hədə.

Surətimiz olmuş əvəldən hazır,
Qismətimiz olmuş əzəldən hazır.

Ruzini ordan bizə göndərdilər,
Biz yeyirik hər nə bizə verdilər.

Oldusa insan çoxə cəhd eyləyən,
Ruzidən artıq hələ yoxdur yeyən.

Əhd budur ki, din üçün cəhd elə,
Artmadı ruzi, nə də var cəhd ilə.

Dövrde olmaqçün əziz sən gerek
1275. Cəhd edəsən, haqdan ola həm kömək.

Cəhd Nizamidə soyuq bir nəfəs,
Verdi kərəmlə ona qismət o kəs.

YEDDİNCİ MƏQALƏT

İNSANLARIN BAŞQA CANLILARDAN ŞƏRƏFLİ OLMASI HAQQINDA

Yerdə olub göy kimi ey nazlanan,
Çəkmədədir nazını yer, göy hər an.

İşlərin olmuş daha yüksək müdam,
Sən düşünəndən və biləndən tamam.

Əvvəl özün sən bu dəni bəslədin,
Süd yemədin, çünki şəkərlər yedin.

Yaxşılığın olmalı çox, şübhə yox,
1280. Yaxşılıq olsun necə bundan da çox.

Qarğı qələmlə, özün et bir nəzər,
Surətini gör nə gözəl çəkdilər.

Can sapı səndə ciyəre bənd olub!
Bəldə bədən gövhəri peyvənd olub!

Xoşdur arıqlıq, bu çölü seyrə dal,
Qaçmır arıqlar kimi cəld kök maral.

Bir belə heyvan sənə oldu əsir,
Hey tələn içrə gəzişib ot yeyir.

İşdə hümasansa, şərəfətli ol!
1285. Az danış, az ye, az əziyyətli ol!

Bil ki, bu aləmdə nə var, ağ, qara,
Burda bir iş görmədədir daima.

Bayquş uğursuzsa da əfsanədə,
Xəznəyə bülbüldür o, viranədə.

Kimdən əgər var burada bir nişan,
Cismi qədər qiymət alar onda can.

Gövhəri səndən az isə deryada,
Sən kimi gövhərdir o da dünyada.

Artıq ilə əskiyyə çoxsən hesab,
1290. Qan bahasınca ver əziyyət, əzab.

Burda bir iş görmədədir yaxşı, pis,
Yaxşı, pisə güzgü tutur, şübhəsiz.

Bəxş eləsən başmaq, alarsan papaq,
Pərdə cıranlar olacaq ay sayaq.

Pərdə açan olma belə sübh tək,
Ol gecə tək pərdə tutan bir görək.

Pərdə düzəltdi arılar suridən
Etdin arı pərdəsini pərdə sən.

Uçma yem üçün belə milçək sayaq,
1295. Çox bu hörümçək toru ağzında, qalx!

Pərdə tutanlar ki, tutub dünyanı,
Saxladılar sirlərini pünhanı.

Pərdə yolun gəldin ağır, amma sən,
Çıxdın odur təkçə çölə pərdədən.

Pərdəsi yox qəlbə vida söyləmə!
Pərdəsiz olsa sən onu dinləmə!

Pərdədə vardır bir oyunbaz məgər,
Başına o, pərdəni asmaz hədəf.

Sən vur əli təkə bu göy pərdəyə,
1300. Başla bu pərdəylə fəqət nəgməyə.

Dinlə bu pərdəylə sözü, qalx, oyan,
Məhrəmi ol sirlərinin hər zaman.

Zindana atsan bədəni qırx gün,
Paklaşacaq can tək o da büsbütün.

İnsanı zindan yetirər ad-sana!
Yusif odur düşdü soyuq zindana.

Qəlbə, cana layiq olan bir məqam
Əldə riyazətlə olar, vəssalam.

Simini təbin bu riyazətlə say,
1305. Eylə təbiət qızılın sonra pay.

Bəlkə riyazətlə adın yüksələ!
Heç kəs olub qalmayasan sən belə!

Olsa sənə təbə təbin köhləni,
Zərb vəfa ilə edər sikkəni.

Yarın ola əql, təbiət özü,
Say bunu əttarla dəmirçi sözü.

Bu, üzünü odla qabar eyləyər,
Qaliyəyə qorq edər o, sərbəsər.

Varlığın əslində budur, yox nicat!
1310. Gəzmə ölüm məhbəsi içrə hoyat!

Hər nə ki, zidd olsa bu adətlərə,
Sarvan olar dürlü soadətlərə.

Kim ki, havadan keçə, sərvədir o,
Keçsə həvəsdən də, peyğəmbərdir o.

Əmrinə təbə isə nəfsin bir an,
Onda yerin cənnət olar hər zaman.

Gəl nəfsin zəngi ilə tuğyana,
Dinə qul ol, olma nökr şeytana.

Din evinə eylə pənah büsbütün
1315. Məşər odundan xilas olmaq üçün.

Ətri cəhənnəmdə də peyğəmbərin
Darğasıdır daim Əbu Talibin.

Doğrusu, xoşbəxtlər edən bir nəzər
Paklar üçün oldu zireh, həm süpər.

FİRİDUN İLƏ AHU DASTANI

Getdi Firudin, neçə da xas nəfər
Gəzmək üçün çöl, çəmənə bir səhər.

Gəldi çölə, cəldi ov cəlb onu,
Gördü Firidun ovu bir ahunu.

Boynu, qulağı nə bilir qorxu var,
1320. Rəhm dilər gözlər ilə sağrılar.

Bənd elədi şahı bu görkəm, bu hal,
Sanki çıxıb şah nəzərindən xəyal.

Şahı o ov bax beləcə ovladı,
Varlığını bircə telə bağladı.

Çapdı atı dördnala öz bağı tək,
Çəkdi yayı ahucuğun qarnı tək.

Ox bu uçuşla hec ona batmadı,
At bu qaçışla tozuna çatmadı.

Sordu oxundan: - Uçuşun hardadır?!
1325. Sordu atından: - Qaçışın hardadır?

Siz hünəri verdiniz əldən nədən?!
Ötdü sizi bir kiçik ot yeyən !?

Gəldi dilə ox dedi: - Ey hökəmrən,
Olmuş o dilsiz ki, tamaşan hər an.

Şah zirehi altıda gəzir biqərar,
Şah zirehin oxla axı kim vurar?!

Yaxşı deyil görsün o nazik dəri,
Çalğıçılardan savayı əlləri.

Dağını axtar sən uca köslərin,
1330. Sən də bu dağdan ucalarsan yəqin.

Xidmət olub insana ən xoş sifət,
İnsana xidmət şərəf olmuş fəqət.

Kimdə ağıldan azacıq böhrə var,
Əhdi o, ən yaxşıca xidmət sayar.

Əhdə sudaqətlə dolan, əhd elə,
Əhdini sındırma, buna cəhd elə!

Xəznələr üstündə ilan yatsa da,
Xidmət üçün canlı kəmərdir o da.

Xidmət üçün cismini etmiş kəmər,
1335. Çərx odur olmuş başa tac, mötəbər.

Olsa hünərdən yüyənə hər kəsin,
Xidmət üçün taxdı kəmər həlqəsin.

Çatdı işıq şahlığına, yandı şam,
Xidməti ilə arının, vəssalam.

Qalx, Nizami, çox oturdun, yetər,
Xidmət üçün bağla tez ol bir kəmər.

*SƏKKİZİNCİ MƏQALƏT
YARADILIŞIN GÖZƏLLİYİ*

İlk vücudun sözü heç keçməmiş,
Kimsə kərəm bəhri suyu içməmiş.

Yoxdu bu mülk içrə nə dövlət, nə var,
1340. Yaddı bu torpaq yol üçün toz-qubar.

Getməmiş idi «hələ yox» vədədən,
Çıxmamış o ləbat özəl pərdədən.

Həm gecə, gündüz yərə alçalmamış,
Canla ürək varlığa bənd olmamış.

Əza çəkişməkdə ikən zülm ilə,
Ədlin «elə!» - «etmə!»si yoxkən hələ,

Lütf edərək tanı özü bir zaman
Tulladı bir damcı bura deryadan.

Gəldi o damcı elə ki, meydana
1345. Başladı bu mavi fələk cövləna.

Qalxdı sudan toz, yaranıb yer bu an,
Cövhərin olmuş o ərəz, bigüman.

Kim ki, bu tordan qaçaraq qurtarar,
Bir toz olar sanki bu yoldan kənar.

Ey xoş o dəm ki, yox idi xilqətin!
Sənsiz idi can, yox idi surətin.

Axtarış etməzdi göyün gözləri,
Yerlər eşitməzdi nə bu sözləri.

Basmamış ikən bu yola sən qədəm,
1350. Varlığa eylərdi şükürlər ədəm.

Görmədi aləm bağı bir tir-tikan,
Yoxdu bu yerdə bu dəli toz-duman.

Bu gecə-gündüz nə sənə hamilə,
Namiyə gücsüz, təbiət dul hələ.

Cövza belin bağlayaraq şad idi,
Sənlə qan alma, vərəmə yad idi.

Oldusa yerdə qara üz ay müdam
Olmadı təstin ilə rüsvay tamam.

Zöhrə yərə tökməmiş abırın hələ,
1355. Həm də ki, Harut qanadı Babilə.

Sənsiz idi onda hələ yer, səma,
Sən yox idin, vardı qəmin daima.

Möhrün ilə ta təzələnməmiş cahan,
Səslər ilə doldu tamam asiman.

Bəd gözüne ulduz olub tuş sənin,
Qırdın o ulduz beşiyi dəstəsin.

Onda dolanmazdı ay, il ortada,
Oldu səninlə belə işcil o da.

Yer üzü güzgündü üzü saf müdam,
1360. Buz nəfəsindən qaralıbdır tamam.

Məşəlini sübhün apardın şama,
Doğru-yalançı tanıdın daima.

Göylərin ağzında yerin torpağı,
Yoxsa nədən bağladı göy qurşağı.

Göy sənə «ruh meyvəsidir» söylədi,
Dinləmə, çünki bu sözü dil dedi.

Tacına dəyməz o başın, heyf ola!
Dəyməz ulaq torbaya, at həm çula!

Gop danışblar burada çox zaman,
1365. Səncə, bir arpaya da dəyməz cahan.

Bircə ovuc torpağa can ver dedin,
Bir dənə kərpicə cahan ver dedin.

Daim əlindən yer əziyyət çəkir,
Yaxşı olar, xəznə kimi qəbrə gir.

Civəyə bənzər necə beynində yağ,
Sincabı fındıqdan olub buz sayaq.

Fındıq olub dar bir evə düşmədən,
Sincabı fındığı gəl et tərək sən.

Qaqum, o qunduz, gecə, gündüz hara?!
1370. Xallı pələng tək dələ bir əjdaha.

Olma pişik tək əluzun hər zaman,
Oynama on qəlbli dələylə, dayan!

Tökmüş ağızdan suyu bu yolda şir,
Ahu kimi bəs suya cummaq nədir?!

İşvə ilə göstərə bir su fələk,
Bil ki, bir ilğimdir o, vermə ürək.

Qaçma, fələklər suyudur gördüyün,
Sor dilini, duzdur o su büsbütün.

Gəlsə susuzluq, ona tədbir çək,
1375. Xərməni odla o təbaşir tək.

Yusifin əvvəl quyuya düşmədən,
Haq Misirin olmuş idi seyr edən.

Ta quyuya düşdün özün, gör barı,
Gəldin o göydən sən üzü sapsarı.

Çoxdur üzündə sarılıq kölgəsi,
Etməz əsər qaqabağın sirkəsi.

Səndə yüzillik yağ olan bir piyə
Qaşın on il sirkə verə, neynəyə?

Batdı atan qanına bu həft xan,
1380. Yeddi çörəkçün niyə getsin həyan?!

Yaxma oda xərməninini, səbr elə,
Tapdama öz dövlətini bir belə.

Tez çap atı, oldu bu meydan sənin!
İş buyur oldu dəxi fərman sənin!

Cam tutan oldun neçə gün, bigüman,
Xoş yeyərək, xoş yataraq, xoş dolan.

Burda sənə gör necə zülm etdilər,
Başda ipi boş buraxıb getdilər.

Oldu ayaq süst, öyilib bel belə,
1385. Yanmadasan öz yağına sən hələ.

Çör-çöpüsən burda ikən mətbəxin,
Orda olarsan ələfi düzəxin.

Dolsa qarın su, çörək ilə hər an,
Ey yünül, orda ağır olmazmısan?!

Çox yaşanılsaydı yeməklə əgər,
Çox yaşayardı, kim əgər çox yeyər.

Azdır ömür, çoxdur odur qiyməti,
Azlığı verdi ona bu neməti.

Az ye, dönüb dincliyə bax sonra sən,
1390. Dərdə düşərsən, nə qədər çox yesən.

Ağlının olmaz yeməyə rəğbəti,
Etdi bu işlə tamahın ülfəti.

Ac tamahınçun ağlı verdilər,
Hər nə ki, gölmir, yemə! bildirdilər.

Səbr edə bilməz tamahın fitnəsiz,
Aldadar ağlı bu səfeh, tulla tez.

Qorxuram olsun işi örnək sənə,
Həm səni salsın tamah öz rənginə.

Burda olan yaxşı-yaman hər nə var,
1395. Bir-birinə uyğun olan rəng alar.

BAQQAL İLƏ TÜLKÜ HEKAYƏSİ

Yurd idi bir meyvəsatançün Yəmən,
Bir dənə tülkü ona mal gözləyən.

Tülkü baxar hər tərəfə səy ilə,
Bərk qoruyardı dükanı hey belə.

Qurdu bir oğru ona hər cür kələk,
Etmədi heç bir kələyi bir kömək.

Sonra yumub göz, sanasan yatdı o,
Tülkünün uyğu damarın tutdu o.

Yatdığını tülkü görüb oğrunun,
1400. Gözlərini tutdu yuxu həm onun.

Oğru görüb yatdığını tülkünün,
Çapdı dükandan dirəmi büsbütün.

Kim burada yatsa əgər, yaxşı bax,
Ya başı əldən gedəcək, ya papaq.

Qalx, Nizami, daha bəsdir, oyan,
Hər şeyi tərک etməyə çatmış zaman.

DOQQUZUNCU MƏQALƏT

BÖYÜKTƏBİƏTLİLİK VƏ UCAHİMMƏTLİLİK HAQQINDA

Ey vüsal axşamı kimi möhtəşəm,
Sübh ələmindən daha yüngül qədəm!

Qəmli oturma bu qədər kölgə tək!
1405. Bayrağa durmaq yaraşar, dur görək!

Şahlar əgər istəsə etsin səfər,
Daima əvvəlcə köçü göndərər.

Şahsan əgər getmək üçün əzm elə,
Gör bu səfər tədbirini səy ilə.

Sən köçü göndər tez özündən qabaq,
Azuqə göndər sabaha qalxaraq.

Görmək ilə çox qabağı gör, müdam,
Doldu arı mənzili balla tamam.

Yerdə qarışqa necə səf çəkmədə!
1410. Öz sabahıyçün dən, ələf çəkmədə!

Aqıl adam olmasa kor, yaxşı bil,
Heç də qarışqa-arıdan kəm deyil,

Kim diləsə xoş keçə gün hər zaman,
Yayda çəkor qış qəmini, bigüman.

Sənlə, mənəm, burda kənar kim ki, var,
Bircə saat cövhərə sərrafdırlar.

Himmət ilə kimsə düşünmür sonu,
Bircə nəfəs heç düşünən yox bunu,

Mənzilimiz keçdi fələkdən tamam,
1415. Aqibəti fikrə bu olmuş məqam.

Hər necə baxdımsa da, yox bir nəfər
Aqibəti fikrə eləyən biz qədr.

Ömrü keçirmək xoş olur hər zaman,
Sən düşünlük daha xoş bigüman.

Biz könül arıfları, sərvərlərlik,
Olsa da torpaq kanımız, gövhərlik.

Hər gələcəkdən bizə gəlmiş əsər,
Olmuşuq olmuşlara sahib xəbər.

Lövəsi üstədən oxuduq biz yerin
1420. Əbədiyi doqquz ədəd göylərin.

İlki biz olduq bu dağın sənlə mən,
Nübarı olduq, bu bağın sənlə, mən.

Torpağını qatdı ələrkən hələ,
Qəlbinə məcun eləməkçün belə.

Torpağın o zillət ilə yağrulub,
Qəlbi fəqət xəznələr ilə dolub!

Bil bu yerin qədrini, tutma bu cür,
Yerşünas olma belə, ey nəşükür.

Mənzilinin son yolunu gör hanı!
1425. Gəlməyini, getməyini bil, tanı!

Gəlməyinin söylə nədir məqsədi?
Getməyinin sonra nədir hikməti?

Bax belə bir mülk adına olmamış,
Sən bu uçuq kəndi vətən salmamış.

Vardı hüma şövkəti, fərrin sənin,
İlk əzəli göylər idi məskənin.

Sonsuza açmış qanad eşqin ağər,
Var bu əbəd yollarına son məgər?!

Sən yorulub yer-yerim olsun dedin,
1430. Su-quruya kölgə salıb işlədin.

Sonra dar olsa sənə dünya bütün,
Tez basacaqsan ötəyindən günün.

Türk eləsən hər kəsi bu yolda sən,
Qalmaycaqsan yenə bu halda sən.

Şübhə, tərəddüddür işin biqərar,
Səndə bir işçün dəxi yoxdur qərar.

Yoxsul olan, həm də edənsən ata,
Köhnə olan bir təzənsən dünyada.

Övlada qatıl bu anandan uzaq!
1435. Hər nə atan söylədisə, as qulaq.

Sən nəzər eylə atana, ey avam!
Gör nə edib, tut yolunu et davam.

Dinliyi olmaz dayanıb gözləmək,
Gəlməz o, asan, biləsən sən görək!

Təkcə bir an təbini sən oxşasan,
Məhv olan ömrün qayıdar bir zaman.

Qəm ye, sən öz torpağına sal nəzər,
Hansı ürəklə belə şadsan, gülər?!

Çərx kimə söylədisə: - Şad olun!
1440. Biz deyilik-sən, mən, o, azad olun!

Biz bura gəldik ki, dözək zəhmətə,
Gəlməmişik boş sözə, boş söhbətə.

Alver edəndən bəri dünyada biz,
Görməmişik düz onu mənada biz.

Neyçün üzün gəlmək ilə allanır,
Bil ki, gələn sonra geri yollanır.

Çoxmu çəkər, çoxmu belə ruzigar?!
Daima gəl-get belə biixtiyar?!

Onda deyil şəkk, ədəm heç nədir,
1445. Varlığa şəkk var ki, o, həm heç nədir.

Uçma iti, çünki yavaş gəlmisən,
Gəldin ələ keç, belə tez getmə sən.

Bir gün olar, «köç-köç» olar, şübhəsiz,
Tez vurular bir diromə sikkəmiz.

Tullanılan torpaq olar tazə-tər,
Hər dağılanlar yığılar sərbəsər.

Şərm, həya eyləməsən sən bu gün,
Eylə həya bəlkə sabahın üçün.

Bir belə möhnət görürük burda biz,
1450. Səbr eləyir çox yaralı qəlbimiz.

Həm bu çölün köhləni dindir fəqət!
Həm bu işə çarə həmindir fəqət!

Gör bu yol ağırlığını, bərk dayan,
Süst güman olma sən, ey bərk can!

Qalx, ələ cəhd aynası al daima!
Surətinin qeydinə qal daima!

Üzrü özündən, qəbulu tanrıdan,
Sən boyun əymə qədərə heç zaman.

BİR ZAHİDİN HEKAYƏSİ

Zahidi almışdı bəla qoynuna,
1455. Künci-xarabat idi mənzil ona.

Meydən içib ağladı mey tək yenə:
- Mən yazığın çarə nədir dərdinə.

Oldu hava quşuna qəlbim məkan,
Təsbih olubdur mənə bir tor yaman.

Mən ki, xarabatda tuturdum qərar,
Kəbə məni etdi yolumdan kənar.

Gülmədi tale üzümə, oldu bəd,
Meyxana küncündə mənəm namizəd.

Gördü məni, mərifət örtüdü niqab,
1460. Oldu xarabat özü məndən xarab,

Xəstə mənə aləm ola nola dar,
Kaş tozum olsun otəyimdən kənar.

Oldu qəza! Yoxsa ki, mən, lat hara?!
Məscidə getmək və xarabat hara?

Himmət o yerdən ki, baxar hər zaman,
Pərdə dalından dedi xoş bir cavan:

-Sayma günahkar qəzanı, ey qoca,
Bil, səni saymaz bu qədər arpaca.

Üzr dilə, qəlbini pak eylə sən,
1465. Sonra gəlib gəl belə söz söylə sən.

Getsən özün, üzrə çəkərlər tamam,
Yoxsa gəlib eylər əsir, vəssalam.

Otlamısan yerdə göy ot çox, yetər!
Oldu fələklər sənə göy neyşəkər!

Yuxlamamış tezəcə çəkil bir yana,
Azuqə yığ bir qədər o dünyana.

Yaxşı deyil bəs dola göz qan ilə,
Yatmaq ölü, həm də diriylən belə.

Gördü səni xoş yuxuda burda din,
1470. Örpək ilə örtüdü odur çöhrəsin.

Qalx, Nizami, şah olubdur süvar,
Keçdi gecə, sən də tez ol bir kənar.

ONUNCU MƏQALƏT

AXIR ZAMANIN ƏLAMƏTLƏRİ

Asta ol ey, göy, bəs elə dövrünü!
Bir dayan, ey yer, bəs elə cövrünü!

Hər gecə ardınca gəlir bir səhər,
Kim nə götürsə, qoyacaq sərbəsər.

Dəhşət ilə məhşər olan zəlzələ
«Torpağa salmış necə bir vəlvələ».

Etdi yeri lap dəli o, zülm ilə,
1475. Zəncirinə noldu göyün bəs belə?!

Əzdi o məcnun bədəni yel təmiz,
Hər dəli zəncir dağıdar, şübhəsiz.

Kimlə düşüb mərci belə bəs yerin,
Açmaq üçün toqqasını göylərin!?

Rəngə gecə, ətrə səhər yad olub!
Çovkana göy, həm topa yer yad olub!

Yer qapısının döymədadır göylərin,
Göy də durub pusqusuna hey yerin.

Çərxin işi tərək edərək pusmağın
1480. Parçalar əndamını bu torpağın.

Ta qoca göylər cıracaq paltarını,
Yer qıracaq münəcuq olan saplarını.

Çərx ənəcək birləşəcək yerlə, bax,
Fırlanaraq yer yuxarı qalxacaq.

Başlarını yormayacaq dərdimiz,
Hər tozumuzdan hər iki yol təmiz.

Göylər işindən sənin azad olar!
Hiylənə düşməz yer özü şad olar!

Ulduz ilə çərx xəcalətdədir,
1485. Torpağa bir böylə tapınmaq nədir?!

Oldu ilan həlqəyə bənzər fələk,
Torpaq olur sonda ilançün yemək.

Ey bu yerin bağrını qan eyləyən,
Yerdə olan sənən, özün təkə sən.

Qəm küpünə girdi bu torpaq nəçün?
Geydi o matəm libası bax nəçün?

Pusqu üçün qüvvələri çatmasa,
Palçığı küpdən kənara atmasa,

Tezəcə bu küpdən əbəyi, şübhəsiz,
1490. Yecdi su, torpaqla uyurlar təmiz.

Həm çıxarar xırqəsini göylərin,
Həm pozar abadlığını tez yerin.

Cox iti getməklə fələk biqərar,
Torpağı bir hadisəyə uğradar.

Sən bu hazırlıqlara bax sərbəsər,
Verdi fəlak titrəməsindən xəbər.

Titrəmə baş, sındıracaqdır özün,
Yerdə belə titrəmə var bax bu gün.

Oldu bu müşk rəng sədəf düşmənin,
1495. Gözləri gövhər, sinəsi daş həmin.

Bu, nə sədəf, bəhrdə gövhərdir o,
Bu nə sədəf, görməyə cövhərdir o.

Beyni donar kim ona baxsa əgər,
Zümrüdə vermiş gözü əfi məgər.

Nuru olan göz hanı, yox, müxtəsər,
Çoxsa da göz, yoxdur iti bir nəzər.

Heçlik - ölüm heç xoşuna gəlmədi,
Özgə gözü çünki onu gör dedi.

Sən ayağı zəhmətə sal bir qədər,
1500. Yad ayağı ilə, de, yolu kim gedər?!

Tapsa da dünyada böyük zər və zur,
Gurə olar qismət o Bəhram Gur.

Burda qapı bağlamaq olmaz bir an,
Kimsə çıxarmaz başı damdan, dayan.

Dustaq olub qal burada sən görək!
Bağla qapı-pəncərəni xəstətək.

At bu qədər çərxi yada salmağı!
Olsun o məğrur başa yer toprağı!

Çox bu göyü, köhəkşanı anma sən,
1505. Süd yolunu arpa qədər sanma sən.

Uç bu dolab rəng fələkdən, yetər.
Qaç belə dar pərgar olindən bətor!

Hər necə nazikse xəyal, yaxşı bil,
Etdi bu nazik yol onu lap xəcil.

Aciz olub burda xəyal, sal nəzər,
Tük kimidir incə, bu yol sərbəsər.

Başdakı bir tükə çalış tap dayaq,
Yoxsa xəmərdən kənar ol tük sayaq!

Bundan əgər yaxşı məqam varsa, bil,
1510. Burda oturmaq xoş olan hal deyil!

Çünki bu palçıq təpədə yox vəfa!
Üz çevir ondan, kənar ol daima!

Hər bir ələm yüz cür atılmış yerə!
Hər bel əyilmiş qul olub yüz cürə!

Hər hünərə tənə edir bir şəhər,
Hər şəkəri etmiş acı bir zəhər.

Sübh alovu, atəşi bu mətbəxin,
Bircə kiçik zərresidir düzəxin.

Ay göyü etmiş bədəni bir çıraq,
1515. Daima bizdən dilənir göydə yağ.

Mərhəmi olmuşsa bulud solmağın,
Bəlgəmidir, həm də donub qalmağın.

Canlara rahatlığa baissə su,
Var gəmilərçün ziyanı, qorxusu.

Olmuş eyiblərlə dolu ev cahan,
Eybinə baxmırsan onun heç zaman.

Sən yumub öz eybinə daim gözü,
Özgələrlə güzgü tutursan, düzü.

Güzgü kimi eyb açan olma əbəs,
1520. Salmasın eyb səni ta hər nəfəs.

Ya sən özündən hünəri at çölə,
Yaxud öz eyb aynanı qır, məhv elə!

Özgələrin eybinə göz yum, dayan,
Ancaq özündə ara eybi hər an.

Eyb, hünər var hamıda, müxtəsər,
Eyb arama, qismətin olsun hünər.

Şamla tapılmaz gecə, göz hər yanı,
Görmək olar gündüz o dəm qarğanı.

Zərli libas tavusa bir baxsana!
1525. Tənə yaraşmaz bir ayaqçün ona.

Qapqarasa qarğa bədencə əgər,
Gözləri ağdır, sən ona sal nəzər!

İSA ƏLEYHƏSSALAMIN HEKAYƏSİ

İsa gözərkən cahanı bir zaman,
Bir bazara düşdü yolu nəgəhan.

Gördü yol üstə sərilib bir köpək,
Yusif çıxmış quyudan ürkəkək.

Xeyli adam almış iti dövrəyə,
Baxmada quzğun kimi hey cəmdəyə.

Dindi biri: - Heç buna dözməz damaq,
1530. Böylə nəfəsdən qaralar hər çıraq.

Afəti çoxdur-dedi bir digəri,
Qəlbə bələdir, kor edər gözləri.

Hər birisi çaldı belə bir hava,
Ölmüş itə oldu zülüm, çox cəfa!

Çatdı sözün növbəsi ta İsayə,
Eybi atıb, tutdu üzünü sayə.

Dedi: - O eyvanda olan nəqşə bax,
Dürr ola bilməz dişə tək böylə ağ!

Qorxu, ümiddən o iki-üç nəfər,
1535. Baxdılar o dürrə, gülümsündülər.

Yadda eyib görmə, sən öz yaxşını,
Əy sinənə əcz ilə öz başını.

Səy elə ki, ayna alarkən ələ,
Sən sənə bənd olma, səni məhv elə.

Vurma bəzək yaz kimi öz hüsnünə,
Eyləməsin dünya tamah qoy sənə!

Paltarı nazik toxunub eybinin,
Etdi odur pərdəni doqquz sənin.

Hər nə ki vardır, bu üzük halqada
1540. Tövqün olubdur, nəzər et dünyada.

Çəkmə Sürəyya tövqün it sayaq!
Çəkmə Məsiha yükün, olma ulaq!

Çərx axı kimdir? Qoca bir dul qarı!
Bəs nədir aləm? Zədəli bağ narı!

Köhnə, təzə burda nə vardır belə,
Arpaca yox, çünki gedəndir yelə.

Dur, yemə dünya qəmi, ey xacə, sən
Tulla Nizami payını, sən yesən.

ON BİRİNCİ MƏQALƏT

DÜNYANIN MƏŞƏQQƏTLƏRİ HAQQINDA

Dur bu fələk süfrəsini yığ daha,
1545. Çünki bu nərtaxtada yoxdur vəfa.

Getmə vüsal kuyuna, axtarma kam,
Xisləti insaf ilə yaddır tamam.

Söylə bu dəryada bu qaçmaq nədən?
Dalğalar üstündə yük açmaq nədən?

Ördəyə şahin dedi: - Çöl yaxşıdır!
Söylədi: - Xoş qal, mənə göl yaxşıdır!

Bir bax, olub qəm gəmişi məskənin,
Qanına bəisdir o malın sonin.

At yükünü, bitsin əzabın, yetər!
1550. Önlənməsən, su səni tez qərq edər!

Yox bir aman küncü bu dünyada heç,
Yox bu sümükdə nə vəfa məğzi, keç.

Zərrəcə çəkməz bu cahan nazını,
Eyləmə ortaq ona çox-azını.

Hər nə bu göy süfrədə var, birbəbir
Burbulaşıq qab, boş olan süfrədir.

Hər kəs ona baxdı, ağız yumdu tez,
Kim dedi, ondan, dili yanımış təmiz.

Zəngi çox isə bu köçün, heç nə yox!
1555. Yox kasada heç nəyi, milçəksə çox!

Bircə ovuc kim ki, bu qabdan yedi,
Baş kasasından o, üzük eylədi.

Burda tapılmaz savab işdən nişan,
Fitnə, yuxu fikri, qəmi hər zaman.

Heçlik evində təzə xəlvət düzəlt!
Tez bu viran kəndi burax, qaç fəqət!

Qoy bacası olsun evin tüstünün,
Açma bazar arvad ilə ev üçün.

Aləmi qucma iki əllə belə,
1560. Sən ki, onu doğmamısan rənc ilə.

Aləmə xətt çək, qəmi at, şad yaşa!
Dövr ilə asudə ol, azad yaşa!

Mənzil uzaqdır, yol uzundur yaman,
Onlar üçün azuqə yığ durmadan.

Oldu bu məhşər çölü div məskəni,
Tezəcə yeyərlər yanarı, təşnəni.

Abi-həyatı cigərin qanıdır,
Duz qabısı gün - o fələk xanıdır.

Şorluğu duzsuzlar üçün al şərab!
1565. Duzluluğu onlar üçün bir kabab!

Yox suyu, su rəngli bu duzdan yaman
Qəlb ödü su oldu, ödün qəlbə qan.

Bir yolu görcək qan ola qəlb ağər,
Orda təbiət nə sayaq köç sürər!?

Divli bu çöldə sürünən istidən
Qəlb evi dar, qəlb qəmi oldu gen.

Kim bu təbiət çölünə uydu, bax
Dəndü cigər tək, əridi öd sayaq.

Torpağı çox qazma, sonu et xəyal,
1570. Qalx, cəhənnəm verərək cənnət al!

Ta ki, bu toz heykəli aləmdə var,
Tullar ayaqlara onu ruzigar.

Başqa adamlar kimi o, bir zaman,
Həm də səni tez itirər ortadan

İndi ki torpaq olacaq son yerin,
Söylə, dolanmaq nədir üstə yerin!?

Heç kəsi əzmə ayaq altında bir an,
Çoxlarını əzməş o da bir zaman.

Almadı kimsə buradan öz canın,
1575. Çatmadı kimsə sonuna dünyanın.

Basma tikan üstə ayaq, qalx, oyan!
Qalx, qorun sən bu tikandan hər an.

Burda yerin, bil ki, deyildir müdam,
Qorxuludur, etmə onu sən məqam.

Fəni evi zənn eləmə birqərar,
Sənə xəzan yellərini sən bahar.

*NƏZƏR SAHİBİ
BİR MÖBİDİN DASTANI*

Hindli bir möbid açıq bir səhər
Eylədi gülşən tərəfə bir səfər.

Gördü bir ev ki, vurulub nəqşəsi,
1580. Tapdı bir ölkə, bəzənib süfrəsi.

Qönçə taxıb göy kimi qandan kəmə, r,
Ömrügödək lələ durub bixəbər.

Çöldə çiçək bir-birinə çulğaşıb,
Qarğı qamışlar şəkərə sarmaşıb.

Xəstə edibdir tikanı peykani,
Titrədir aşıq söyüdü öz canı.

Zülfü bənövşə ip edib boynuna,
Nərgiz edibdir gözü dirhəm dona.

Lələ yonur ləl, çiçək dür bütün,
1585. Lələ bir anlıqdı, çiçək birçə gün.

Təkcə bir an olsa da möhlətləri,
Aqibəti fikr eləmir heç biri.

Getdi qoca böylə baxıb gülşənə,
Bir neçə ay sonra qayıtdı yenə.

Gördü nə bülbül, nə də gül, lələ var,
Nələ edir bağda qara qarğalar.

İndi cəhənnom düşüb o cənnətə,
Getmiş o qəsrin şahı da məbədə.

Yanmış otu gözdən olubdur nihan,
1590. Gül yerinə vardı yığın tir-tikan.

Baxdı qoca, qəlbini bu, dağladı,
Özgəyə güldü, özünə ağladı.

Söylədi: - Hər kim ki, saçar cəlvosin,
Ömrü deyil daimilik heç kəsin.

Hər nə ki, baş qaldıra torpaq, sudan,
Axır o, viran olacaq bir zaman.

Yaxşı olan yer yenə viranədir,
Tutdum üzünə ancaq ora, hər nədir.

Möbid açıb tanrı gözüylə gözü,
1595. Bildi ki, kimdir xuda, kimdir özü.

Oldu bu sir gövhərinə sərraf o,
Əslinə döndü, heç olub, doğrusu.

Gəbrəcə yoxsan, a müsəlman olan!
Yox nə yağış damcın, a çeşmə, dayan.

Hindli o möbiddən axır olma kəm,
Aləmi at, aləm üçün etmə qəm.

Gül kimi məğrurluğa meyl etmə çox!
Bil ki, papaqla kəmərin xeyri yox!

Qalx gülün sən kəmərin tərək elə!
1600. Bil ki, qanıdır, kəmərlə olmuş gülə!

Afət olub eşqə kəmərlə papaq,
Et girov onları xarabətdə, qalx!

Gah papaq qəlbə ağa eyləyər,
Bəndə edər gah gül üçün kəmərlə.

At bu ağa-bəndəliyi sərbəşər,
Tutma Nizamini Nizami qədr.

ON İKİNCİ MƏQALƏT
BUMƏNZİLLƏ VİDALAŞMAQ HAQQINDA

Qalx, vidalaş daha dövrən ilə!
Tüllə otəkdən bu toru, silkələ!

Tap daha yaxşı, daha xoş ölkə sən,
1605. Açı daha yaxşı qapı bu hücrədən.

Getməyə qəlbinlə gözün başladı,
Azuqə et göz yaşını, fəryadı.

Vərsən əgər azca su bu torpağa,
Qəlbə vəlinəmət olarsən, ağa.

Oyna bu yolda dəvəşənsə əgər,
Yoxsa fil altı tuluq atma, yetər!

Tükcə sənə məhrəm olan yoxsa da,
Heçliyə üz tut bu qoca dünyada.

Qəlbini oxşar o zəriflər gedib!
1610. Tənha oturma ki, həriflər gedib!

Çoxları görsənsə də daim lətif,
Heç sənə təklidə o, olmaz hərif.

Olsa ürək, yaxşısı, pərhiz edən,
Gəzmə təmiz su qara torpaqda sən.

Gəlməmiş ikən o müşayətçi sən,
Payla qazandıqlarını indidən.

Ləng gedirsən, yükünü at nə var,
Yüngül olan mənzilə də tez çatar.

Göylərə yüksəl, arasan qəlb əgər,
1615. Boylə bir evdən nə görərsən səmər!?

Sevmə tələ, tor dolu bu məskəni,
Parçala ki, etmiş o, yoldan səni.

«Mim» sayəğ bağlı bu xətt, bil ki, sən,
Heç sənə yol verməz iki bölməsən.

Olma hədəf nöqtəli bu göylərə,
Çıx belə bir xətdən uzaq bir yerə.

Xəttini aşsan gecənin, gündüzün,
Onda bu xətdən də çıxarsan özün.

Sən qədəmin altını bərkitməmiş,
1620. Addım atıb görmə, dayan, heç bir iş.

Hər bir işə başlamamış sən qabaq,
Qaçmaq üçün varmış yolu, yaxşı bax!

Sellərə düşmüş bu evi dəş, yol aç,
Füsrət olarkən duraraq tezəcə aç.

Aqıl o tülkü tutub itdən xəbər
Açdı evindən iki yol, sal nəzər.

Bağlayacaqdır yolu, bilmir yəqin,
1625. Tüstüsü bu tüstütutan göylərin.

Bəs nə sevincdir bu ki, şadsan hər an
Qafil olubsan sən özündən yaman.

Əhd bu olmuş ki, bu dar dünyada
Qəmli gəlib tez gedəsən daima.

Əhdini qırdınsa bu gün tanrının,
Əhdi necə tərək edəcək bəs canın?!

Get bu yolu hər necə görmüşsə can!
At bu cahanı ki, görübsən cahan.

Baxma yerə, qorxaqayaq olma sən!
1630. Dönmə dala, qorxar adam kölgədən!

Azuqəni dindən elə, get yolu,
Yolda su yox, göz yaşını eylə su!

Ver sədəfə sən bu təmiz gövhəri,
Qurtar özün, eylə xilas həmə yeri.

Çoxların öldürdü göyün dövrəni,
Əzdi o çox səndən igid insanı.

Sən bu qədim düşməyə qur bir kələk,
Arxasını tez yerə vur bir görək!

Bir bu qədər onda hünər, güc hanı!?
1635. Qorxulu sanma bu qılınc, qalxanı!

Qəm yemə bu ip ki, düşüb dürdüyün
Eşq çəkərkən səni heçdir bütün.

Qəmlərə batma bu şüəyçün müdam,
Bircə daşa sındıracaqsan tamam.

Kim qızılın atəşini söndürər,
Düşməni şəkərlə də o, öldürər.

Ağla işıqlar saçan ey mərd ürək!
Düşməni bir güllə yox et səbh tək.

*BİR-BİRİ İLƏ ÇƏKİŞƏN İKİ
HƏKİMİN DAÇTANI*

Bir evə sahiblik iki alimi
1640. Bir-birinə eylədi düşmən kimi.

«Mən» var idi, «sən» dilə heç gəlmədi,
Mülk biriydi, ikilik gəlmədi.

Haqq ikisə, kimsə birin dinləməz,
Baş iki olsa, birini tezəcə kəs.

Sığmaz iki Cəm büsatı bir yerə!
Bir qın ev olmaz heç iki xəncərə!

Onların ancaq bu idi niyyəti
Olsun o ev tək birinin qisməti.

Kində o dəm ki, hüdudu keçdilər,
1645. Tərk eləməkçün evi yol seçdilər.

Qoydular onlar o evi hərraca,
Şərt bu oldu o gecə ordaca.

Hər biri tapsın bir acı şərbəti,
İçmək ilə bitsin evin söhbəti.

Qəlbi kimin burda görək güc gələr,
Burda kimin zəhri kimi məhv elər.

Bir fənə yetsin iki fən dövleti,
Bir bədənə ruhun iki surəti.

Zəhr düzəltdi birisi bir qədr,
1650. Qart daş iyindən əriyərdi məgər.

Verdi, dedi: - Al necə can mərhəmi,
Sanma zəhərdir, iç onu qənd kimi.

Şir kişi ondan zəhəri aldı tez,
Qənd kimi içdi zəhəri tər təmiz.

Nuşgiya qaynatdı, çimib iylədi,
Tiryakı zəhri belə rədd eylədi.

Yandı o pərvanə, qanad tapdı tez,
Məclisə şam tək tələsik çapdı tez.

Bağdan o, bir gül dərərək iylədi,
1655. Tez gülə əfsun oxuyub üflədi.

Zəhrdən artıqdı o gül büsbütün,
Verdi onu düşməninə qəhr üçün.

Düşmən alıb birçə gül əfsuncudan
Qorxusu güc gəldi, o dəm verdi can.

Etdi əlac zəhrə o, tədbir ilə,
Şübhə ilə verdi bu, can bir gülə.

Yerdə bitən hər gül özü birbəbir
Qəlb qanından saçılan qətrədir.

Aləmi bağ bil, yazı sənən ki sən,
1660. Dərd evi zənn et, sən onun nəqşisən.

Lay-lay olan torpağa daş vur hələ
Sən bu asılmış suya torpaq ol.

Keç bu sudan, etmə onu arzu sən,
Uç belə yerdən, belə meyxanədən.

Ayla, günə etmə sitayiş belə,
Onları səy et küsufa qərq elə.

Hey bu çadırdə dolanan ay yəqin,
Divi olub yolda Xəlil eşqinin.

Etdi səninçün qara ağ gündüzü,
1665. Saldı o gündən bu günə çərş özü.

Dönsə ürək nur çiləyən al günə,
Sən çatacaqsan yenə xoş bir günə.

Yaş tök, ümidlər güləbi bəlkə tez
Bu qara, ağ lövhəni silsin təmiz.

Olsan əməl ölçəni sən düzlüyün,
Məhşər olarkən güləcəkdir üzün.

Burda qolun dinlə əgər güclənər,
Onda ədalət tərəzin düzlənər.

Azad olub bir hünərə bağlanan
1670. Dünyada dünya qəmi çəkməz bir an.

Aləm isə hər diləyi qəlbinin,
Din bu Nizami payı, dünya sənini!

ON ÜÇÜNCÜ MƏQALƏT

ƏLAQƏLƏRDƏN AYRILMAQ HAQQINDA

Sən qoca, dər aləmə bax sonra keç,
Baxma cavan rənginə, aldanma heç.

Ol qocanın tutduğu əlvən dəmət,
Gül kimi görənsə də, oddur fəqət.

Çəşmə bir ilğim, ona aldanma sən,
Xaçdır o qiblə, uzaq ol səcdədən.

Bir belə güldən sənə yox bir tikan,
1675. Var hamı, sən yoxsan, özün bir utan.

İstədiyindən sən olarkən cüda.
Sənlə gələn, sənlə gedər sonda da.

Getmə o dəryasına köç məhşərin,
Qurtaracaq canı dirəmsizlərin.

Sən maya yığ, istər uduz hey müdam,
Hər nə veriblər, alacaqlar tamam.

Alver evi olmuş əzəldən cahan,
Bax bu verən dəmə, o, alar durmadan.

Qurdun ipəklər toxuyar hey biri,
1680. Hey yeyər ancaq ipəyi digəri.

Eylə bu cəfəri gülü şam, yetər,
Şam kimi gör sən də güldəndən bəhər.

Sındır o doqquz qapını, ver yelə!
At zəri, o altı başı rədd elə.

Tapda kərəmlə qızılı, eylə qəsd,
Qoyma adın zər tək ola büt-pərəst.

Yoxsa zər üstündə amal sikkəsi,
Zimix ilə birdir o, yox şübhəsi.

Zərri əziz etdi zəri dünyada,
1685. Var belə zərdən, düzü, tavusda da.

Sildi zərin sikkəsini, bax, dəmir,
Oldu dəmirçi bu sayaq şah, ömir.

Qaruna himmət yetirib zər papaq
Saldı o üz-dən quyuya dartaraq.

Olsa yeri başda, o, yükdür sənə!
At ayaq altına, minikdir sənə!

Kim ki qızıl verdi, verir sanki can,
Almamaq ondan da gözəldir hər an.

Gəlsə qızıl, hey tamah artar hər an,
1690. Getsə qızıl, rahat olar onda can.

Sən ki, alırsan, sovurursan müdam,
Yaxşı olar, almayasan, vəssalam.

Səfra yığan yağdır o zər, yığma sən,
Səfra qovan meyvə olar, bil, yesən.

Şərq elinin nemətidir, bil ki, zər,
Qərbli ad qoydu ona bixəbər.

Qərb, onun əhli kərəmin düşməni,
Şərq, o bağın əhli səxa mədəni.

Şərqli, o, hər nə verə sübh-dəm,
1695. Qərbli şam vaxtı qapar tezco həm.

Mədən üçün vali deyilmiş zərə,
Quşda qanad naib olub əllərə

Rum zəri ki, Şam daşı ilə müdam
Gəldi düz eşqin müzanında tamam.

Olsa da parlaq və gözəl zahirən,
Torpağa basdır, ona aldanma sən.

Qapmadı bu oğru, de, kimdən papaq!/?
Salmadı yoldan kimi bu hal uzaq!/?

*HACI İLƏ SUFİNİN DASTANI VƏ
ONUN ƏMANƏT VERMƏSİ*

Kəbəyə getmək diləyən bir nəfər
1700. Gördü tədarük edə bir gün səfər

Xərçi üçün lazım olandan kənar
Yığmış idi bir kiso zər ixtiyar.

Təkcə filan süfi-dedi, -bigüman,
Üz çeviribdir bu qoca dünyadan.

Zənn elədi, onda olar etibar,
Varsa da düzlük, bir elə onda var.

Getdi pulu versin əmanət deyə,
Verdi qızıl pul qabını süfrəyə.

Söylədi: - Pul olsun əmanət sənə,
1705. Mən geri döndükdə də qaytar mənə.

Xacə durub çöl tərəfə çapdı tez,
Şeyx əmanət qızılı qapdı tez.

Gör neçə vaxt idi, aman, ey xuda,
Sufi yaşardı belə bir arzuda.

Söylədi: - Zərlə işə verrəm nizam,
İstədiyim xəznəni tapdım tamam.

Hər nə veribdi xuda asan mənə,
Tezəcə yeyim, düşməsin iş tərsinə.

Tez gələrək açdı dünyədən bağı,
1710. Keyf elədi bir neçə axşam çağı.

Hər nə ki, vardı qızılı büsbütün
Qarnına sərf etdi, yedi keyf üçün.

Üstünə düşdü o, əmanət zərin,
Zülfünü zünnar elədi bütlerin.

Xirqəsi oldu şeyxin yüz para,
Qaldı ürək səksəkədə, üz qara.

Qalmadı ovdan, yedi, bir iz, soraq,
Öz çırağı üçün nə də bir qotrə yağ.

Döndü səfərdən hacı bir gün yenə,
1715. Etdi hücum hindusunun üstünə.

Sufiyə o: - Tezəcə gətir – söylədi,
Söylədi: – Nə? Söylədi: – Zər. - Sus – dedi.

Eylə kərəm, əl çək inaddan, yetər!
Kim bu viran kənddə xərac istəyər?!

Sərf olunub getdi qızıl pul kison,
Zər hara, müflis hara, bir söylə sən?!

Türkü de, kim qarət edir yağmalar?!
Hinduya kim mənzil edir etibar?!

Rüknünü qırdı qızılın qəlbimin,
1720. Verdiyini mən yemişəm, bil həmin.

Verdi malı yüz gülüş ilə yelə,
Sonra da getdi o, yüz ah-zar ilə.

Söylədi: - Rəhm et ki, peşiman mənəm!
Kafir idim, indi müsəlman mənəm.

Hamilədir fitnə, xələldən cahan,
Oldu xələl, səhv mənimdir haman.

Söylədi tüğyan edərək ədli həm,
Dərviş ayaq üstə durub, et kərəm!

Tutdu kərəmlə üzünü allaha,
1725. Keçdi kərəmlə qızılından daha.

Oldu öyüdcü özünə: - Boşla sən,
Heç nəyi yoxdur, nə alım heç nədən?!

Mən nə alım bircə dəni yoxsa da!?
Üzrüdür ancaq girovu dünyada.

Sufidə o verdiyi maldan qalan
Kufi «əlif», halqalı «mimdir» olan.

Etməyim istərsən əgər mən vəbal,
Hər nə haram oldu, edim mən halal,

Gen dolan, ey çərx kimi hiyləgər,
1730. Sufilik ilə bu kələkdən, yetər!

Qəlb tamahla həsədə oldu yar,
Kimsəyə yoxdur burada etibar.

Din zərini vermə o şeytanə sən!
Şaha yarar qolbağı səgbano sən!

Versən əgər, peşman olarsan, dayan,
Yoxsul olandan geri gəlməz mayan!?

Eyb evidir, azuqəni et hünər,
Qəlbə sığın, bir bucağa get, yetər.

Oğruluğu dağa seçib burda yol,
1735. Yaxşı olar varlı deyil, yoxsul ol.

Çərx özü pulsuzları çapmaz bir an,
Varlıların karvanın eylər talan.

Mən belə gördüm, belə olmuş cahan,
Gördü şirinlikdən arı min ziyan.

Oldu acı şir də onuncun məgər,
Ölsə onu qoy yeməsin vəhşilər.

Daim ucalmaqla yanıb söndü şam,
Sındı tamamlıq diləyib ay müdam.

Yel ki, yerə meyl cləyir qurd kimi,
1740. Heç nəyi yoxdur, yox odur bir qəmi.

Göl quşu yəqin ki, bilir bunları,
Oldu bəla həm balığa pulları.

Zər tərəzi oldu niyazin üçün,
Fatihə oldu o namazın üçün.

Pak eləməz, bil, bu niyaz heç zaman,
Sən də Nizami kimi pak olmasan.

ON DÖRDÜNCÜ MƏQALƏT
OYAQLIĞIN ŞƏRTİ HAQQINDA

Ey bir öküz, ya bir ulaq tək hər an
Otlamaq ilə sevinib şadlanan

Aləmə biganə olan sərbəsər,
1745. Ey bu yaşıl dairədən bixəbər.

İş verilir burda xəbərdarlara!
Dövr qəmi-dərdi, xəbərsiz hara!?

Başla işə, sən nə üçün yatmısan!
Qəlbə yatan işlərə qoş hər zaman!

Anla pusurlar, belə yatmaq nəçün!?
Ağlı olanlar belə etmir, düşün!

Qəm təpəsi aləmə bax, gör sonu!
Gör necə acızsən, axır bil bunu!

Ağlını say yaddaşı yox bir qoca,
1750. Salmamış o, sən tez onu sal yada.

Verməsə ağlın sənə şöhrət-şanı,
Yad edərək kimlər öyar insanı!?

Əql Məsihdir, ona üz tut hər an,
Etmə cığallıq çox ulaq tək, dayan.

Əql ilə yol get, tapasan bəlkə nur,
Ya qapısından çalışıb gendə dur.

Ağlını məst etmə «nə olsun!» deyər,
Şahini yem eyləmə bir sərcəyə.

Olsa da hər yerdə halal mey müdam,
1755. Əql ilə düşmənləyi etmiş haram.

Mey nəcidir, abırını tökmüş cama?!
Et mey ağıl çeşməsinə daima!

Mey, özü dünya qəmini qovsa da,
İcmə, verər ağlını da tez bada!

Duzla cigər bil meyi, durma yaxın!
Tök cigəri üstünə duzsuzların.

Heç nə yemə, lazım isə bir xəbər,
Mey səni hər şeydən edər bixəbər.

Bixəbər o kəs ki. içər birçə dəm,
1760. Çəkdi xəbərdarlığa o bir qələm.

Ol bu xəyalın gözüne mil çəkən,
Meyxana ayağına vur kündə sən.

Ey bu «əlif» qəddinə heyran olan
Etmə bu sevdə ilə ülfət, dayan.

Olsan «əlif», dön qanadı yox quşa,
Yoxsa «be» ol, başı aşağı yaşa!

Məclisə zinətsən «əlif» tək müdam,
Amma ki müflissən «əlif» tək tamam.

Yüksəyə meyl etmə tikan tok nahaq,
1765. Başsız-ayaqsız yaşa sən gül sayaq.

Körpə kimi oynamağa uyma çox;
Ömr kimi «olsun uzun!» umma çox!

Qaş qaralıb, gün də gedibdir uzaq,
Kölgə çox olsa, sən az ol nur sayaq!

Çatsa sona, bil ki, günün dövrəsi,
Hər şeyin artar ikiqat kölgəsi.

Kölgəpərəst olma belə sanki bağ,
Kölgəni qov nur ilə, ol bir çırag.

Kölgəni sən etsən özündən kənar,
1770. Məhv olar eybin də sənənin kölgə var.

Kimdir oturmaq bacaran kölgədə?!
Abi-həyatdır o duran kölgədə!

Ey baş-ayağı müdam alt-üst olan,
Fikri fəlekdən tamam alt-üst olan.

Sübh qızıl təştə veribdir ki, tez,
Ta sən özündən yu əli tərtemiz.

Paltarı bu təstdə yusan, doğrusu,
Get günəşin çeşməsinə istə su.

Sabunun olmuş bu günəş, şübhəsiz,
1775. Paltarını qandan o, eylər təmiz.

Saçdı təbiət çox od-atəş bütün,
Qalmadı bağrında su heç ömrünün.

Varsa qoroz çirkin əgər, səbr qıl,
Qırmızı olmaz, yemə qom, hər qızıl.

Olsa təmiz varlığı hər ünsürün,
Onda cəhənnəm qalar ac büsbütün.

Odlarına, buzlarına aləmin
Düzlüyü olmuş zirehi adəmin.

Əyriyyəni verdi sənə qom, kədər,
1780. Doğru dolansan, gen olar qüssələr.

Doğruçu olsan tərəzi tok müdam,
Düzlüyünü ver tərəziyə tamam.

Bir dənə arpa, ya da bir dən qədər
Əllərin az çəksə, axır gün gələr...

Heç biri qeyb etməyəcək öz yerin,
Göstərəcəklər sənə, bil, hər birin.

Gizli nəyin var açacaqlar o gün,
Az verib artıq nə alıbsan bütün.

Etmə bu alver, çəkini çox rəvan,
1785. Gəl ya da artıq ver, az al hər zaman.

Əyrilik etmiş tikanı yar gülə,
Neyşəkəri düzlük edib nuş belə.

Harda ki, düzlük ələmi sancılar.
Haqq köməyi qalxıb ona əl çalar.

ZALIM PADŞAHIN ZAHİDLƏ DASTANI

Var idi bir şah eli incidən.
Zülmə olmuşdu o, Həccac fən.

Hər nə doğardısı gecə sübhədən,
Söylənildirdi qapısında həməən.

Getdi biri sübh şahın yanına,
1790. Sırr aç bilməkdə də yox tay ona.

Oynamaq idi işi ay tək gecə,
Eyb açan olmuşdu səhərtək necə.

Ərz elədi: - Bir qoca pünhan ikən,
Söylədi zalım səni, həm qan içən.

Oldu yaman şah bu sözə xışmnak.
İndi edərəm – dedi – onu həlak.

Xalça atıb tökdü qumu, doğrusu,
Divləri hürkütdü onun qorxusu.

Getdi qocanın yanına bir cavan,
1785. Ki, səni şah eylədi cani güman.

İstəməmiş, dur, səni ol zülmkar,
Get yanına, bəlkə ola bəxt yar.

Dəstəmaz aldı, qoca geydi kəfən,
Getdi şahın yanına birbaş həməən.

Gördü, ovuşdurdu ölin şah yaman,
Baxdı kinindən ayağa hökmran.

Söylədi ki, məlumum olmuş, nihan
Sən mənə zalım demisən, ev yıxan.

Hökmranam mülki-Süleymanə mən
1800. Sən mənə cəllad demisən, div, nədən?

Ərz elədi: - Mən deyiləm yuxlayan,
Mən daha artıq demişəm bil öyan.

Gənc, qoca görmüş işindən bəla,
Kənd, şəhər dərdə olub mübtəla

Mən sayıram eybini düzgün sənin,
Bil, mənə yaxşı, pisə güzgün sənin.

Güzgü düz əks etsə səni, bigüman,
Sən səni sındır, onu qırma, dayan.

Diqqət elə, düzlüyümə, as qulaq,
1805. Böylə deyilsə, mənə sən qoyma sağ.

Dönmədi düzdən o qoca, müxtəsər,
Düzlüyü etdi şaha möhkəm əsər.

Gördü onun düzlüyünü hökmran,
Gördü o, düzdür, özü əyri yaman.

Əmr elədi: - Getsin o kafur, kəfən,
Xələt ilə qaliyə cəlsin həməən.

Zülmədən əl çəkdi o gündən tamam.
Oldu ədalətli o andan müdam.

Düzlüyünü kimsə niyan etmədi.
1810. Doğru sözə kimsə ziyan etmədi.

Doğru dolan, görməyəsən tə xətər,
Doğruluq et, tanrı yetirsən zəfər.

Düz söz özü olsa da lap dır sayaq,
Zəhr dadar, zəhr dadar çünki haq.

Sən sözü düzlüklə desən, bigüman,
Haqq ona nüsrət verəcək hər zaman.

Qəlbi Nizaminin, özü düzdülər,
Hər işini düzlük ilə düzdülər.

ON BEŞİNCİ MƏQALƏT

YENİ GƏLƏNLƏRİN PAXILLIĞI HAQQINDA

Çərx iti sürətlə qaçıb hər bir an
1815. Növ-növ oyunlar çıxarır durmadan.

Xalça dolu zərbə, de, rəqqas hanı!?
Bəhr dolu dürr ilə, qovvas hanı!?

Tac ilə dövlət, dəxi xəncər, dirəm,
Hər nə görəksə, götür al, etmə qəm.

Kim ki nəfəsdə çata Cəbrailə,
Qibtəçi olmaz ona qüdrət belə.

Sən buradan hey daşısan, var yenə,
Çoxdur onun dəxli, çatar xərcinə.

Get bu yol ilə, iti rəftara bax!
1820. Döy qapını, sonra da əsrara bax!

Torpağı kimya, daşı yaqutdur, ah!
Sən tanımırınsansa, kimindir günah!?

Sındı təsərrüf qələmi, oldu xar,
Pərdədə çünki nə qədər sirr var.

Gündə bu bağdan yeni bir bar gələr,
Hər şirinindən də şirin meyvələr!

Çoxlu həmayildir ürəklər tamam,
Hər biri xoşdur o birindən müdam.

Həm bu yolun yolçuları, bax ki, sən
1825. Zirək olur dəstə ötən dəstədən.

Verdi ağıl hər şərəfi məniyə,
Vermədi əsla qocalıq, gəncliyə.

Köhnələrək daş, mənə məlum olan,
Lələ dönür, var burada çox güman.

Hər nə qədər köhnəsə, pisdır bu xalq,
Dağda qopan boş səda, səsdır bu xalq.

Kim südəmər gördü səni bir zaman,
Həm südünü, saydı zəhər bigüman.

Mərhəmət etməz təzəyə köhnələr,
1830. Gəncə qoca az havadarlıq edər.

Hər təzə gül mərhəm olar canlara,
Köhnə tikansa vurur artıq yara.

Oldu üzüm təptəzəsə, tutiya,
Köhnələrək oldu ilan, əjdaha.

Baş kasasında ağıl etmiş məkan,
Köhnə olan beyni bəyənməz bir an.

Kimsə ki ulduz kitabın anladı,
Köhnə olan təqvimi tez tulladı.

Aslana dönmüş qoca itlər ki var,
1835. Qurd kimi ceyran göbəyi parçalar.

Mən qoca qurdlardan edərsəmsə qəm,
Etmə məzəmmət, mən axı Yusifəm.

Vursa qoca hər nə yara, xoşdu bu
Neyləyim, oddur özü gənclik suyu.

Olsa da gənclik, özü fərzanəlik,
Bircə budaqdır, kökü divanəlik.

Saysa da bədmışk özünü yasəmən,
Eyləyir ağ hinduluq o, bilmədən.

Gül kimi hey xəznə saçıb daima,
1840. Gənc ikən etdim qocalıq iddia.

Sən bu özün sevmək işindən gen ol,
Haqqı sevirsen, özünə düşmən ol.

Ay təzəsə, gördün onu sən hilal,
Bədr adı aldı o, taparkən kamal.

Olsa ağac sahib uca bir boyaya,
Əl elə at, çatsın ölin xurmaya.

Tarları əkdinsə də, səpdinsə dən,
Sünbül olarkən onu dən sayma sən.

Çaylar axar, göl dəxi derya olar!
1845. Baxma haman gözle ona, zinhar.

Gözlərini yumdu səhərçün gecə,
Gündüz ona baxdı fəqət gör necə!

Baxma nə otdan göyərirdir qamış,
Qəndinə bax, sonra sən ondan danış!

Ver hünərə qəlbi, nədir iddia?!
Sən hünər axtar, harada olsa da.

Bolsa sədəfçün su əgər hər zaman,
Bircə yağış damcısıdır dürr olan.

Qəlb ilə can çox-çox əziyyət çəkər,
1850. Tapmaq üçün taclıq olan bir göhər.

Harda qəzadan yeni bayraq gələr,
Sən qoru ki, onda o da yüksələr.

Çərx hələ, bax bu evi yıxmayıb!
Gör ki, bu göy süfrəni də yığmayıb!

Olma, aman, mane olan dağa tək,
Ta yemə iblis kimi dəxi kötək.

Baxmasa kim hökmünə iqrar ilə,
Çərx verər başını axır yelə.

BİR ŞAHZADƏNİN HEKAYƏTİ

Nəql eləyirlər vətəni Mərv olan
1855. Var idi şahzadə gözəl bir cavan.

Səltənət əhli ona olmuşdu qəm,
Asi idi çərx kimi ölkə həm.

Asi olub bir təzəyə köhnələr,
Qorxuya salmışdı onu həmlələr.

Yatdı fikirlərlə cavan bir gecə,
Söylədi rəyada ona bir qoca.

- Ey təzə ay, köhnə o bürcü uçur!
Ey təzə gül, köhnə budaqları vur!

Ölkə səninlə ola ta bərqərar,
1860. Şadlıq ilə sən də yaşa bəxtiyar.

Şah qalxıb tezəcə götürdü haman,
O iki-üç düşməninə ortadan.

Təzə bina qoydu pozub köhnəni,
O təzə şah etdi təzə ölkəni.

Ölməlidir mülkə pozuqluq salan,
Qovmalıdır, olsa qoşun bədgüman.

Kök-budaq atmaz təzə şah, bil ki, sən,
Köhnə şahı dibdən əgər kəsməsən.

1865. Kəsməsən arxın önünü aşkar,
Göylərə qaldırmaz əli göy çinar.

Sən bulağın su yolunu açmasan,
Gözdən axıtmaq su bu yer heç zaman.

Səndə sənə sirdaş olan dost var,
Yaxşı öyüdlər verir o, biqərar.

Tezəcə qılınıc o qınından çıxar,
Saxlama qında onu çox, zinhar.

O nəfəsi sayma bu yer mücrüdən,
Haqqını o pak kəsin anla sən.

1870. Hər şeyini eylə ona ərməğan,
Ta ki, səxavətdə böyük ad qazan.

Varlıların tapdığı hər bir zəri
Onlara tapdırdı kəramətləri.

Sən gəl aman tarlasına səp kərəm,
Məhşər olar, bar verər o, etmə qəm.

Yarəb, öz əhsanın olan xəznədən
Ver bu Nizami payını barı sən.

ON ALTINCI MƏQALƏT

CƏLD TƏRPƏNMƏK HAQQINDA

Ey meh əsincə göyə bayraq tutan!
Bir toz önündə qələmi tez atan!

Kənd ki yox, kəndxudalıq eyləmə,
1875. Mülk ki, yox, təxti-Süleyman demə.

Sən nə qılınıcsan, bu kəsəkəs nədir!?
Dəf ki, deyilsən bu qədər səs nədir!?

Parla qılınıc ağzı kimi, səp dirəm,
Səslən o dəf qarnı kimi boşca həmə.

Div boğacaq, düşmə yerə, ağla gəl!
Sən dirisən, ölməmişən, vermə əl.

Bir muğu gördükdə səlib olma sən,
Taxma qılınıc, o xətib olma sən.

Xütbə mətin dillilərə bir sənət,
1880. Asqırar Adəm kimi İsa fəqət.

Kim nəfəs alsa, düzü, pərvanətək
Od qoşunu üstə cumar böylə tək.

Bir neçə dəm xoş nəfəs al, can qazan,
Xirqəni at, aləmə ol hökmran.

Bəxşişin olmuş sənə ancaq rıya,
Həqqə deyil, and ola bir tanrıya!

Aslana dön, qorxma pişikdən hədər,
Tələk tək ol, qorxma o oddan mögər.

Saxta isən, get halal ol odda yan,
1885. Yaquət isən, qorxma alovdan bir an.

Bəsdır öyündün belə, ey saxtakar,
Ey iki batman sümük, et bir qərar.

Özgələr olmuş hələ bizdən qabaq,
Rütbə üçün əlləşib onlar da, bax!

Rütbələrin hasilini gör nədir,
Faydası da oldu ziyan hər nədir.

Sən yerin ey zərrəsi ay, gün sayaq,
Rütbədə qoysan fələk üstə ayaq.

Düşməli olsan da gec o dövrdən,
1890. Torpaq olan düşməlidir, anla sən

Kəsməmək üçün başı saç tək, dayan,
Qoyma ayaq sən divar üstə, aman.

Quş ki, deyilsən, uçasan sən belə,
Çatmaq üçün canını tez məhv elə.

Sən fələyi heyrətə sal, bir sına,
Heyrət ilə düşsün ayaqlarına.

Dəhri məzəmmətləmə, ey yaxşı kəs;
1895. Sənə məne dəhri yaman eyləməz.

Dəhri çalışmış, oyun açmış müdam,
Ta ola bizdən birimiz bir adam.

Kəndin ön alçaq kəsiyik sənə mən,
Bəs sayırıq dəhri günahkar nədən!?

Olmasa ləlin mayası abdar,
Hec qəbul eylərmə onu şəhriyar?!

Daşla tamam dopdolu olmuş cahan,
Onlar içində az olar ləl olan.

Bax, tikana, yasəmənə, otdular,
1900. Gözlərə çöpdür bu, o, dərman olar.

Çəsmə suyu verməsə də bir kömək,
Getməz əsil güldən otir, ya ki rəng.

Yaxşı tutaq ki, su lətafət verər,
Nəylə tikanı səmənə döndərər?!

Olmasa dünyada belə bir qərar,
Lap dəyişib saxtalaşar ruzigar.

İş nə bu tədbir ilə, dövlətlədir,
Dövlət ilə ruzi nə qiymətlədir?!

Varsız olan kəs verər ömrü bada,
1905. Varlıların dərdi nədir dünyada!?

Var sevənin bəxti oyaqdır müdam,
Dövlətə ol bəndə hər an sən tamam.

Mülkü nahaq vermədilər dövlətə,
Yetmədi heç kimsə hədəf dövlətə.

Varlıların sən başına hey dolan,
Ruzin olar onda sənün hər zaman.

Bir neçə bədbəxtə belə olma yar,
Əyyamın iqbalsız ol, tut qərar.

Bəxtəvər ol, bəxtini tap Cövzadə,
1910. Qoz qıraraq bəxti sına sonra da.

Var qapısında müdam üstadə ol,
Hər düyünündən fələyin sadə ol.

Oldu sular saf, belə xoşdur müdam,
Udsa yanar, çünki düyündür tamam.

Qəlbə qul ol, vermə könül heç kəsə,
Zəhmət üçün bəddi bədən hər nəşə.

Gündə yeni bir budağa atma əl,
«Ah! çox ola nola varım» etmə gəl.

Zənn eləyək aləmi tutdun bütün,
1915. Burda qalarsa, onu gözmək neçün?

At tamahı, taətini məhv edər,
Təkcə qənaət! O, necə səhv edər?!

Mavi göyün mərkəzi hey biqərar,
Tək sənə gendir, bu xəyal, fikrə də.

Ya fikir etmə ələ al bir təhər,
Təngə gətir ya fikir ilə yetər!

Qalmadı bir mərifət adəmədə, bax!
Yox bir ürək əhli bu aləmdə, bax!

İki hünərnəmədə doqquz dəbir,
1920. Yazmadı bir surətə mənanı bir.

Mənada bir düşməni dost sanma sən,
Abi-həyat umma belə əfidən.

Aqıl olan düşməni olar qəm sənə!
Nadan olan dostdan o, xoşdur yenə.

YARALI UŞAĞIN DASTANI

Əslcə azadə olan bir uşaq,
Getdi neçə həmyaşıdlə uzaq.

Addım atıb böylə düşəndən yola,
Hey yüyürdü o, sağa, gah sola.

Bax, ayağı getdi o qaçmağılə,
1925. Qəlbi qırıldı, ayağı həm belə.

Böylə görərkən pis onun halını,
Pozdu neçə həmyaşı əhvalını.

Kim ki, ona xeyli yaxın dost idi,
Bir quyuya tezcə ataq-söylədi.

Olmaya ta sirri onun aşikar,
Olmayaq artıq bu işə şərmsar.

Aqibəti fikr eləyən bir nəfər,
Düşməni idi həm də ona bir qədər.

Söylədi ki, sonra bu söz, bigüman,
1930. Qalmaqacdır belə daim nihan .

Çünki sayırlar mənə düşməni sayaq,
Təqsiri də məndə görərlər nahaq.

Tez gedərək verdi bu işdən xəbər,
Ta atası eylədi çarə məgər.

Kimdə olarsa ağlın cövhəri,
Həll eləyər daima müşkülləri.

Müşkülünü kimlər açar göylərin?
Kim ki, qədəm üstə basar göylərin!

Az-çoxunu çərxin atandan bəri,
1935. Keçdi Nizaminin işi göyləri.

ON YEDDİNCİ MƏQALƏT

HAQQA PƏRƏSTİŞ, TƏCƏRRÜD VƏ XƏLVƏTƏ ÇƏKİLMƏK HAQQINDA

Ey özünə, tanrıya həm yad olan!
Can, bədəni qəmlər əlində qalan!

Hey bu qəlibdə belə «mən», «mən» deyən
Getməz ağızdan oyana, dinmə sən.

Aləmə çərx əyrisi tez olma bənd,
Yad nə verib sə, nə gərək, olma bənd.

Gücdə səni üstələyər, bil, cahan,
Həm daşı çoxdur tərəzindən yaman.

Dağ gücünü istəmə bir zərrədən,
1940. Bircə qığılcım var, ocaq bilmə sən.

Kim belə bağlarsa rizadan kəmə, r,
Dəxi bədən xidmətini tərk edə.

Oldu tamah qisməti məhrumların,
Oldu riza baş tacı məhkumların.

Bax bu yol üstündə hamı yol kəsən,
Rahət olarsan, boş olarsa kisən.

Varlı isən, hər qəmə qatlaş müdam,
Yoxsa ki, yoxsulluq elə, vəssalam.

Dərdli kosa gördü iki kəs budur,
1945. Bir-birinin saqqalını hey yolur.

Söylədi, hərçənd tüküm oldu kəm,
Yoxdu yolan saqqalımı, rahətəm.

Verdilər orda işinə düz qərar:
Eşşəyin üstədən yükünü açdılar.

Qəlbə o İsa kimi yet tə belə,
Yüksüz, ulaqsız yetiş o mənzilə.

Mömin olan gəbrlik etməz xəyal,
Olma qalın, incəliyə kölgə sal.

Durma tələs, qalxıb ölüm tufanı,
1950. Tulla suya tez yükü, qurtar canı.

Xoşdur əliboş və pozuq gündə ol,
Tə küdü tək batma, su üstündə ol.

Çox yemə, çox yatma ki, tap qədr sən!
Tapdı böyüklər varı viranədən.

Cəmdək üçün ölmə o quzğun sayaq,
Ol ala qarğa, qana qoyma ayaq.

Qansız olarsa bədənin nəqs tək,
Lazımın olmaz daha cəmdək yemək.

Qan da cigərdir, şərab olmuş belə,
1955. Oddur o, dönmüş suya həm şərm ilə.

Qan gücünü əzsən əgər bir qədr,
Lap dəmir olsan da, səni məhv edər.

Çox yeməyə eyləmə adət bir an,
Az yeməyə vərmiş elə hər zaman.

Az yeməyi etdi şiri pürvüqar,
Çox yemək atəşdə olur biqərar.

Gündüzə bax, bir çörəyə şadlanır,
Aqıl onu gözlərinə nur sanır.

İcmədi vaxtında meyi bax gecə,
1960. Cismini qan etdi qara gör necə!?

Çox yemək ağla gətirər nöqsanı,
Qəlbin olar daima qəm qalxanı.

Candır ağıl, sənə onun cismisən,
Xəznədi can, tilsimi sənən ki, sən!

Sən qapının tilsimini qırmasan,
Saçmaz o xəznə sənə nur heç zaman.

Torpaq olub əhdə dönük hey müdam,
Əhdə dönük, söylə, yox olsun tamam.

Qəmlə keçirsən də sən ömrü əgər,
1965. Çəkməz o, arxanca sənən qəm, kədər.

Sordu ata oğlu, gülən zəncidən:
- Ağlamalıykən belə gülmək nədən?!

Çünki – dedi – naümidəm dünyadan,
Üz qara, diş ağ xoş olar, bigüman.

Olmaz əcəb üz qarasa gülməyi;
Göydə bulud gizləməyir şimşəyi.

Bağlı deyilsən bu yerə, qəm yemə,
Şimşəyə dön, gül bu geniş aləmə.

Tuti gülüb qırdı ləbin şökkərin,
Qəhqəhələr şövqünü kəkliklərin.

Gülməsə vaxtında əgər bir dodaq,
1970. Yaxşıdır ondan lap özü ağlamaq.

Yanğı, gülüş ildırma oxşasa,
Ömrü qığılcım kimi eylər qısa.

Qəmli ikən şam kimi gülmək, yetər!
Ağla bu cür gülməyə axşam-səhər.

Gülməmək üçün diş ağardınca sən,
Tut ləbini dişlə gülərkən həmə.

Ağlama çox ki, gözə eylər zərər,
Çox gülüşü kim bəyənər, kim sevər!?

Görsən əgər köhnə, ya da təzə sən,
1975. Yaxşı, pisindən götür əndazə sən.

Qalx ayağa, cum qəmə, şadlıq elə;
Gah belə lazımdır ola, gah elə.

İncə ürəklərdə yaxan nalə var,
Sübhə gövhər, gecədə zülf olar.

Kim ki, həvəsdən, havadan içdi su,
Gördü həm ardınca qapaz, doğru bu.

Hər köçə pay birçə dənə zəng düşüb!
Hər şəkərə bir dənə milçək düşüb!

Bax sənə aləm bilici dayədir,
1980. Tapşır ona yaxşı-pisi-hər nədir.

Sirkə verərsə, şirə tək qaynama,
Xeyrini istər, qulaq as, oynama!

Möhkəm olar, kim ola sabitqədəm,
Xızra da Musa yar olar burda həm.

Çoxlu böyükklər nazı çəkmək gərək,
Ta olasan sən də böyük qeyri tək.

Uyğun olan dost dara düşsən əgər,
Çəkməz otek, tez səni dardan çəkər.

MÜRŞİD İLƏ MÜRİDİN HEKAYƏSİ

Bir dəfə bir mürşid edərkən səfər
1985. Vardı yanında müridi min nəfər.

Mürşid o çöldə özü sərmayə tək
Verdi yer əhlinə təmiz bir külək.

Hər birisi çırpıb otek getdilər,
Getdi hamı, qaldı fəqət bir nəfər.

Söylədi mürşid: - Fikirə dalmısan?
Getdilər onlar, niyə sən qalmısan?

Söylədi ki, ey ürəyim məskənin,
Torpağın olsun başıma tac sənin.

Mən ki bura bil yel ilə gəlmədim,
1990. Sonra da bir yellə durub tez gedim!

Versən əgər, tez gedəcək pay uman,
Yellə gələn yellə gedər hər zaman.

Toz dənəsi tez oturub tez durar,
Heç harada tutmaz odur bir qərar.

Astalıq ilə oturub amma dağ,
Durmuş o sabit necə gör qalxaraq.

Pərdə açanlıq zamana bir sənət,
Yük götürər səbri olanlar fəqət.

Yoxsa suçun, zöhd yükü çək qoçaq,
1995. Çəkmə təbiət yükü eşşək sayaq.

Zöhd xətinə yox əgər bir yalan,
Göz yaş olar, xətt yaş olmaz bir an.

Şah xələti geysə əgər zöhd özü,
Say onu zənbillə Süleyman sözü.

Hər gecə şam çoxlu qızıl paylayar,
Paltarı altında nihan zöhdü var.

Zöhd qərirdir özü meyxanədə,
Xəznə əzizdir özü viranədə.

Xoşdu, Nizami, düzü, zöhdün бүдүр,
2000. Çünki o, zərbəft ələm altda durur.

ON SƏKKİZİNCİ MƏQALƏT

PAXILLARIN VƏHŞİLİYİ HAQQINDA

Çıxdı neçə qəlp vuran meydana,
Tazə qəliblə gələrək cövlana.

Tezəcə qarıntək çevir ondan üzü,
Yaxşı qoru hər iradından sözü.

Dostun olub nur tək, üzdən sənin,
Arxadasa kölgə kimi düşmənin.

Sadəliyi şam, düynü ud sayaq,
Qəlb düyn, üzsə düz, olsun iraq.

Zülmü sevən, qeyrə köməkdən qaçan,
2005. Eyb yazan, həm də şikayət saçan.

Dildədir ancaq bu məhəbbətləri,
Lay-lay olub kin və küdurətləri.

İstidir, amma donub onda ürək,
Canlıdır, amma ölüdür qəlb tək.

Sözlərini qəlbinə salma nahaq,
Məst kimi palçığa basma ayaq.

Dağ kimidirlər, demə sirri əbəs,
Böhtan atar, səsələrinə vermə səs.

Laf vuracaq, ta tutasan sən əziz,
2010. Cəhd edəcək bir şey ala, şübhəsiz.

Sülh özü yoxluqdan olarsa əgər,
Qəhr eləsin allah onu sərbəsər.

Hansı nəfəs olsa qərəz, qəsdə yar,
Dostluq düşmənliyə bais olar.

Dostluq olarsa özü «sən», «mən» deyər,
Bənzər o dostluq qatı düşmənliyə.

Dost nə deyər zəhrinə? – Ancaq şəkər!
Dost nə bilər eybini? – Ancaq hünər!

Mərhəm olar dərdinə dostun müdam,
2015. Yoxsa hər alçaq sözünü at tamam.

Bir dərili oldu pişiklər mægər,
Öz balasın istədiyindən yeyər.

Dostun odur sirrinə örtük tutar,
Pərdə cırar bunlar işə biqərar.

Fikri odur üstələsin ta səni,
Ya necəsə yağmalasın sikkəni.

Üzdə səninlə çox olar dost, yar,
Lazım olan dəm çəkilib gen qaçar.

Hər kəs açıqca ola dostun sənini,
2020. Rədd eləsə qəlb, onu say düşmənin.

Kim sənə yardır, onu bilməz bədən!?
Qəlb bilər dostu, tanı qəlbi sən!

Qəlbin əgər birsə, qəmin min hər an,
Bir çiçəyin, yüz də tikandan yaran!

Min dənədir mülk, Firidunsa bir,
Tər damağ azdırsa da, çoxdur ətir.

Pərdə açanlar bürüyüb aləmi,
Qəlbini bil sirlərinin möhrəmi.

Saxlamasa sirrini qəlbin nihan,
2025. Özgə ürəkdən bunu umma bir an.

Nazik ürək olmamırsansa əgər,
Bəs niyə düşmüş çölə sirrin hədəf?

Nazik olub açmasa sirri ürək,
Mey şüşəsi sındı nədən aç görək!

Vacib olur insana bir həmnəfəs,
Həmnəfəsi qovma özündən əbə.

Basdın ayaq sən ki axır meydana,
Səy elə çat həmdəm olan bir cana.

Sən tanıyıb bilməmiş öz yarını,
2030. Vermə əlindən, çalış, əsrarını.

CƏMŞİD İLƏ BİR SİRR SAHİBİNİN DASTANI

Məhrəm idi Cəməşidə bir xas cavan,
Xas idi aydan da günə hər zaman.

Gör haraya çatdı işi oğlanın,
Aldı əlindən şah onu dünyanın.

Aldı topu əhddə o, bəxtiyar,
Sırrını etdi şah ona etibar.

Çox yaxın olduqca şahə hey cavan,
Ox kimi yaydan o, çölə atdı can.

Deşdi şahın sirri onun canını,
2035. Aldı bu sirri demək imkanını.

Oğlana yol tapdı bu dəm bir qarı,
Gördü onun lələsini sapsarı.

Söylədi: - Sərvə niyə vurmuş xəzan?
Şah bulağından ki, su içdin hər an?

Sapsarısan, məhv eləyir qəm səni,
Şadlıq elə, at bu qəmi, qüssəni.

Sən bu cavanda bu qoca üz nədir?
Lələ üzün bir də nədən xeyridir?

Məhrəm olan şah ilə sənşən özün,
2040. Gülsün onun qəlbi kimi həm üzün.

Şahla gülər xalqın üzü lələ tək,
Gülsün üzü xasların artıq görək.

Dindi cavan: - Yox xəbərin, bir dayan,
Bəlli deyil, qəlbim içində olan.

Səbr məni qəmlə edib yar tamam,
Səbr saraltmış üzümü, vəssalam.

Qoydu mənim qəlbimə yük hökmdar,
Sırrlarının gövhərini, hər nə var.

Xeyli böyükdür, nə qoyub qəlbimə,
2045. Söyləmək olmaz bu sözü heç kimə.

Sözlərinə könümü verdim yaman,
Bir sözü də söyləməyəm heç zaman.

Gülməyirəm sənə onunçün belə,
Sırr quşu uçmaya dildən çölə.

Qəlbimi tərk etməsə bu sırr əgər,
Qəlbimi al qanlara qəltan edər.

Şah sözünü etsəm əgər aşkar,
Bəxt öz üstümdə gəlib yas qurar.

Söylədi o: - Çəkmə adın heç kimin,
2050. Ancaq olar öz nəfəsin həmdəmin.

Məhrəmi sayma bu sözün kimsəni,
Bilmə yaxın hətta sən öz kölgəni.

Xoşdur əgər al yanağın lap sola,
Min dəfə ondan ki, qana qərq ola.

Böylə deyirlər, gecələr durmadan,
Baş dilə söylər ki, danışma, aman!

Olma qılinc dil, başı vermə nahaq,
Sırr açan olma belə gündüz sayaq.

2055. Bağlasa xoşdur dilini hər adam,
İt qudurarkən çıxarar dil müdam.

«Dil damaq altında!» budur məsləhət!
Çünki qılinc qında gözəldir fəqət.

Mərhəm olar böylə öyüd canlara,
Oldu bəla dilləri insanlara.

Saxla bu təştdə dili axşam-sabah,
Söyləməsin ta ki başın təştdən: «ah!»

Hər nə qədər olsa xoş, açma dodaq,
Hər divar ardında nə çoxdur qulaq!

2060. Gül kimi ta almayalar ətrini,
Etməyələr burda başından səni.

Pis söz eşitmə, yetişib pis zaman,
Pis demə, susmaq çağıdır, bigüman.

Yazma, yetər, bir qələmi saxla sən,
Sonra yazarlar, dilini bağla sən.

Hər nə eşitsən yu su tək, ləngimə,
Ayna kimi gördüyünü gəl demə.

Hər nə görərsə igid ərlər gecə,
Sübh deməzlər onu, xoşdur necə!

2065. Ay, günü, ulduzları parlaq fələk
Sübh deməz, görse gecə yüz kələk.

Dərs alan olsan buradan, qəm yemə,
Hər nə ki görse gecə, gündüz demə.

Hər gecə min sirli dolu xəznədir,
Qəlbi onun xəznə dolu sinədir.

İldırım addımlı olan bəxtəvər
Hər nə görərsə, keçərək tez gedər.

Kim başı ərşdən yuxarı qaldırar,
Topla ürək meydanına tez varar.

2070. Bir göz ilə dil ki sevər zahiri,
Başdan o, tükdür, ya bədəndən dəri.

Pərdədə bu eşq kəramat olub,
Çıxdı çölə, yurdu xarabat olub.

Din sapı vurdu bu düyün, bu bağı,
Həllacın odlandı bu cür pambığı.

Pərdə edər qönçə bu sirçün canı,
Ağzını açsa, tökülər al qanı.

Hardan ağız böylə yerə yüksələr?!
Qəlb sözün qəlb ağızı xırd elər.

Qəlb camından bu xuruş xoş gələr,
2075. Atəş olar, ağza gətirsən əgər.

Susmağa bax! Əsl fəsaəət budur!
Asta yerləşdər iti sürət budur!

Qəlb işığı eylər o şəxsə xəbər
Ağzını o, özgələrə tez verər.

Qəlb dili qəlbədir, bil bunu,
Qəlb dili tərcümə eylər onu.

Qəlbın ola qanə Nizami qədər,
Mülki-qənaətdə səni şah edər?

ON DOQQUZUNCU MƏQALƏT
AXIRƏTİ QARŞILAMAQ HAQQINDA

Tapdı o xəlvət büsatı bir nizam,
2080. Nurlu gözəldir bütöv ay tək tamam.

Şölələnir şəm, saçır şəkkəri,
Təxt qurulmuş, qarışmış ənbəri.

Düşmənlər olubdur canın üçün cahan,
Sən çalış ondan uzaq ol, gən dolan.

Gör bu cahan kimləri zəncirlədi!
Kim ki onu gördü, «aman» söylədi!

Dini atıb, aləmə ey bənd olan,
Din qoruyanlar nə deyir gör hər an:

- Qaç qapısından dala zalımların,
2085. Dön başına sirt evi çəmlərlərin.

Sən bu çölün odlarına yanırsan,
Danmayacaqlar nəyi ki, danmırsan.

Kində qoçaq, mehrdə süstdür köpək,
Kürkə girib tülkü bununçun, demək.

Oldu cəhənnəm bu qaranlıq məkan,
Tərk eləyər tez onu xoşbəxt olan.

Topla tüpürcəklərini səy ilə,
Tök bu kükürd atəşinə sən belə.

Tez geri qaytar fələyin borcunu,
2090. Tulla bu torpaq nə veribse onu.

Tulla tamam bunları, ustadсан,
Olma gəl aciz, axı azadsan!

Hər nə bu yollarda mənəmlik edər,
Quldur olub sənə məni incider.

Əqrəb olar əjdahadan çox yaman,
Çünki bu aşkardır, o, səndən nihan.

Xırdaca düşmənlər –o, böyük bir bəla,
Saymasan olmağımı böyük bir xəta!

Xırdasa kin, xırdaca zənn cəlmə,
2095. Xırdanı gör, düşməyəsen ta qəm.

Xırdaca da olsa qarışqa əgər,
Körpə şirin gözlərinə mil çəkər.

Ev dolub oğru ilə, gizlət zəri,
Zikr elə bir, div bürüyüb çölləri.

Qəlbin üçün pusqu quran oğrular,
Sonda kəsərlər bu yolu bir qərar.

Qorxum odur həmlə ilə bir gecə
Xar bu çöldən qovalar gizlicə.

Karvan əsir düşsə çatar, mənzilə,
2100. Dolsa gəmi, bil ki, çıxar sahilə.

Ol yuxu tək gizli, görün olmasın,
Ax su kimi, kimsə səni qovmasın.

Dəyməz ayaq basmağa bu somio,
Kim ki, basar, tez tələsər getməyə.

Yoxsa yuyarlar qan ilə qəlbini,
Somiodən xaric edərlər səni.

Olmasa yerdən səfər etmək hünər,
Çərx eləməzdi gecə-gündüz səfər.

Dur, yaxanı vermə əbəz divə heç!
2105. Qəlbə sığın, din ilə, imanı seç.

Durma, şəriət çağırır, ver qulaq!
Oldu təbiət sənə yad, dur uzaq.

Ver, bu şəriət mehi olsun canın!
Təb qoy olsun tozu bu dünyanın!

Etdi şəriət səni reyhan əl,
Olma təbiət qulu, imana gəl.

Hər qapıdan bir mehlə olub ötmə sən.
Hər nəfəs ardınca durub getmə sən.

Kölgədir onlar, sən özün nura dön,
2110. Hər şeyin olmuş, qeyrə tutma yön

Çənberə olmuş sənə çənber fələk,
Qurtaracaqsan necə ondan görək.

Etse sənə halını o, ərz əgər,
Ya ki, yaşıdan desə o bir xəbər,

Mənzilini cəylər o girdab dar,
Dövrü yanında ömürün heç olar.

Sözlərinin bil ki, sükutdur sonu,
Heçlik, unutməqdır işin, bil bunu.

Dəhrdə çəkdiyə nəfəs sən belə,
2115. Yaxşı olar, bir kəsi sev qəlb ilə.

Burda bu ömrün iki ansa əgər,
Ancaq o bədəylə yenə xoş keçər.

Qapmasa burdan iki bərklük səma,
Bicmədi heç vaxt o, özü bir qəba.

Hər nə sən etsən, bu amansız cahan,
Tez yazacaqdır adına durmadan.

Ömr eləsən üzr, ya da naz ilə,
Sənle də rəftar edəcəklər ilə.

Lağ, zarafat pərdəsi olsa gözün,
2120. Oynayacaqsan bu havayla özün.

Yaxşı, pisi doğru görüb anlayan
Burda bəyənməz pisi heç bir zaman.

Surətini yaxşı və ya pis apar,
Hər nə aparsan, sən osan, hər nə var.

Gül tikan adlandı geyərkən tikan,
Ənbər adı aldı həm ənbərsatan.

Olma bu cür saxta, gələr, vaxt olar,
2125. Tanrıdan olma o zaman şərmsar.

Qəlbi yaxır odlara dövrən, bağır!
Tezəcə bu qanlı şüşəni daşla qır!

Eylə bu zər löbəti tez daşqalaq,
Sən bu sözə yox qələmi çək, burax!

Qoy bu qalayrəng qalanın üstə ol,
Həm bas ayaq tez bu atın üstə, gəl!

Minbər edib doqquz otaq göyləri
Çərx sənə xitbə deyəndən bəri,

Bayraq atıb qaçmaq olub iş-peşən,
2130. Bayrağı qaldırdım uca amma mən.

İnsanam, uçmaqda göyə bir mələk,
Səy edirəm, arxada qalsın fələk.

Artıq olub indi boyumdan baham,
Dövrüm olub dairədən gen tamam.

Yoxsa suyum, şövkətə, dəryama bax!
Yoxsa dənim, xəznə bu saymama bax!

Sanki fələk xəznələr üstündəyəm,
Bir söz ilə, fikri uca bəndəyəm.

HARUN ƏR RƏŞİD İLƏ DƏLLƏYİN
DASTANI

Çatdı xilafət elə ki Haruna,
2135. Qalxdı Abbas ələmi gərduna.

Zövcəsinə arxa tutub bir gecə,
Getdi hamam səmtinə o, gizlicə.

Dəlləyi vardı, dili lal hər zaman,
Etdi onu bir dəfə qəmgin yaman:

- Bəlli sənə, olmuşam ustad mən,
Nolar olum qoy sənə damad mən.

Yay dəxi toy xütbəsinə ölkəyə,
Öz qızını namizəd et bəndəyə.

Qızdı xəlifə bu sözə bir qədər,
2140. Etdi həya, dinmədi o, bir təhər.

Zənn elədi: - Fikri çaşıb istədən,
Zəhmimi görmüş, danışır köndələn.

Hərzaçı etdi onu çaşmaq belə,
Yoxsa danışmazdı bu cürət ilə.

Başqa günü etdi yenə imtahan,
Sikkəsini gördü hamandır haman.

Bir neçə yol yoxlayaraq dinmədi,
Amma işindən kişi də dönmədi.

Keçdi iş-işdən, qalaraq lap naçar,
2145. Bu sözü açdı vəzirə hər nə var.

Dəlləyin ülgüc qələmindən haman,
Gör nə gəlibdir başıma nagahan.

İstəyir olsun kürəkən bu, mənə,
Yox ədəbi, gör nə düşüb beyninə!?

Ta ki bəla tək başım üstə durur,
Həm mənə, həm gövhərimə daş vurur.

Ülgüc əlində, dili xəncər sayaq,
Mən bu qılınca başı verrəm nahaq.

Arxayın ol sən – dedi – aqıl vəzir,
2150. Bil, ayağı xəznənin üstündədir.

Bir də gedərkən yanına böylə sən,
Durdugunu yerdən «kənar ol» söylə sən.

Boynunu vurdur söztünə olsa ağ,
Olmasa, qazdır hara qoysa ayaq.

Əydi boyun dəllək olan fərmana,
Hər necə lazımsa, çəkildi yana.

Durdugunu yerdən yan olarkən haman
Rəngi dəyişdi kişinin çox yaman.

Az danışan gördü onu, dinməyən,
2155. Bir dəm ədəbdən kənara dönməyən.

Xəznənin üstə o qoyarkən ayaq,
Görkəm alırdı necə bir şah sayaq.

Xəznənin üstdən çekilərkən yana,
Çıxdı o dəllək dükən meydanı.

İlk qədəmi altını tez qazdılar,
Gördülər orda, düzü də, xəznə var.

Kim ki, basar xəznənin üstə qədəm,
Xəznə açar sözlə, dinərsə o dəm.

Burda Nizaminin o saf sinəsi
2160. Oldu müdam tilsim açan xəznəsi.

İYİRMİNCİ MƏQALƏT

BU ƏSR ADAMLARININ HƏYASIZLIĞI HAQQINDA

Biz ki, əl üzduk özümüzdən belə,
Torpağa bəndik nə üçün bəs hələ!?

Çox səni xar etdi yerin söhbəti,
Torpağın ancaq belədir adəti.

Getdi ömür, kimsəsizlik lap tamam,
Günbəgün ancaq dalayır biz müdam.

İki mələk bağlı bizə biqərar,
Div bu pisliliklə bizə oldu yar.

İsti gedən, həm soyuğuq külçü tək,
2165. İsti olar, həm soyuyar kül gərək.

Yoxdur ürəkdə dəxi nurdan əsər,
Yoxdur ötən dincliyimizdən xəbər.

Gəldi qiyamət gecəsi, nəgəhan,
Sübhün o al bayrağı oldu nihan.

Sındı dodaqda gülüşü qəflətin,
Qaldı ürəkdə hər ömür həsrətin.

Yaxşıca salmış səni torpaq tora,
Sən canı qurtarmaq üçün fənd ara.

Uç da bu cəllad tələdən, gen dolan,
2170. Burda tapar çarəsini cəld olan.

Dişdə iti olsa da qurd tülküdən,
Oldu xilas tülkü, odur çox bilən.

Cəhd elə hər dəm ki, vəfa ilə ol!
Sən səni sevmə, o xuda ilə ol!

Qəlbə qul ol sən ki, vəfa ondadır,
Ədl çölü, otları da ondadır.

Qəlb əgər öyrətsə kimə bir hünər,
Tikmə vəfa tirməsinə tikdilər.

Olsa bir insanda əgər bir hünər,
2175. Görməse rəğbət, hünəri əskilər.

Rəğbət olunsa, dəyişər büsbütün,
Çəməsi çağlar, gur olar günbəgün.

Harda hünər görsə, düzü, əhl adam,
Bəslər, əzizlər onu canla müdam.

Təkcə hünərdir pak elər torpağı,
Yoxdu bu torpaqda hünər torpağı.

Harda hünərvər bir adam görsələr,
Həmlə edər tezəcə ona bihünər.

Hər dəm onu hey doyurlar cana,
2180. Hər hünəri böylə düşər nöqsana.

Görsə riyazət, tamaşa zənn edər,
Fikri müdam sevda, hava zənn edər.

Həm kərəmə «azca ziyan» ad qoyar,
Həm vəfanı «müftəcə qulluq» sayar.

Görsə səxavət, ona rişxənd edər,
Həm də sözü sel yoluna bənzədir.

Buzda çəkər əhdü vəfa nəqşini,
Ay-cünə rişxəndlə keçər hər günü.

Hansı nəfəs dərdlərə dərman olar,
2185. Tezəcə bu qövmün sinəsin parsçalar.

Görsə şirin şərbətə bənzər dodaq,
Gör necə şirinə gəzərlər nahaq.

Görsələr əncir kimi bişmiş cigər,
Kal qora tək sirkə satar sərbəsər.

Görmürəm əsla hünəri mən görən,
Eyb arayır burda yerindən duran.

Dür deyil ancaq dənizin sərvəti,
Bircə hünər bir nəfərin qisməti!

Kor gözünün qətrə yaşı Dəclədir,
2190. Bax ki, qarışqa nə, çəyirtkə nədir!

Eyb arayan bir neçə «namuslu» var,
Tənə vururlar hünərə biqərar.

Qapqaradır zatları palçıq qədən,
Can qəmi tək qəlb acılarlar hədə.

Tüstü olarlar damağa çatsalar,
Bir yel olarlar çirağa çatsalar.

Aləmə bax, başçıları kimdilər!
Adlıların adlıları kimdilər!c

Burda məni bir neçə bədnam ki var,
2195. Sındırır öz əhdi kimi biqərar.

Göydə süzən ay kimiyəm mən tamam,
Sınmaram, ancaq sınaram artaram.

Çox çəkib onlar, götürək zəhməti,
Çərx ilə oynar necə bəs şahmatı?

Ruh bağından da təzə bir sözü,
Nuh qohumu tək danır onlar özü.

Ey Xızırın bayrağı! Et bir qəza,
Nuh nəfəsi! Sən də yetir bir dua.

Qəlbimə girməz çəkilən zülmələr,
2200. Çıxsın o, yaddan, düşünərsəm əgər.

Ötsə də pislilikləri əndazədən,
Susmağılə hay verirəm böylə mən.

Bir dür ilə mücrü haray, hay salar,
Qarnı dolarsa, susaraq lal qalar.

Küp yarım olsa, coşaraq kükrəyər,
Amma dolarsa, lal olar sərbəsər.

Çoxsa da elmin, yenə sus sən müdam,
Həm dili tərək et, qulaq ol, gəl tamam.

BÜLBÜL İLƏ ŞAHİNİN DASTANI

Bağda qarışmışdı yenə gül-gülə

2205. Şahinə ərz eylədi bülbül belə:

- Quşların ən dinməzi sənsən, görək,
Bəs necə aldın topu, ərz et görək?!

Ağzını açsan da əgər birçə an,
Bir dənə xoş söz demədin heç zaman.

Səncər əli mənzilin olmuş sənin,
Kəklik əti həm yemin olmuş sənin.

Qeyb kanından göz açınca həməən
Yüz dənə gövhər saçıram amma mən.

Yem mənə olmuş, bu, böcəklər nədən?

2210. Həm niyə olmuş tikan üstü vətən?

Söylədi şahin ki, dayan, as qulaq!
Gör, dəxi şahinliyimi, sus, qoçaq.

Anlayalı sirrini mən işlərin,
Yüz görüb iş, söyləmirəm heç birin.

Get ki, cahan aşiqisən burda, sən,
Min danışarsan, birini görmədən.

Məna bu ovlaqda mənim sirətim,
Kəklik əti, şah əlidir qismətim.

Halbuki sən çox acı dilsən yaman,
2215. Oldu yemin qurd, vətənin tir-tikan.

Xütbə Firdunçün oxunsa əgər,
Dəf səsinin hökmünü kim dinləyər?

Bir bana bənddir açılan sübh həmə,
Əfsus edən qəhqəhədir, çəkmə qəm.

Nalə eşitməz bu fələk heç zaman,
Çənbərəsindən ola bilməz çıxan.

Etmə uca şeir avazın sən bülənd,
Olma Nizami kimi ta şəhrbənd.

KİTABIN TAMAMLANMASI HAQQINDA

Xeyrə açılısın sabahın, ey yazan,
2220. Düşmüşəm əldən, tut əlimdən bir an.

Gör ki, bu var çərxdən artıq gedir,
Buqələmunluq qələmimlə edir!

Bir belə alması, ərtdim bütün,
Bir bıçağa sərf elədim şah üçün.

Oldu qılıncım dəmiri daşda, həm,
Darlıq içindəydi dəmirçi kürəm.

Olsa idi bəxtim əgər yar mənə,
Məşğələ olmazdı ki, bunlar mənə.

Zənn edirəm, lap günahə batmışam,
2225. Ta kağız üstündə at oynatmışam.

İndi bu gərdəkdə nə var gördüyün,
Bir neçə sübh çilvəsidir büsbütün.

Dadlıdır əmlək, nə gerek tüstülər!?
Odlara yandır qaxacı sən, yetər!

Çox yeri, ancaq yolunu asta get,
Bir fikir etsən, çalış ağılnla et.

Bir söz əgər olsa, ədəbdən kənar,
Üstünə xəət çək, belədir ixtiyar.

Hansı sözü şəər ilə tutmur ələmə,
2230. Hətta mən olsam da, ona çək qələmə.

Qalxmasa onda söz özü göylərə,
Mən belə göndərməz idim hər yerə.

Oldu bu yerlər belə zindan mənə,
Olsa da tabe, düzü, hər yan mənə

Dövr mənə: - Yer ki, deyilsən – dedi,
- Bəsdir oturdun, dəxi tərpen – dedi.

Bikr bu mənalarım, oxşarı yox,
Qəddinə uyğun nə də paltarı yox.

Nimtənəsi dizlərini örtməyir,
2235. Çökdü diz üstə, boşuna etməyir.

Qamətini zinətə tutmaq gerek;
Qalxar ədəblə o zaman ol mələk.

Bax ki, Nizami özü ziynət üçün,
Gövhərə qərş etdi onu büsbütün.

Hər təzədən, köhnədən, etsən nəzər,
Həsəlilim oldu quru şöhrət, hünər.

Mərkə var, yox ki, qızıldan nişan,
Bircə bazar zəhməti – hər şey yalan.

Gəncə tutubdur yaxamı ərək ilə,
2240. Yoxsa İraq xəznəsin allam ələ.

Alomə alom dinərək saldı səs:
Kim bu Nizami, haradır Gəncə bəs?

Saçdığı gövhər o şaha ərməğan,
Barı mübarək sayıla hər zaman.

Şükr ki, çatdı bu kitab ünvana,
Ömrən əvvəl belə yetdi sona.

Süzdü qələm qartalı hər kəlməni,
Ərşə uçurtdu bu gözəl nəməni.

Başdan ayaq etdi, ləbi saçdı dür,
2245. «Məxzənül-əsrar»ı bitirdi budur.

Doğru hesabla bu idi tarixi:
İlk rəbi dörd və iyirmi dəxi,

Keçmiş idi hicrət ilindən tamam
Beş yüz ilə yetmiş iki, vəssalam./

Bakı. 1968-1969.
Gəncə. 2008.

BƏZİ BEYTLƏRİN İZAHİ

B.1. Bu beytdəki həkim sözü müxtəlif tərzlərdə izah olunur. Bizə görə, həkim sözü burada bütün hikmətlərin sahibi olan Allahın adı kimi işlənmiş, «Bismillah irrəhman irrəhim» kəlamı onun hikmətlər xəzinəsinin açarı olduğu bildirilmişdir.

B.15. Bu qoca və daimi aləmdə Allahdan başqa kim «limənül-mülk» deyə bilər: «Limənül-mülk» - «mülk kimindir» deməkdir. Quranın 40-cı surəsinin 16-cı ayəsindən alınmışdır.

B.36. Yer in zülfü sözləri Yer kürəsinin konus şəklində olan kölgəsinə işarədir. «Əsa» - asi olmaq, itaət etməmək deməkdir. Quranın 20-ci surəsinin 121-ci ayəsinə işarədir. «Adəm tanrının əmrindən çıxdı, mətləbinə yetmədi».

B.57. Kürən köhlən – gecə və cündüz. «Ənəl-həqq» - «tanrı mənim».

B.69. Zülmətilər – Günəşə və oda sitayiş edən atəşpərəstlər. Cövhərilər, cövhəri əsas sayanlar – antropomorfistlər. Allahı cism təsəvvür edənlər. Cövhər – materiya, substansiya, əsas, ərəz – zahiri əlamət, forma, aksidensiya.

B.73. Gecənin tozu – gecə qaranlığı. Cəbhə – dörd parlaq ulduzdan ibarətdir və ayın onuncu mənzilidir. Cəbhə sözünün lüğəti mənası alın deməkdir. Əxbiyə – ayın 25-ci mənzilində olan ulduzlardan biridir.

B.100. «Mən ərəfallah» - «Allahı tanıyanın dili süst olan» hədisinə işarədir.

B.120. Məhəmməd peyğəmbər «ümmi» - «savadsız» adlanmışdır. «Ümmi» sözü isə ərəbcə «əlif» və «mim» hərfləri ilə yazılır. Bunlardan biri Məzih sözünün, biri isə Adəm sözünün ilk həfəfidir. Bu üsulla Nizami

«Ümmi»nin, yəni Məhəmməd peyğəmbərin Adəm və Məsihdən daha yüksək olduğunu bildirir.

B.158. «Ma zağə» - Quranın «ən-Nəcm» surəsinin on yeddinci ayəsindən götürülmüşdür. «O, yana baxmadı» deməkdir. Mərac zamanı peyğəmbər göydəki gülüstandan keçərkən Allahdan əmr gəlir: «Sən yana baxma, qoy diqqətin yayınmasın». Peyğəmbər bu sözləri gözləri üstünə qoydu və bu kəlam sürmə kimi onun gözlərinə dərman oldu. Burada peyğəmbərin gözü nərgizə bənzədilir.

B.224. «Ruhı fidak!» - «Ruhum sənə fəda olsun» deməkdir. İnsanların bədənini müxtəlif istəklərlə təmizliyini itirmiş sayılır. Ancaq Nizami peyğəmbərin bədəninin də ruh kimi pak olduğunu bildirir.

B.225. «Zəhmət» sözü ərəb əlifbası ilə yazılarkən ze hərfinin nöqtəsini götürsən, «rəhmət» sözü qalır. Yəni, peyğəmbər insanlara zəhmət, əziyyət yox, rəhmət bəxş edir.

B.240. Müsəlmanlığın rüknü dörd ələm (bayraq) dedikdə namaz, oruc, zəkat və həcc nəzərdə tutulur. Əslində islamın rüknü beşdir və bunlardan birincisi şəhadətdir. Xatırlanan dörd rükn şəhadətdən törəmə olduğu üçün o dörd rüknə birlikdə xatırlanmır. Beş namaz isə sultanların qapısında beş dəfə təbil vurulmasına bənzədilir və bu, peyğəmbərin sultanlıq məqamının əlaməti, ifadəsi kimi qiymətləndirilir.

B.252. «Fəqr» - yoxsulluq deməkdir. Peyğəmbər «Fəqr mənim fəxrimdir və mən onunla fəxr edirəm» demişdir. Burada həmin sözə işarə olunur və peyğəmbərin vücudu xəzinəyə, onun yoxsulluğu isə viranəyə bənzədilir. Digər tərəfdən peyğəmbərin kölgəsi olmamışdır. Pərvanə şamın başına dolanıb yandığı kimi, peyğəmbərin kölgəsinin də onun günəş vücudunun ətrafında dolanaraq yandığı bildirilir.

B.257. Məhəmməd peyğəmbərin Məkkədə anadan olub, Mədinədə dəfn olunduğuna işarədir.

B.270. Həzrət Əli Məhəmməd peyğəmbərin əmisi oğlu və kürəkənidir. 656-661-ci illərdə xəlifə olmuşdur. İgidliyi ilə məşhurdur. Ömrü 634-644-cü illərdə xəlifə olmuşdur. Rəvayətə görə, o, haradan keçsə, şeytan üç gün o yerə ayaq basa bilməzdi.

B.273. Peyğəmbərə müraciətlə söylənilən bu tarix «Sirlər xəzinəsi»nin əlyazmalarında 550, 570, 559, 580 və s. şəkillərdə göstərilir. Bizə görə, bu rəqəm poemanın hicri qəməri 570-ci ildə yazıldığını bildirir və bu, miladi təqvimin 1174-1175-ci illərinin ortalarına düşür.

B. 302. Musa peyğəmbər qəbul camını ala bilmədi. Tur dağında şüşəni dağa çırpıb qırdı. O, Allaha yalvarıb «Özünü mənə göstər» deyən zaman «Ləntəranı», yəni «sən mənə heç vaxt görə bilməzsən» kəlamını eşitmişdir.

B. 338-39. Fəxrəddin Bəhrəm şahın atasının adı Davud, babasının adı İshaq olmuşdur. Eyni zamanda Süleyman peyğəmbərin də atasının adı Davud olmuşdur. Bu uyğunluqdan istifadə edən şair Bəhrəmşahın Süleyman şərəfinə malik olmasından danışır. Simaili-İsmaili o dövrdə terrorçu bir təşkilat olmuşdur, Qızıl Aslanın onların əli ilə öldürüldüyü məlumdur.

B. 368. Firidun əfsanəvi İran şahlarındandır. Zöhhak onun atasını öldürmüş, onu anası gizlədərkən böyütmüşdür. Zöhhak iblisin təhriki ilə atasını öldürür və yenə iblisin fitnəsi nəticəsində çiyindən iki ilan çıxıb ona əziyyət verir. İblis bu ilanlara insan beyni yedirməklə əzablardan xilas olmağın mümkün olduğunu bildirir. Bu ilanlara hər gün iki gəncin beyni yeyilmək üçün verilməmiş. Dəmirçi Gavənin başçılığı ilə xalq üsyan edir, onu taxtdan salır. Firidun taxta əyləşib hökmdar olur və Zöhhakı Dəməvənddə zindana saldırır. Nizami bu əhvalata işarə edir.

B.498. «Şair əməldir kəlam» sözü peyğəmbərin hədislərindən biri sayılır. Nizami bu kəlamı «Əş-şuərai ümərə-ül kəlam» şəklində ərəbcə işlədir. «Şairlər sözün əmirləridir» deməkdir.

B.518. Harut və Marut müti və itaətkar mələklər imişlər. Allah onlara insan sifəti və şəhvet verib Babil şəhərinə göndərir. Allah onlara zina etməməyi, şərab içməməyi, nahaq qan tökməməyi, donuz əti yeməməyi, zülmədən çəkinməyi tapşırır. Onlar gəlib xalq arasında yaşayırlar. Bir gün yanlarına gözəl bir qadın gəlir, onlar həmin qadına aşiq olur, ondan murad istəyirlər. Qadın bildirir ki, bütpərəst olsanız, şərab içsəniz, qan töksəniz, muradınıza çatarsınız. Mələklər həmin qadının vüsalına qovuşmaq xətinə axırda şərab içməyə razı olurlar, muradlarına çatırlar, sirləri açılmasın deyər adam öldürürlər. Tanrı o qadını göyə aparıb ulduz surətinə salır. Həmin ulduzun adı Zöhrə olur. Harut və Marut isə Babilə quyuda başasağı vəziyyətdə asılırlar. Onlar burada Babil əhalisinə sehrkarlıq öyrədirlər. Ancaq Nizaminin fikrincə, onun şeirdə göstərdiyi sehrkarlıq Harutun sehrkarlığından daha yüksəkdir və bu sehrkarlıqdan xəbərdar tutan Harut Babil quyusunda həsəddən, qışqacılıqdan yanır. Nizami eyni zamanda könlünün, şairlik təbinin ulduzlara işıq saçan bir Zöhrə (Venera) ulduzu olduğunu bəyan edir.

B.645. Lalə bağrının qaralığına görə hindliyə, səmən ağılığına görə türkcə bənzədilir, başqa yəndən biri ərəb Səhlə, digəri Yəməndə daha parlaq görünən Süheyl ulduzuna oxşadılır. Səhl sözü həm də qara qarğa kimi tərcümə edilir.

B.672. Orta əsrlərdə yəhudilər müsəlmanlardan fərqlənmək üçün ya sarı paltar geyər, ya da paltarlarının üzərinə sarı rəngli parça tikərdilər. «Ağ əl» - «Yədi beyza» sözləri Musa peyğəmbərin möcüzələrindən birinə işarədir.

Su üzərindən doğan günəş Musa peyğəmbərin möcüzə göstərən «ağ əlinə» oxşadılır.

B.752. Burada söhbət İbrahim Xəlilullah peyğəmbərdən və onun öz oğlu İsmayılı Allahın əmri ilə qurban verməsi əhvalatından gedir. Burada zülf, saç İbrahim peyğəmbərə, od saçan üz İbrahimi yandırmaq üçün qalanan tonqala, kiprik İsmayılı qurban kimi kəsmək üçün lazım olan xəncərə, göz isə İsmayılı bənzədilmişdir.

B.815. «Əlləmə Adəm» Quranın «əl-Bəqərə» surəsinin 31-ci ayəsinə işarədir: «Allah Adəmə bütün şeylərin adlarını öyrətdi». İkinci misradakı «Xəmmərətinə» Quranın «İmran» surəsinin 59-cu ayəsindən iqtibas edilmişdir: «O, Adəmi torpaqdan yaratdı, sonra ona dedi «ol!».

B.850. Adəm cənnətdən çıxarılandan sonra Sərəndibə, yəni Seylona gəlib, orada günahlarını yumaqla məşğul olmuşdur.

B.1159. Ağac qızları dedikdə ağacın çiçəkləri nəzərdə tutulur, əvvəlcə libasları zərif, sonra cüd olur.

B.1263. «Ruzini haqqı verən» sözləri Quranın 11-ci surəsinin 6-cı ayəsindən iqtibasdır. «Ər-rizqu əl-əllah» - «Ruzi Allahdandır».

B.1880. «Asqırar Adəm kimi İsa fəqət» misrasını şərh edərək Mircəlal Zəkiyev yazır: «Bəlxinin şərhində deyilir: «Elə ki, ruh Adəm Əleyhissələmin pak qəlbinə daxil oldu, qalxıb oturdu, asqırdı və həmd etdi. Bu vaxt Cəbrayıl Əleyhissələmə əmr olundu, həmin asqırtını (ətsə) götürüb Zəkəriyyə peyğəmbərin zamanına qədər ovcunun içində saxladı. Sonra asqırtını Məryəmin paltarının qoluna üfürdü. Məryəm hamilə oldu və İsa (ə) dünyaya gəldi». Buna görə də Nizami belə hesab edir ki, Adəm kimi ancaq İsa asqıra bilər.

B.1997. Əgər zahidlər şah xələti geysələr, bu zənbi və Süleyman əhvalatı olar. Süleyman peyğəmbər varlı,

möhtəşəm olmasına baxmayaraq öz əli ilə toxuduğu zənbilləri satıb onun gəliri ilə dolanarmış.

B.2186. Yəni bir ağızdan şirin bir söz eşitsələr, razılıq bildirmək əvəzinə irad tutarlar. R.Əliyev qeyd edir ki, şirinə, təşəkkür, minnətdarlıq məqsədilə verilən hədiyyə, şirinlik deməkdir. Burada isə həmin söz əks mənada işlənmişdir.

B.2244-2247. Bu beytlər «Sirlər xəzinəsi»nin hər hansı bir əlyazmasının köçürülmə tarixini bildirir. Bir çox əlyazmalarında olduğu üçün tərcümə etdik.

MÜNDƏRİCAT

Nizami Gəncəvi və onun «Sirlər xəzinəsi» poeması.....	3
/.../.....	20
Tövhid və münacat.....	25
Münacat.....	29
Peyğəmbərin nəti.....	31
Peyğəmbərin məracı haqqında.....	34
İkinci nət.....	40
Üçüncü nət.....	42
Dördüncü nət.....	45
Beşinci nət.....	48
İslam padşahı Məlik Fəxrəddinin mədhi.....	52
Hökmdara xitab və təzim.....	55
Kitabın nəzmə çəkilməsinin səbəbi.....	59
Söz deməyin fəziləti haqqında bir neçə kölmə.....	63
Şeyrin mərtəbəsi haqqında.....	66
Həqiqətlər və ürəyi tanımaq haqqında.....	72
Birinci xəlvət və reyhanların sifəti.....	80
İkinci xəlvət və vəziyyətlərin açılışı.....	87
Gecə işrəti və ikinci xəlvətin səciyyəsi.....	90
Birinci məqalət. Adəmin mərtəbəsi haqqında.....	99
Özündən naümid olub bağışlanan padşahın dastanı.....	106
İkinci məqalət. Ədalət və insafı gözləmək haqqında.....	108
Adil Nuşirəvanla vəzirin hekayəsi.....	112
Üçüncü məqalət. Aləm hadisələri haqqında.....	117
Süleyman və əkinçi hekayəsi.....	122
Dördüncü məqalət. Padşahın rəiyyəyə qayğı göstərməsi.....	125
Sultan Səncər və qarı hekayəsi	127
Beşinci məqalət. Bəşəriyyətin zəifliyi və qocalığın təsviri.....	131
Kərpic kəsən kişinin dastanı.....	136

Altıncı məqalət. Varlığın etibarı haqqında.....	138
Ovcu, it və tülkü hekayəsi	142
Yeddinci məqalət. İnsanın başqa canlılardan şərəfli olması haqqında.....	146
Firidun və ahu dastanı.....	150
Səkkizinci məqalət. Yaradılışın gözəlliyi.....	152
Baqqal və tülkü hekayəsi.....	158
Doqquzuncu məqalət. Alicənablıq və uca himmətlilik haqqında.....	159
Bir zahidin hekayəsi.....	164
Onuncu məqalət. Axırzamanın əlamətləri.....	166
İsa əleyhəssələmin dastanı.....	171
Onbirinci məqalət. Dünyanın məşəqqətləri haqqında.....	173
Nəzər sahibi bir mobidin dastanı.....	176
On ikinci məqalət. Bu mənzillə vidalaşmaq haqqında.....	179
Bir-biri ilə çəkişən iki həkimin dastanı.....	182
On üçüncü məqalət. Əlaqələrdən ayrılmaq haqqında.....	185
Hacı ilə sufinin dastanı və onun əmanət verməsi.....	188
On dördüncü məqalət. Oyaqlığın şərti haqqında.....	192
Zalım padşahın zahid ilə dastanı.....	196
On beşinci məqalət. Yeni gələnlərin paxıllığı haqqında.....	199
Bir şahzadənin hekayəsi.....	203
On altıncı məqalət. Cəld tərpənmək haqqında.....	205
Yaralı uşağın dastanı.....	210
On yeddinci məqalət. Pərəstiş, təcərrüd və xəlvət haqda.....	212
Mürşid ilə Müridin hekayəsi.....	217
On səkkizinci məqalət. Paxılların vəhşiliyi haqqında.....	219

Cəməşid ilə bir sirr sahibinin dastanı.....	222
On doqquzuncu məqalət. Axirəti qarşılamaq haqqında.....	227
Harun ər Rəşid ilə dələyin dastanı.....	232
İyirminci məqalət. Bu əsr adamlarının həyasızlığı haqqında.....	235
Bülbül ilə şahinin dastanı.....	240
Kitabın tamam olması haqqında.....	242
Bəzi beytlərin izahı.....	245

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
GƏNCƏ REGIONAL ELMI MƏRKƏZ

NİZAMİ GƏNCƏVİ

SİRLƏR XƏZİNƏSİ

Farscadan tərcümə və önsözün müəllifi

Xəlil Yusifli

Texniki redaktor: F.R.Mirzəyev
Korrektor: N.C.Mirzəyeva
Komputerdə yığdı: M.A.Yusubova
Yığılmağa verilib: 08.07.2008
Çapa imzalanıb: 15.07.2008
Uçot nöşr vərəqi: 15,9
Kağız ola növ
Sifariş sayı 100

“GƏNCƏ-POLİQRAFIYA” ASC

Gəncə şəh.R.Qasimov küç.II dalan tel:(022) 56-08-27 ;56-24-92

Bu kitabın nəşrində göstərdiyi xeyriyyəçiliyə görə

İlham İmanquliyevə minnətdarlığımızı bildiririk.

Gəncə şəhəri

Gəncə Regional Elmi Mərkəz

Ş.İ.Xətai prospekti, 153

1116

N75

